

Записки
з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 16

Opera
in onomastica

Fascicullum XVI

Юрій Олександрович Карпенко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

Записки з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 16

Opera in onomastica

Fascicullum XVI

Одеса
«Астропринт»
2013

УДК 801.311/.313(066)
ББК 81.031.4я5
3-324

Видання засновано доктором філологічних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України **Юрієм Олександровичем Карпенком** у 1999 році

Редакційна колегія:

д-р філол. наук **О. Ю. Карпенко** (*відп. редактор*),
д-р філол. наук **Т. Ю. Ковалевська** (*заст. редактора*),
канд. філол. наук **Е. В. Босва** (*відп. секретар*)

д-р філол. наук **О. І. Бондар**,
д-р філол. наук **В. О. Горпинич**,
д-р філол. наук **М. І. Зубов**,
д-р філол. наук **В. М. Каліпкін**,
д-р філол. наук **І. М. Колегаєва**,
д-р філол. наук **Т. М. Корольова**,
д-р філол. наук **В. В. Лучик**,
д-р філол. наук **Ю. Л. Мосенкіс**,
д-р філол. наук **Є. С. Отін**,
д-р філол. наук **О. Б. Ткаченко**,
д-р філол. наук **Є. М. Черноіваненко**

«Записки з ономастики» внесено до переліку № 4 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук: Постанова Президії ВАК України № 2–02/2 від 9.02.2000 // Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 2. — С. 74; Постанова ВАК України № 1–05/3 від 14.04.2010

Збірник зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р. Свідоцтво: серія КВ № 8934

(Мова видання: українська, російська, болгарська, англійська, польська, чеська)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2013

УДК 413.13+8—32

В. М. Калинин

С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ Ю. А. КАРПЕНКО. II. ВОСХОЖДЕНИЕ (1981—1986 гг.)

Вторая статья посвящена разработке Ю. А. Карпенко ключевой проблемы литературной ономастики — выявлению специфических свойств онимии художественных произведений. Показана непреходящая значимость для дальнейшего развития поэтонимологии попытки ученого обобщить интуитивно ощущаемые многими учёными, но не нашедшие теоретического обоснования особенности собственных имен, функционирующих в литературно-художественных текстах.

Ключевые слова: *литературная ономастика, нарицательное имя, речь, собственное имя, язык.*

За рассмотренный в статье период Ю. А. Карпенко опубликовал 50 научных работ из которых 24 так или иначе связаны с ономастическими исследованиями, а 9 — непосредственно с литературной ономастикой. Поскольку основное внимание будет уделено вкладу учёного в развитие теоретической и литературной ономастики, круг обсуждаемых работ будет ещё уже. Однако не сказать о том, что в это же время Ю. А. Карпенко написал целый ряд газетных заметок, из которых 12 посвящены ономастике, а одна — литературной ономастике, нельзя. Кроме того, одиннадцать аспирантов Юрия Александровича (уникальная продуктивность) защитили за эти годы свои диссертации. Трое из них трудились над исследованиями онимии художественной литературы.

В это время Ю. А. Карпенко всё более пристальное внимание уделяет проблеме, которую условно можно определить словом «специфика». По сути же, это опыт 1) описания тех свойств собственного имени, которые выделяют его из лексического массива «имя» (Специфика ономастики, 1984) [18], 2) различий, касающихся свойств онимии, по-разному проявляющихся в языке и речи (Специфика имени собственного в языке и речи, 1981) [14] и, наконец, 3) особенностей онимов, обнаруживающихся при сопоставлении общенародной и литературно-художественной «продукции» (Специфика имени собственного в общенародном языке и художественной литературе, 1984)

[17]. Тогда же, помимо теоретических размышлений, Ю. А. Карпенко изучал поэтику собственных имен в пушкинской прозе (Пушкинский ономастикон. «Повести Белкина», 1981) [15], в первом сборнике лирики А. Блока «Стихи о Прекрасной Даме» (Имя Прекрасной Дамы, 1983) [16] и в повести В. П. Катаева «Алмазный мой венец» (1984) [19].

1981 год ознаменован в творчестве Ю. А. Карпенко двумя знаковыми событиями. Во-первых, выходом в свет первой в СССР «космономастической» монографии «Названия звёздного неба», а во-вторых, «документальным подтверждением» возвращения Юрия Александровича к проблематике, связанной с литературной ономастикой. В книге «Русское языкознание» публикуется статья «Пушкинский ономастикон. «Повести Белкина»» [15], а в Кракове — текст доклада «Специфика имени собственного в языке и речи» [14].

В предисловии к собранию всех своих статей, касающихся литературной ономастики, Ю. А. Карпенко писал: «У житті я багато чим займався, але найбільше — мовознавством. А в мовознавстві найбільше — ономастикою. У межах цієї останньої чи не найбільше — літературною ономастикою». Там же учёный отметил (и это в 2008 году (!), всего 4 года назад): «<...> літературна ономастика — дуже важка дисципліна. Майже все, написане про неї, належить до «перших шкідливих» (разрядка моя. — В. К.), за якими рано чи пізно прийде глибше пізнання» [23, с.3].

Свой путь в литературной ономастике Ю. А. Карпенко выбрал изначально, а к 1981 году определил и свой способ погружения в таинственные глубины семантики и поэтики собственных имен, функционирующих в художественных произведениях. Это очевидный факт. Но меня всегда интересовал вопрос, насколько далёк был Юрий Александрович от проблем литературной ономастики в период «молчания», т. е. с 1964 по 1981 г.? Интересовал, прежде всего, потому, что одновременно с ним в литературную ономастику пришла и все эти годы занималась литературной антропонимией и проблемой лексикографирования собственных имен, функционирующих в художественной литературе, его жена, Муза Викторовна Карпенко. Её перу принадлежит ряд весьма значимых работ. В 1964, 1965 и 1966 годах на конференциях в Черновицком университете М. В. Карпенко выступала с докладами по проблемам словообразования литературной антропонимии, в том числе, на материале произведений И. Иль-

фа и Е. Петрова [4], а также об антропонимии как средстве создания комического в художественной литературе [5]. Позднее, вместе с Л. П. Стычишиной, приступила к исследованию проблем лексикографии собственных имён [12, 13]. Работ Юрия Александровича я в конце 70-х не знал, а вот с конспектом лекций спецкурса «Русская антропонимика» М. В. Карпенко не расставался несколько лет. Тогда (в начале занятий литературной ономастикой) более вразумительной книги для меня не было.

Почти сразу после нашего знакомства Юрий Александрович посоветовал мне прочитать автореферат диссертации Э. Б. Магазаника, положившего начало исследованию роли подтекста в поэтике собственных имён [25] и внимательнейшим образом изучить принадлежащую его перу первую в СССР литературно-ономастическую монографию [26]. Даже зная, что я монографию уже прочитал, он и позже настойчиво рекомендовал её снова и снова. Следовательно, он её не только высоко ценил, но и пропагандировал.

Но вот почему влюблённый в литературно-ономастические исследования учёный так долго (1964–1975 гг.) не публиковал своих работ в этой сфере? Ведь и 1975 г. со статьями о заголовках литературных произведений это всё-таки не 1981, когда в полную силу зазвучал новый голос ведущего исследователя литературной ономастики. Хотя, быть может, именно заинтересовавшись заголовками литературных произведений как особой категорией собственных имён, Ю. А. Карпенко начал осмыслять «имена меньшие единицы».

Внимательно изучив библиографические указатели, я понял: да никуда Юрий Александрович из литературной ономастики не уходил, а «молчание» было на удивление плодотворным. Если официальный срок обучения в аспирантуре равен трем годам, то выполненная под руководством Ю. А. Карпенко и защищенная в 1973 году диссертация Р. У. Таич «Имена собственные в произведениях М. Е. Салтыкова-Щедрина (на материале «Господ Головлёвых», «Истории одного города» и «Сказок») начиналась как минимум в 1970, а то и раньше. Диссертация К. Б. Зайцевой «Английская антропонимия и её стилистическое использование», защищенная в 1979 году начиналась не позднее 1976 года. Да и о работах жены и своей аспирантки Л. П. Стычишиной Юрий Александрович знал и, конечно, не был равнодушным созерцателем. А ещё была диссертация Н. И. Зубова «Древнерусская

теонимия (Проблемы собственного и нарицательного)», защищённая в 1982 году. Оглянувшись назад, можно почувствовать «дыхание» 1979 года, когда, возможно, у Ю. А. Карпенко именно в процессе общения с Н. И. Зубовым оттачивались формулировки положений, озвученных им на 13 Международном конгрессе ономастических наук в Польше. Именно в это время созревали те идеи, которые впоследствии оказали столь плодотворное влияние на развитие литературной ономастики.

Прозвучавший на XIII Международном конгрессе ономастических наук доклад Ю. А. Карпенко «Специфика имени собственного в языке и речи», совершивший, как я писал в первой статье цикла, революцию в литературной ономастике¹, вряд ли вызвал среди участников конгресса восторг, аналогичный моему. Это предположение базируется на трезвом анализе уровня развития и, что не менее важно, степени авторитетности, на которых пребывала в то время маргинальная отрасль ономастики, исследующая, преимущественно с функциональных позиций, собственные имена, используемые в речевой практике и творчестве писателей для достижения художественных целей.

Чтобы яснее представить читателю ситуацию, кратко остановлюсь на характеристике состояния литературно-ономастических исследований в СССР к началу 80-х годов прошлого века. Сегодня, после кропотливых библиографических разысканий С. И. Зинина, А. Г. Степановой [2] и Г. Ф. Ковалева [24], это большого труда не представляет. В нашей сводной библиографии, включающей и названные выше указатели², отмечено немногим более 500, в том чис-

---

¹ Думаю, что здесь уместно будет повторить известную фразу «Есть у революции начало, нет у революции конца». Мысли учёного, изложенные в докладе, окончательное так и не оформившиеся, применительно к ономастике литературных произведений получили развитие в публикации 1986 года, о которой речь впереди.

² В сводной библиографии литературной ономастики, собираемой донецкими исследователями, предпринимается попытка объединить всю информацию из уже опубликованных источников и не вошедшую в них (составители, как правило, ограничивают свои поиски то хронологически, то по национальному признаку, то как-нибудь иначе). Понимая глобальность поставленной задачи, о сложности, но и актуальности которой предупреждал меня Ю. А. Карпенко много лет назад, мы, тем не менее, стремимся в наших поисках отразить эволюцию интереса к поэтике онимов во всей возможной полноте. В ближайшее время будут опубликованы инструктивные материалы и образцы обработки первоисточников для всех, кто пожелает присоединиться к осуществлению нашего проекта. Построены они на библиографических материалах литературно-ономастического творчества Ю. А. Карпенко.

ле зарубежных, публикаций (все до 1982 г.), имевших отношение к литературной ономастике. Большинство работ, опубликованных от начала прошлого века до середины шестидесятых годов, посвящены либо поискам прототипов литературных персонажей, либо этимологии собственных имен, использованных писателями. Да и потом исключительно редкими были попытки осмысления функциональных свойств онимов. Многие годы для значительного числа работ был характерен подход, при котором к исследованию процессов и явлений, свойственных онимии того или иного языка, привлекались данные, почерпнутые из художественных произведений, что превращало литературный текст в источник ничем не отличающийся от документов, заполняемых отделениями ЗАГС, и т. д. И лишь немногие авторы рассматривали «обратную сторону медали», литературно-художественные свойства имён. Часто это были всего лишь отдельные замечания литературных критиков или литературоведов.

Ко времени, когда В. Н. Михайловым была защищена первая в истории советского языкознания диссертация по литературной ономастике [27], количество публикаций по проблеме не превышало полусотни. Опубликованные по большей части в труднодоступных изданиях, они лишь обозначили зарождение интереса к функционирующим в художественных произведениях собственным именам. Были, правда, среди них весьма достойные. Скажу лишь об одной, опубликованной в Болгарии в 1933 году, статье А. Бема «Собственные имена в произведениях Ф. М. Достоевского».

Литературный критик, историк литературы и общественный деятель русского зарубежья А. Л. Бем стал автором первой крупной публикации, касающейся поэтики собственных имён. В диссертации В. Н. Михайлов отметил «смелую по постановке проблем в области поэтики собственных имен» статью А. Бема «Личные имена у Достоевского», в которой высказан ряд «общих методологических, принципиальных положений о специфике функционирования собственных имен в контексте художественного произведения», в которой приведены «параллели из ряда произведений русской художественной литературы XVIII и XIX вв.» [27, с. 13]. А. Бем п е р в ы м высказал мысль о необходимости выявить специфику поэтики собственных имен в художественной литературе, однако, как принято говорить, ограничился лишь постановкой вопроса. Показав, что писатель в

выборе собственного имени не может быть свободным от языковой структуры и исторически сложившейся семантики имён, он отметил, что «самое элементарное требование поэтики имени заключается в согласовании всей системы наименований с общим художественным строем произведения» [27, с. 13]. Кроме того, он подчеркнул значение национальной специфики собственных имен и, наконец, сделал попытку в общей форме очертить тенденцию в историческом развитии принципов создания и использования собственных имен персонажей в русской литературе. Замечу, что статья эта в силу своей труднодоступности и незаинтересованности литературной ономастикой, характерной до сих пор для болгарских учёных, отнюдь не стала бестселлером в мире ономастических наук и мало кому была известна в нашей стране.

Нужно признать, что в значительной части работ, опубликованных между 1956 и 1981 годами и посвященных собственным именам в художественном произведении, тем или иным способом затрагивалась, точнее, констатировалась практически без каких-либо разъяснений проблема их специфики. Некоторые исследовали даже пытались определить, в чём, собственно говоря, эта специфика состоит. Так, А. В. Суперанская в онимах художественных произведений усмотрела две специфические черты: «а) денотаты их конструируются на основе опыта художника, писателя, музыканта, но не обязательно существуют в действительности, б) они создаются по моделям имен реальных или нереальных предметов с учетом принадлежности их к определенному ономастическому полю» [28, с.148]. Попутно замечу, что предложенная А. В. Суперанской формулировка пункта «а» была справедлива лишь в определённой мере. Ниже мы обратимся к обсуждению этой формулировки, но уже в связи с публикациями Ю. А. Карпенко. Переключка же взглядов А. В. Суперанской с высказанными А. Бемом мыслями здесь очевидна. Никаких других соображений, касающихся отличий имён в литературных произведениях от онимов, функционирующих в быту, ко времени появления публикаций Ю. А. Карпенко в ономастике не обсуждалось.

Именно на этом фоне сформулированные Ю. А. Карпенко характеристики собственных имен в языке и речи представляются новаторскими, отражающими не только речевую, но литературно-художественную специфику онимии. Указав, что собственные имена,

входящие в состав языка и употребляющиеся в речи, не имеют строго установленного статуса, Ю. А. Карпенко затронул вопрос о том «какие собственные имена реально существуют в языке и какие — нет» [14, с.221]. На ряде примеров он показал, что в составе языка — «сумма всех реально существующих собственных названий, употребляемых носителями данного языка», а речь, «помимо необъятного комплекта языковых собственных имён, содержит также заметную и быстро меняющуюся группу неустановившихся названий, в частности переименований и индивидуальных новообразований, которые остаются за пределами языка» [14, с.224].

Однако не выявление различий между именами в языке и речи составило, если так можно сказать, пафос работы. Следующим шагом стало сопоставление собственных имён в языке и речи по семантическому критерию. Здесь Ю. А. Карпенко отметил «бедность» языкового и безграничную широту речевого значений. В форме имён подчёркивалась широкая речевая и узкая, даже бедная, языковая вариативность.

А теперь, в н и м а н и е ! В разнице между собственными и нарицательными именами устанавливалось «основополагающее, фундаментальное» различие — м а с ш т а б : «В собственных именах он равен единице — собственное имя всегда обозначает один, отдельный, единичный предмет. В нарицательных же названиях он всегда больше единицы» [14, с.227]. Из этого различия, по мнению ученого, вытекают другие различительные признаки, а именно: специфика воплощения собственных имён в единицах мышления, их семантическая специфика, интернациональный характер собственных имен, относительная лёгкость разрыва обозначающего и обозначаемого в собственном имени, наконец, грамматическая специфика собственных имён.

Отвлекаясь от сути излагаемого здесь материала, замечу, что для стиля мышления Ю. А. Карпенко и, соответственно, для стиля его публикаций характерна метафоричность, проявляющаяся часто неожиданно, но всегда своевременно. Так, возвратившись к вопросу о размежевании собственных и нарицательных имён, Юрий Александрович повторил мысль об их главном, исходном различительном признаке — единичности / множественности называемых объектов — и заметил: «Язык содержит названия одного предмета — собственные

имена — и названия больше чем одного предмета — нарицательные имена. И всё. А в речи сплошь и рядом выступают названия меньше чем одного предмета — названия одной частички, одного признака одного конкретного предмета. <...> Собственное имя можно уподобить заглавию поэмы, которая содержит очень много строк. И вот язык ограничивается только заглавиями, а речь часто оперирует отдельными строками этих поэм, заключённых в собственных именах» [14, с.232].

Сославшись на публикацию Н. Д. Арутюновой [глава «Номинация и текст» в коллективной монографии «Языковая номинация» (М., 1977)], Юрий Александрович смысл использованного ею понятия «гетерономинативность» (возможность множественности наименований одного объекта) определяет как «речевое обращение к масштабам, меньшим, чем единица, это и есть цитация признаков-строчек из поэм-собственных имён». И тут же следует великолепная иллюстрация: «Пушкинское «То академик, то герой, то мореплаватель, то плотник» (о Петре I) или «Полу-милорд, полу-купец, полу-мудрец, полу-невежда» (о М. С. Воронцове) суть не просто разные номинации конкретного лица, а перечень каких-то признаков, свойств этого лица. Это именно строки того воображаемого текста, заглавием которого является собственное имя» [14, с.232].

Значимость этой работы для развития поэтонимологии такова, что переоценить её просто невозможно. Именно благодаря ей получает достаточно прочный теоретический фундамент весь круг проблем, связанных с функционально обусловленными заменами собственных имён — перифразами, дескрипциями, онимными заменами и т. д. Здесь же сокрыт зародыш публикации 1986 года, о которой я много раз писал и ограничусь поэтому лишь кратким изложением её сути.

В работе, завершающей рассматриваемый период поэтонимологического, условно говоря¹, творчества Ю. А. Карпенко впервые целостно представлены специфические свойства литературно-ху-

---

¹ Условность определения этого этапа творчества Ю. А. Карпенко как «поэтонимологического» очевидна: в то время термин *поэтонимология* не существовал, да и сам Юрий Александрович никогда им не пользовался. Но столь же очевидно, по крайней мере для автора этой статьи, и целесообразность приложения понятия «поэтонимологическое творчество» именно к этому периоду теоретических исканий, поскольку именно из них, в конечном итоге, начала «произрастать» поэтонимология.

дожественной онимии. Ни одно из последующих дополнений и прибавлений, сделанных другими учёными, не отвергало основополагающих принципов, заложенных работой Ю. А. Карпенко. Он выделяет пять признаков литературной онимии, отличающих ее от общенародной. Прежде всего, отмечается вторичность поэтической онимии, под которой понимается свобода воплощения авторского отношения к представлению места, времени и среды с помощью соответствующего онимного ассортимента. Однако это только видимость свободы, поскольку даже в фантастических произведениях автор все равно опирается на действующие ономастические системы и нормы. Вторым называется фундаментальное отличие детерминированности реальной онимии от причинной обусловленности онимии поэтической. Первая в рамках данного языкового коллектива складывалась веками и строго детерминирована историческими и языковыми факторами, поэтическая же онимия относительно свободна и во многом зависит от воли автора. В то же время каждое собственное имя художественного произведения прочно связано не только со свойствами изображаемого (и названного именем) предмета, но и с задачами произведения в целом. «Разнообразные связи литературного собственного имени <...> со всей <...> образной системой произведения, связи с художественным замыслом, со всем художественным целым, связи с жанром, с художественной школой и стилем <...> детерминируют <...> литературную ономастику, существенно сужая ее субъективное начало» [22, с.11]. Важнейшим следствием двух названных особенностей является «функциональная перестройка» поэтической онимии. Если основная функция реальных ономастических единиц — дифференцирующая, то в поэтике она на первое место выдвигается стилистическая, которая, по мнению Ю. А. Карпенко, [22, с. 14–15] проявляется двойко: к человеческому *ratio* апеллирует информационно-стилистическая, а к *emotio* — эмоционально-стилистическая разновидность. Следующей отличительной чертой поэтической онимии названа ее принадлежность к речи, в отличие от общенародной онимии, которая принадлежит языку. Именно этим обстоятельством объясняются многие свойства поэтонимии, в том числе и особенности функционирования реальной онимии в художественном произведении. Последней отличительной чертой поэтической ономастики Ю. А. Карпенко называет наличие в

художественном произведении совершенно особого типа собственных имен — заглавия.

В положениях, сформулированных Ю. А. Карпенко в этой работе, в неявном виде присутствует вышеуказанный «пункт а» из определённых А. В. Суперанской специфических черт литературной онимии¹. У меня нет оснований для критики Александры Васильевны или Юрия Александровича по поводу «справедливости (её и его формулировок) лишь в определённой мере». В то время даже в литературоведении или теории литературы не существовало работ, постулирующих свойства художественного мира. Это указание необходимо лишь для замечания, что мысли этих учёных послужили отправной точкой для моих собственных размышлений, приведших в конечном итоге к формулировке, ставшей стартовой площадкой для построения теории поэтонимологии: «В литературно-художественном произведении референты всех без исключения собственных имён виртуальны, т. е. существуют лишь в творящем сознании автора». Художественное произведение — суть вторичная семиотическая моделирующая система. Читатель воспринимает художественную реальность. Видит ли, чувствует ли он разницу между художественным и реальным мирами² — другой (исключительно сложный и практически не изученный) вопрос. Однако для того, чтобы эти мысли могли возникнуть в сознании последователей, Ю. А. Карпенко должен был осуществить своё восхождение. Здесь, на «высокогорном плато» литературной ономастики он до конца жизни совершал свои исследовательские открытия, открывал миру достижения украинских писателей и поэтов в области применения онимных средств, совершенствовал теорию литературной ономастики. Но это уже материал для других публикаций.

Список литературы

1. Бем А. Личные имена у Достоевского // Сборник в честь на проф. Л. Милетич за седемдесетгодишната отъ роженето му. — София. 1933. — С. 409–434.

---

¹ См. с. 10 настоящей статьи

² Невольно вспоминаются слова А. С. Пушкина, сказанные по другому поводу, но подходящие к данному случаю: «Ах, обмануть меня не трудно!.. Я сам обманываться рад!» Читатель не просто хочет, он жаждет быть обманутым. Он в е р и т автору.

2. Зинин С. И., Степанова А. Г. Имена персонажей в художественной литературе и фольклоре. Библиография // Антропонимика. М., 1970, С. 330–354. См. также интернет ресурс: <http://planeta-imen.narod.ru/litonomastika/main.html>
3. Карпенко М. В. Словообразование личных имен в языке произведений И. Ильфа и Е. Петрова // Тези доповідей XX наукової сесії. Чернівецький університет. — Черновцы, 1964. — С. 105–107.
4. Карпенко М. В. Особенности словообразования литературных антропонимов // Тези доповідей XXI наукової сесії. Чернівецький університет. — Черновцы, 1965. — С. 209–211.
5. Карпенко М. В. Антропонимия как средство создания комического в художественном произведении // Тези доповідей XXII наукової сесії. Чернівецький університет. — Черновцы, 1966. — С. 68–69.
6. Карпенко М. В. Виды литературных антропонимов // Тези доповідей XXII наукової сесії. Чернівецький університет. — Черновцы, 1966. — С. 66–67.
7. Карпенко М. В. О материалах к антропонимическому словарю писателя // IV Республіканська ономастична конференція. Тези. — Киев, 1969. — С. 154–157.
8. Карпенко М. В. Семантическая группировка литературных антропонимов // Актуальные проблемы лексикологии. Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научной конференции. (17–20 июня 1970 г.). — Минск, 1970. — С. 88.
9. Карпенко М. В. Русская антропонимика. Конспект лекций спецкурса. — Одесса, 1970. — 43 с.
10. Карпенко М. В. Ономастика в художественной литературе // Ономастика. Проблемы и методы (Материалы у XIII Международному ономастическому конгрессу). — М., 1976. — С. 169–188.
11. Карпенко М. В. Состав антропонимического словаря писателя // Питание сучасної ономастики. — Киев, 1976. — С. 190–195.
12. Карпенко М. В., Стычишина Л. П. Структура словарной статьи в антропонимическом словаре А. П. Чехова // IV Республіканська ономастична конференція. Тези. — Киев, 1969. — С. 160–162.
13. Карпенко М. В., Стычишина Л. П. Структура словарной статьи в антропонимическом словаре А. П. Чехова // Питання сучасної ономастики. — Киев, 1976. — С. 195–199.
14. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в языке и речи / Ю. А. Карпенко // Proceedings of the 13-th International Congress of Onomastic Sciences. — Warszawa; Kraków, 1981. — V. I. — P. 79–89. (То же в: Юрій Карпенко. Літературна ономастика. Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — С. 221–236).

15. Карпенко Ю. А. Пушкинский ономастикон. «Повести Белкина» / Ю. А. Карпенко // Русское языкознание. — Киев, 1981. — Вып.2. — С. 80–86. (То же в: Юрий Карпенко. Літературна ономастика. Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — С. 236–244).
16. Карпенко Ю. А. Имя Прекрасной Дамы. — В кн.: «Русское языкознание». — Киев: «Вища школа», 1983, вып. 7, с. 87–95.
17. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в общенародном языке и художественной литературе. — В кн.: XV Internationaler Kongress für Namenforschung. Resümees der Vorträge und Mitteilungen. — Leipzig, 1984, s.88
18. Карпенко Ю. А. Специфика ономастики. — В кн.: Русская ономастика. Сборник научных трудов. Отв. редактор Ю. А. Карпенко. — Одесса, 1984, с. 3–16.
19. Карпенко Ю. А. Ономастические загадки В. П. Катаева. — Русская речь, 1984, № 4, с. 9–14.
20. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе. — Филологические науки, 1986, № 4, с. 34–40. + тезисы (Кировоград 1984)
21. Карпенко Ю. А., Хрептулов А. Ономастическая насыщенность художественного текста. — В кн.: Исследования целого текста: Тезисы докладов и сообщений совещания. — М.: Наука, 1986, с. 63.
22. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе. — *Onomastica*, 1986, t.31, s.5–22.
23. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: Збірник статей. — Одеса: Астропринт, 2008. — 328 с.
24. Ковалев Г. Ф. Библиография отечественной литературной ономастики // Ковалев Г. Ф. Ономастические этюды: писатель и имя. Монография. — Воронеж, 2001. — С. 157–208.
25. Магазаник Э. Б. Поэтика имен собственных в русской классической литературе. Имя и подтекст. АКД. — Самарканд, 1967. — 24 с.
26. Магазаник Э. Б. Ономапоэтика или «говорящие имена» в литературе. — Ташкент, 1978. — 146 с.
27. Михайлов В. Н. Собственные имена персонажей русской художественной литературы XVIII и первой половины XIX вв., их функции и словообразование Диссертация (АКД. — М., 1956. — 20 с.)
28. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М.: Наука, 1973. — 367 с.

Калінкін В. М.

З ТОЧКИ ЗОРУ Ю. О. КАРПЕНКА. II. СХОДЖЕННЯ (1981–1986 рр.)

Розглянуто шлях Ю. О. Карпенка до розробки ключової проблеми літературної ономастики — виявлення специфічних якостей онімії художніх творів. Показано неминаючу значимість для подальшого розвитку поетонімології спроби вченого узагальнити інтуїтивно відчувану багатьма вченими, але не отримавшу теоретичного обґрунтування особливість власних імен, які функціонують у літературно-художніх текстах.

Ключові слова: власне ім'я, загальне ім'я, літературна ономастика, мовлення, мова.

Kalinkin V. M.

FROM YU. A. KARPENKO'S POINT OF VIEW. II. THE ASCENSION (1981–1986)

The article is devoted to Yu. A. Karpenko's working out of a key problem of literary onomastics — revealing of specific features of proper names in fiction. The importance of the scientist's attempts to summarize the characteristics of proper names, functioning in literary texts, is shown in the article. These features were intuitively felt by many scientists, but this fact has not found a theoretical substantiation.

Key words: literary onomastics, common name, speech, proper name, language.

УДК 811.161.2'373.2+811.161.2'373.423

Р. А. Абрамов

МІЖОНІМНА ОМОНІМІЯ (ОМОНІМІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті викладаються аргументи на користь існування у сфері функціонування власних імен такого явища, як омонімія. Розглядаються особливості переходу назв з одного класу на омонімічні назви іншого класу на прикладі різних видів онімів сучасної української мови. Детально досліджуються механізми їх переміщення.

Ключові слова: ономастика, онім, міжонімна омонімія, онімопара.

Значення дослідження власних назв у лінгвістиці не підлягає сумніву, адже оніми є особливим пластом в лексичній системі мови. Вони служать для позначення виокремлених з певного виду об'єктів для їх ідентифікації, тобто для них характерна індивідуальна закріпленість за позначуваним об'єктом [6, с. 133]. З точки зору теорії референції власні назви не мають інтенціонала, проте мають екстенціонал — множину носіїв певного імені. Основною для власних назв є функція референції, а не характеристична: незмінне значення оніма зводиться до можливості надавати референцію, але не до детального визначення її умов. Іншими функціями власних назв є комунікативна, апелятивна, експресивна та номінативна [2, с. 8–13].

Не менш дискусійними залишаються у лінгвістиці погляди на явище омонімії. Згідно з першим, «омонімами визнаються лише такі одностовні слова, які завжди були різними за формою й тільки в процесі історичного розвитку збіглися між собою у звучанні внаслідок різних фонетичних, а загалом випадкових, причин. Решта ж випадків, коли однакова матеріальна, звукова форма набуває різного змісту, вважається явищем полісемії слів» [4, с. 3]. Згідно з іншим поглядом, до омонімів відносять слова, різні за походженням, які через певні історичні причини збіглися за звучанням, і ті випадки, коли втрачається семантичний зв'язок між значеннями полісемічного слова, даючи право на існування двом абсолютно новим словам [4, с. 3].

На жаль у наукових працях мовознавців проблема омонімії власних назв розглядалася недиференційовано. Головну увагу омонімії приділяли російські вчені-дослідники, особливо омонімії між власними і загальними назвами. Так, російський лінгвіст Ф. А. Литвин відносив до омонімії такі позначення, як рос. *Запад* «країни західної Європи» і *запад* «сторона світу», *Октябрь* «Жовтнева революція» і *октябрь* «назва місяця» тощо [5, с. 64–68]. О. С. Ахманова вважала такі випадки, як *Вулкан* «міфологічна постать» і *вулкан* «гора з кратером», *Геркулес* «міфологічний герой» і *геркулес* «крупа» прикладами вираженої омонімії, тобто вживання одного й того ж фонетичного комплексу для позначення реально різних предметів [1, с. 133]. Проте проблема власне міжонімної омонімії (омонімії між власними назвами) не була предметом жодного лінгвістичного дослідження.

Під омонімією власних назв в мовознавстві прийнято розуміти застосування одного мовного знаку до предметів різних ономастичних полів [7, с. 5], тобто омонімами в ономастиці визнаються випадки збігу в звучанні і на письмі слів-представників різних класів онімів, наприклад: **антропонімів і зоонімів** (*Маська, Васька* — розмовні варіанти чоловічих імен і кличок тварин); **антропонімів і топонімів**: *Володимир* (чоловіче ім'я і розмовна назва міста *Володимир-Волинський*); **топонімів і зоонімів**: *Дніпро, Дунай* (назви річок і клички коней або собак) тощо.

Мета дослідження — розглянути особливості омонімії між власними назвами (онімами) і механізму їх переміщення з однієї групи в іншу.

Якщо причиною омонімії між власними та загальними назвами можна назвати наявність у структурі значення власної назви мінімальної кількості категорійних сем, за рахунок чого вона здатна наповнюватися великою кількістю конотативної інформації (набувати асоціативних і потенційних сем) [3, с. 11], то причиною власне міжонімної омонімії треба вважати втрату індивідуалізуючої функції. Власне динаміка руху онімів з одного класу слів в інший пояснюється не чим іншим як перенесенням — способом вираження пов'язаних одна з іншою властивостей, тобто назва однієї властивості, яка постійно виступає спільно з іншою, переноситься на іншу (в нашому випадку скоріше не переноситься, а переходить).

У нашому дослідженні головну увагу зосереджено на переході найменування, логічну основу якого складає динаміка руху з одного по-

няття в інше на підставі *причинних, означальних, локативних та ситуативних* зв'язків.

Серед таких трансформацій онімів найбільше переважають «причинні переходи», обумовлені причинно-наслідковим зв'язком між поняттями суміжних об'єктів. Причина і наслідок утворюють так звану безперервну єдність, яка відображається у вигляді певних асоціацій між поняттями. Ці переходи можна віднайти у різних групах онімів і виділити наступні онімопари:

1. антропонім — фітонім (*Микола Гартвіс* «директор Нікітського ботанічного саду» і *Микола Гартвіс* «назва рослини, названої на честь його»);

2. міфонім — топонім (*Либідь* «сестра легендарних засновників Києва» і *Либідь* «річка на Київщині»);

3. міфонім — хрематонім (*Либідь* «сестра легендарних засновників Києва» і *Либідь* «штучний супутник»);

4. антропонім — космонім (*Кобзон* «естрадний співак» і *Кобзон* «астероїд»);

5. топонім — космонім (*Севастополь* «місто в Криму» і *Севастополь* «мала планета»);

6. хрононім — зоонім (*Масляниця* «свято» і *Масляниця* «кличка тварини, переважно корів, що народилися на свято»);

7. фітонім — топонім (*Чорнобиль* «вид багаторічних трав'янистих рослин роду полин» і *Чорнобиль* «місто в Україні»);

8. топонім — хрононім (*Чорнобиль* «місто в Україні» і *Чорнобиль* «назва, на позначення подій 1986 року»);

9. міфонім — фітонім (*Адоніс* «міфологічний персонаж» і *Адоніс* «вид рослин»);

10. хрематонім — орнітонім (*Кеша* «кличка папуги з кінофільму» і *Кеша* «кличка папуги»).

Означальний тип переходу зумовлений асоціацією ознаки і суб'єкта (об'єкта), що володіє ознакою. Можна виокремити наступні атрибутивні онімопари:

1. антропонім — зоонім (*Соня* «жіноче ім'я» і *Соня* «кличка будь-якої тварини»);

2. теонім — зоонім (*Люцифер* «у християнстві антагоніст бога» і *Люцифер* «переважно кличка котів»);

3. топонім — зоонім (*Говерла* «гора» і *Говерла* «кличка тварини, переважно великої рогатої худоби»);

4. міфонім — антропонім (*Мавка* «у міфології русалка з довгим лляним волоссям» і *Мавка* «жіноче ім'я»);

5. кінонім — фелінонім (*Рекс* «кличка, спочатку тільки для собак» — *Рекс* «кличка котів»).

До локального переходу відносяться оніми, семантична структура яких містить семи «територія», «місце», «приміщення» тощо.

Сюди можна віднести такі онімопари:

1. топонім — зоонім (*Северинка* «село в Кіровоградській області» і *Северинка* «кличка корів з цього села»);

2. антропонім — топонім (*В'ячеслав Чорновіл* «український політик» і назва вулиці (годонім), названа на честь *В'ячеслава Чорновола*, що колись проїжджав по цій же вулиці).

Нечасто трапляються випадки і так званого ситуативного переносу, у якому зв'язок між онімами опосередкований. Наприклад, онімопару **антропонім — зоонім** (*Юля* «жіноче ім'я» і *Юля* «кличка кішки») можна пояснити так: позначення *Юля* «кличка кішки» походить від зменшувального імені відомого українського політика Юлії Тимошенко, що стала у свою чергу номінативною.

Як видно з наведених прикладів, пари онімів можуть між собою варіюватися, а в деяких випадках в середині одного й того ж класу можна і відзначити окрему омонімію. Так, наприклад, в зоонімній системі зустрічаються непоодинокі випадки взаємного перебігу різних імен, особливо цей зв'язок простежується між **кінонімами — фелінонімами** (Н-д: *Данька — Данька*, *Пушок — Пушок*, *Абрикос — Абрикос*, *Димок — Димок* і под.). Мабуть, це зумовлено тим, що ці дві групи зоонімів мають найбільш тісні зв'язки, ніж інші. Тому за аналогією можна виділи наступні види внутрішньо ономастичної омонімії: **омоантропонімія** (*Георгіна* «жіноче ім'я, що є похідним від чоловічого» і *Георгіна* «жіноче ім'я за назвою квітки»), **омотопонімія** (*Аджамка* «річка» і *Аджамка* «село»; *Стрий* «річка» — *Стрий* «місто» — *Стрий* «село»), **омозоонімія** (*Рудий* «кіт» і *Рудий* «пес», *Машка* «кішка» — *Машка* «коза» — *Машка* «свиня»), **омотеонімія** (*Ісус* «вождь ізраїльських племен в часи завоювання ними Ханаану» і *Ісус* «центральна фігура у християнстві»), **омохрононімія** (*Спас* «свято, що має назву яблучний спас» і *Спас* «свято медового спасу — Маковія») тощо.

Підсумовуючи сказане про вище омонімії між власними назвами, зазначимо наступне:

– міжонімна омонімія — це застосування одного мовного знаку до предметів різних ономастичних полів;

– причиною омонімії між власними назвами можна вважати втрату індивідуалізуючої функції;

– трансформація онімів з одного класу в інший виникає на основі причинних, означальних, локативних та ситуативних зв'язків;

– виділено омонімію в середині окремого класу (омоантропонімія, омолоонімія, омотопонімія).

Отож, проведене дослідження свідчить про неабияку перспективу для подальшого розгляду проблеми міжонімної омонімії, фіксації різних перебігів онімів з однієї групи в іншу, їх причини тощо.

Список літератури

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. — Изд. 3-е. — М.: Книжный дом «Либроком», 2009. — 296 с.
2. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. — М.: Р. Валент, 2001. — 200 с.
3. Кійко С. В. Омонімія антропонімів й апеллативів у сучасній німецькій мові // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — № 16 (227), Ч. II, 2011. — С. 11–16.
4. Кузьменко Г. І. Омонімія: аспектологія, проблематика: філологічна розвідка з лексики та стилістики / Г. І. Кузьменко. — К. : Київський ун-т, 2000. — 36 с.
5. Литвин Ф. А. Многозначность слова в языке и речи / Ф. А. Литвин. — М.: КомКнига, 2005. — 120 с.
6. Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. — Харків: Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
7. Суперанская А. В. Апеллятив — онома // Имя нарицательное и собственное. — М.: Наука, 1978. — С. 5–32.

Абрамов Р. А.

МЕЖОНИМНАЯ ОМОНИМИЯ (ОМОНИМИЯ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ) В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье излагаются аргументы в пользу существования в сфере функционирования имен такого явления, как омонимия. Рассматриваются особенности перехода названий с одного класса на омонимические названия другого класса на примере различных видов имен собственных современного украинского языка. Подробно исследуются механизмы их перемещения.

Ключевые слова: ономастика, оним, межонимная омонимия, онимопара.

Abramov R. A.

INTERONYMIC HOMONYMY (HOMONYMY OF PROPER NAMES) IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article outlines the arguments for the existence of such a phenomenon as homonymy functioning in proper names. The article deals with some peculiarities of conversions from names of one class to homonymous names of another class in terms of different onymic types in the modern Ukrainian language. Mechanisms of transfer are investigated in detail.

Key words: onomastics, onym, onomastic homonymy, onymic pair.

УДК 811.161.2'373.23

Н. М. Бербер

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ДОМІНАНТИ АНТРОПОЕТОНІМІКОНУ ОПОВІДАННЯ «ДВНАДЦЯТЬ СЛУЖБІВ» МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджено експресивно-виражальний потенціал антропоетонімів оповідання «Дванадцять службів» Марії Матіос. Виявлено, що вживання пропріативів у складі стилістичних фігур розширює конотативний ореол імені.

Ключові слова: поетонім, референт, антропоетонім, апелятив, андронім, демінутив.

Семантико-стилістичний аспект поетонімії давно привертає увагу вчених. Процес поетонімогенезу знаходиться у центрі уваги дослідників Е. В. Боевої, Т. І. Крупеньової, Н. В. Мудрової, Н. В. Усової, І. В. Хлистун, Т. В. Чуб та ін., проте недостатньо вивчено у цьому аспекті художній дискурс Марії Матіос. Деякі питання поетики онімів у художніх творах Марії Матіос досліджено у працях Г. П. Лукаш. Наприклад, здатність онімів набувати нових граматичних ознак внаслідок збагачення їх конотативного плану [2]. Відсутність робіт, присвячених комплексному аналізу стилістичних властивостей поетонімів Марії Матіос у ракурсі контекстної парадигми, визначає **актуальність** представленої розвідки.

Мета нашої статті — дослідити антропоетоніми оповідання «Дванадцять службів», визначити способи актуалізації конотативного потенціалу поетонімів.

Всього у тексті зафіксовано 31 поіменованій персонаж і 4 непоіменовані. Оповідання «Дванадцять службів» починається заступом, в якому подано апокаліптичну картину руйнації України. Масові знищення українського населення і намагання боротьби місцевих із «ЧУЖИМ СИТОМ» передано за допомогою фаміліонімів (у тексті їх нараховується 8): *Слижуки, Петрюки, Торакі, Гулеї, всі Штефуряки, Богдани і Пилип'юки, Паленюки, сім'я Ілчичи: А в селі що не двір — то Богдан, що не третій — то Пилип'юк* [3: 91]. Тут

же автор знайомить з однією із багаточисельних вдовиць. Письмениця використовує живорозмовний демінутив імені *Марія* — *Міця*: «*Фрозина потепер чує, як кричить Міця Паленючка не своїми голосами з подвір'я: «А огірки? Огірки з бочки нащо перевертаєте, убійники?! Працю криваву нащо нищите?!»* / *Це Міця, Маруська Паленюкова, рве голос криком. Жінка, що жила тихо й беззвучно — як ласиця, голосу Маруськи добре не знав навіть її чоловік* [3: 93]. З наведеного фрагменту видно, що поряд зі здрібніло-пестливою формою імені *Міця* наведено більш розповсюджений варіант *Маруська*: *Міця Паленючка* → *Це Міця, Маруська Паленюкова* → *Маруська*. Вважаємо, що це спеціальний прийом Марії Матіос, що дозволяє познайомити читача зі строкатим, неповторним антропоніміконом Гуцульщини та Буковини. Паралельно подано 2 андроніми — *Паленючка* і *Паленюкова* — деривативи прізвища *Паленюк*, яке є, на наш погляд, промовистим, оскільки яскраво експлікує у тексті семантику твірного дієслова *паленіти* — *перен*. Ставати збудженим; драгуватися. Бути охопленим яким-небудь сильним почуттям. Паленіти ненавистю до ворогів [6: VI, 24]. Вжитий у складі трансформованих фразеологізмів *кричати не своїм голосом* — ‘дуже голосно, надривно кричати; горлати, репетувати’ [6: IV, 353] та *рвати горло* — те саме, що *дєрти (драти) горло* [6: II, 253] — ‘багато, крикливо говорити, співати і т. ін.; кричати, надриватися’ [6: VIII, 460] та інвективного вокатива *убійники*, що відображає оцінно-ціннісні уявлення про емгебістів, андронім посилює свою експресивність.

Перший вжитий антропоетонім — *ФРОЗИНА* (2 вживання) — відкриває оповідання і належить головному персонажу, жінці, яка в силу свого віку не спроможна брати до рук гвєра, аби боротися із ворогом, що засів її рідні гори. Словник «Власні імена людей» Л. Скрипник не подає імені *Фрозина*, однак наявне ім'я *Фросина* як один з нормативних варіантів імені *Єфросинія*, жін. до *Єфросин* [5: 139], що від гр. — радість, веселощі [5: 60]. Така семантика є антонімічною образіві, проте, зауважимо, навряд чи ім'я *Фрозина*, як і *Захарій* (панотець), є випадковими у тексті. Так, наприклад, П. П. Чучка у праці «Антропонімія Закарпаття» згадує біблійні, переважно старозавітні імена типу *Сахарій* та *Єфросинія*, що з'явилися внаслідок прагнення «відмежуватися від уніатів чи навіть протиставитися їм», автор стверджує, що «деякі православні попи самовільно надавали селянським

дітям такі імена, які серед уніатів цієї місцевості не функціонували» [8: 41]. Антропоетонім *Фрозина* у тексті зафіксовано 24 рази, у тому числі 1 — з означенням *розгнівана*. Така частотність обумовлена тим, що персонаж є головним в оповіданні.

Наступний антропоетонім, що вже згаданий вище, — *Захарій* — д.-євр., буквально: Божа пам'ять [5: 60]. І дійсно, панотець Захарій, попри заборону богослужіння, знищення отців церкви і проголошення владою червоних відсутності Бога, зберігав пам'ять про Господа. В тексті домінує апелятив *панотець* (9 вживань). По одному разу ужито вокатив *панотче* (у звертанні до нього Фрозини) та апелятивну номінацію *святий отець*. Прописний варіант **ПАНОТЕЦЬ ЗАХАРІЙ** відкриває 3 розділ, це єдине згадування імені і вжито його лише після того, як Фрозина довірилася служителю церкви: «...**ПАНОТЕЦЬ ЗАХАРІЙ** ходив туди — сюди по саду й перебирав чітки. Фрозина стояла маком — лиш обертала за ним голову, як соняшник за сонцем» [3: 98].

Дванадцять службів, що задумала Фрозина, аби відвернути лихо від краю, повинні були проколінкувати *сільські жінки*, яких авторка номінує також *дванадцять удовиць*, *усі дванадцять жінок разом*, *дванадцять жінок-удовиць*, *Фрозинині товаришки* тощо. На оповідання «Дванадцять службів» припадає найбільший відсоток андронімічних найменувань книги «Нація». Переважають вони і у творі: 1) утворені від прізвищ чоловіків: *Шкріблякова невістка*, *Шкріблячка* < *Шкрібляк*; *Бундячка* < *Бундяк*; *Шулемчукова*, *Шулемчучка* < *Шулемчук*; *Гасюкова* < *Гасюк*; *Павлюкова* < *Павлюк*; *Дмитрючка*, *Дмитрочка* < *Дмитрюк*; *Процева* < *Проць*; *Паленючка*, *Паленюкова* < *Паленюк*; 2) утворені від імен чоловіків: *Ілчиха* < *Ілак*; *Юрчиха* < *Юрко*. Отже, в тексті представлений список удовиць. Серед них 11 андронімів і лише одна удовиця названа на ім'я — **МАРЕЯ**: «**МАРЕЯ ПОГОДИЛАСЯ**, / *Юрчиха погодилася*, / *Шкріблякова невістка* дала слово й *Шулемчукова*. / *Уже їх є сім*. / *Катерина Процева* стинькнула плечима та й лиш сказала: «Я буду думати, Фрозинко...» <...> *А Дмитрючка* на неї рявкнула. <...> *А Парацина* крутила юра... [3: 96]; «*Фрозина*, першою прилякнувши збоку *панотця*, щоби було видно всю церкву, рахувала їх майже вголос. / *Вони* припадали одна за одною під *панотцевим* золотим Євангелієм і золотою ризою: / *напівосліпла сухонька Бундячка*, / і *Шиманська* в пишнім кептарику й червоній хустці з тороками, / *руда Марей* / й *маленька*, як *дитина*, *Юрчиха*, / *гонориста Шкріблячка* / й *скупа на слово Шулем-*

чучка, / фудульна Процева / й добра, як хліб, Гасюкова, / хитріша від лиса Паращина / й висока, як трепета, Павлюкова. / Десять. / Фрозина бігала очима по бабинцеві» [3: 100].

Перші дві удовиці, у згоді яких була впевнена Фрозина, — Катерина Бундячка і Василина Шиманська. Буквально в одному реченні розкрито долі двох сімей: «О, Фрозинині товаришки з повені всі пішли би тепер за нею, та лишилося їх лиш три: вона, Катерина Бундячка, що її чоловіка вода тоді взяла на сплавах-дарабах, і Василина Шиманська, чийого Прокопа грім убив на самого Іллі» [3: 95]. Перша з них — епізодичний персонаж, номінується ще один раз — *напівосліпла сухонька Бундячка*. Друга — згаданий персонаж — поіменовується також *Шиманська в пишнім кептаріку й червоній хустці з тороками*. Двочленна форма номінації (повне ім'я + андронім / прізвище) є виявом поваги Фрозини до жінок.

Маря — перша удовиця, до якої Фрозина пішла просити про службу. Ймовірно, письменниця не випадково вживає варіант імені *Марія*, яке є ключовим у творчості Марії Матіос. Вдовиці не лише відведено місце першої «запрошеної», але й тільки їй названо на ім'я. Авторка не подає багато відомостей про вдовицю, як і ще про чотирьох інших вдовиць. Всі вони поіменовані лише двічі. Так, *Марю* ще названо *руда Маря*; *Юрчиху* — *маленька, як дитина, Юрчиха*; *Шкріблякову невістку* — *гонориста Шкріблячка*; *Шулемчукову* — *скупа на слово Шулемчучка, Катерину Процеву* — *фудульна Процева*.

Глибоким символізмом відзначається рудий колір, або, як його ще називають, помаранчевий. Так, В. Кандинський у книзі «О духовном в искусстве» наводить порівняння помаранчевого кольору з людиною, яка вірить у свої сили. Цей колір у автора асоціюється зі звучанням церковного дзвону середньої величини, що закликає до молитви «Angelus» [1: 203]. Я. П. Обухов відзначає, що у християнській традиції помаранчевий колір використовується для зображення Св. Трійці та при розписі великодніх яєць [4]. Антропоедонім *Марія* має високий сугестивний потенціал, у ньому відчутні паралелі з Дівою Марією. Можемо припустити, що невідповідно образ *рудой Марі* відкриває список удовиць, готових іти на Божу службу.

Лише у розв'язці оповідання згадано вдовиць Гасюкову та Павлюкову. Номінація *добра, як хліб, Гасюкова* включає стале порівняння. Прізвище *Гасюк* утворене від усіченого жіночого імені за допомогою

суфікса -юк-: *Гасюк < Гася < Агася < Агафія*. Агафія — від гр. добра [5: 115]. Отже, порівняння посилює семантику андроніма.

Номінація *висока, як трепета, Павлюкова* має у своєму складі індивідуально-авторське порівняння. Еквівалентами порівнянню у паремійному фонді української мови є такі: *висока, як сосна* [7]; *будь високий, як верба, а багатий, як земля; високий, як тополя, а дурний, як квасоля; високий, як лоза, а дурний, як коза; високий, як дуб, а дурний, як пень*. Вживання флороніма *трепета* надає твору яскравого буковинського колориту, що є ідіостилістичною прикметою мовомислення Марії Матіос. Етимологія андроніма наступна: *Павлюкова < Павлюк < Павло*. Павло — від лат. малий [5: 88]. Отже, простежуються антонімічні семантичні відношення між порівнянням і андронімом.

Двочленною антропоетонімоформулою повне ім'я + андронім, що відзначається певним канцеляризмом, поіменовано лише вдовлицю Катерину Процеву. Таке поіменовування демонструє деяку відстороненість наратора як реакцію на вчинок жінки: *Катерина Процева стинькнула плечима та й лиш сказала: «Я буду думати, Фрозинко...»* [3: 96]. Офіційно часто поіменовують гонорових, зарозумілих, пихатих людей, тому не випадково вдруге персонаж поіменовано *фудульна Процева*. Андронім *Процева* утворений від здрібнілої форми *Проць* (Прокіп). Прокіп — від гр. який досяг великих успіхів [5: 93]. Отже, семантичне наповнення прізвища підсилюється експресивним означенням *фудульна*.

Об'ємнішими постають образи Дмитрючки і Парацини. Перелякавшись, Дмитрючка не визнала свого вбитого емгебістами чоловіка. Номінації мають негативну семантику, на що вказує текстове оточення: андронім *Дмитрючка* (6 вж.), вокативи *жінко, дурна твоя голово* у поєднанні з лексемами *рвавнула, злосна*: *«А Дмитрючка на неї рвавкнула»* [3: 96]; *«Злосна була Фрозина на Дмитрючку дуже...»* [3: 96]. Негативно забарвлений вокатив *молодице*, що набув відтінків несхвалення, служить проміжною ланкою між пейоративними і демінутивними номінаціями персонажа: *«Отак, молодице. Будь мені здорова! / З Дмитрючкою ще буде видко»* [3: 97]. Зміну семантичної аури антропоетоніма яскраво ілюструє наступний фрагмент: *«Дмитрючка з малюю дитиною на руці переминалася з ноги на ногу й нервово посмикувала тороки хустки. Сльози ішли їй з очей градом і не могли стати, бо не могла вона зробити десять кроків уперед німими ногами. <...> «Амінь. Про-*

пало...» — не встигла подумати Фрозина гаряче, як із **бабинця** одночасно ступила до панотця **Дмитрочка**, передавши **дитину котрійсь із жінок, і згорблена Ілчиха, про яку Фрозина начисто забула** [3: 100]. Андронім **Дмитрочка** набуває демінутивного відтінку симпатії, схвалення і водночас виражає співчуття («*сльози ішли їй з очей градом*») до тяжкої долі матері-одиначки.

Паращина — другорядний персонаж оповідання, наділений негативними характеристиками, що знайшло своє відбиття у поетонімному плані. Цікаво, що саме в називанні цього персонажа автор використовує пейоративну лексику, а аугментативами, окрім Паращини, названо лише одну вдовицю. Обрамлює антропоетонімний ланцюг аугментативне ім'я **Паращина** (3 вж.), що виражає несхвалення та презирство. Перше введення антропоетоніма відбувається в реченні із прислів'ям-присудком, семантику якого розкрито в наступному реченні: **А Паращина крутила юра... Ой прикидалася молодиця...** [3: 97], далі подано фразеологічний синонім: *Ой грала вар'ята*. У тексті зафіксовано лише 2 поетоніми-пейоративи, один з яких у функції вокатива — **Парасочка біленька, кров з молоком; Парасочко люба**. Прикметно, що обидва вони подані у структурі прислів'їв: **Парасочка біленька, кров з молоком... знає кіточка, що писочок її в сметані, знає... / Але Фрозина на брамі сказала, подаючи їй горнятко від води: / — Парасочко люба, те, що знає дві баби, — знає цілий світ** [3: 97–98]. Антропоетонім **Парасочка** не випадково має той же формант *-очк-*, що й **кіточка**, з якою порівнюється персонаж. Вокатив **Парасочко люба** має відтінок зверхності, що підсилено дієсловом *осміхнулася* та імперативом *викажеш: Я не хотіла би, щоби про нашу бесіду знав хтось той, кому цього не треба знати... А наразі... — осміхнулася до Паращини, — викажеш дванадцять «Отчешашів» не лиш за своїм покійним Пилипом...* [3: 98]. Закриває поетонімний ланцюг номінація зі стійким метафоричним порівнянням *хитріша від лиса Паращина*, що також знайшла широку популярність у фразеологічних одиницях: *баба, як лисиця; баба хитра, як лисиця*.

Другий зафіксований аугментатив — **Петращица**, утворений від прізвища **Петраш**, номінує згаданого персонажа — вдовицю, що підвела Фрозину: *«У суботу вона знову ходила межі хати. Усе було би добре, якби не Петращица. Кого вона знайде натомість?»* [3: 99]. **Петраш** < **Петро** — від гр. *σκελη*, *камінь* [5: 91]. Можна припустити, що андронім **Петращица** також є промовляючим: із «кам'яною» ногою постає

образ вдовиці: «<...> *Без тебе (Дмитрючки — Н. Б.) служби не буде, дурна твоя голова, а ні — то сама на руках принесу Петрациху з ногою в гіпсі*» [3: 99].

У тематичній групі ‘чужі’ поіменовано 2 персонажі — *Дідушенка* та *Данила-міліціанта*, про якого вже було згадано вище.

Дідушенко — наскрізний персонаж творів Марії Матіос — роману «Солодка Даруся», оповідань «Юр’яна і Довгопол», «Дванадцять службів». Референтом антропоетоніма є реальна особа. Розглянемо текстовий матеріал: «*Фрозину збив піт: на порозі стояв уповноважений від МГБ Дідушенко (1). <...> Церква ніби зачула запах його чобіт — бо повернулася всіма головами до дверей (2). / «Аміль. Пропало...» — не встигла подумати Фрозина гаряче, як із бабинця одночасно ступила до панотця Дмитрочка, передавши дитину котрійсь із жінок, і згорблена Їлчиха, про яку Фрозина начисто забула (3). / — ...Во ім’я Отця і Сина й Святого Духа... — гули в голові дзвони й падали на порох Дідушенкових чобіт (4). / Чоботи ще трохи потупцювали перед Фрозининими — заплилими сірим туманом — очима й здиміли з церкви, не наступаючи на її поріг...» (5) [3: 101]. Звернемо увагу, як тонко автор переводить фокус зображення, залучаючи конденсаційно-репрезентативні ресурси кореферентного ряду: *уповноважений від МГБ Дідушенко (1)* → *запах його чобіт (2)* → *Дідушенкових чобіт (3)* → *чоботи (4)*. Поетонімоформула апелятив + ВН як комплексний знак (військове звання + прізвище), що є початковою номінацією, ідентифікує індивідуального референта, кваліфікує об’єкт, друга номінація — апелятивна — акцентує лише на одній деталі, що стане релевантною при розкритті, семантичному наповненні образу, при цьому автор майстерно вживає синекдоху (*pars pro toto*). Третя номінація — антропоетонімний дериватив + апелятив — щільно зчеплена з попередньою (*його чобіт* → *Дідушенкових чобіт*), є важливою для декодування авторських інтенцій. Вжитий у складі фразеологізмів *гудить в голові* та словосполучення *падали на порох Дідушенкових чобіт*, що є метонімічним до фразеологізму *падати до ніг*, поетонім *Дідушенко* розширює семантичний обсяг, експлікує значення ‘кат, езекутор’. В останній номінації поетонім *Дідушенко* набуває нових конотем, зростає смислове й емоційне навантаження антропоетоніма: окрім сталої характеристики *Дідушенка* як ката, постає образ людини, яка побоюється божої кари. Письменниця використовує синекдоху у сполученні з експресивни-*

ми дієсловами-присудками: *чоботи потупцювали і ... здиміли*. Дієприслівниковий зворот *не наступаючи на її поріг* підкреслює богобоязливість емгебіста Дідушенка, адже наступання на поріг вважається гріхом. Метонімія і синекдоха, активно вживані у кореферентному ряді, допомагають акцентувати на тій інформації, що є релевантною для розкриття авторських інтенцій.

Отже, у системі семантико-стилістичних домінант оповідання Марії Матіос «Дванадцять службів» чільне місце посідають прийоми експресивного синтаксису, етимологізація поетоніма, метонімія та синекдоха. Тропи, що поступаються своєю образністю, експресивністю метафорі, актуалізують виражальні можливості антропоетонімів, стають під пером Марії Матіос потужним джерелом творення образу. Нагромадження паремійних одиниць у текстовій тканині не лише відтворює буковинський колорит, а й допомагає щільними засобами розкрити конотативний ореол поетонімів. Вищезазначене дає нам підстави вважати, що феномен мовної особистості Марії Матіос есплікується, зокрема, у майстерному використанні засобів поезики власних назв.

Список літератури

1. Кандинский В. О духовном в искусстве / Василий Кандинский // Психология цвета. — Сб. Пер. с англ. — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1996. — С. 181–220.
2. Лукаш Г. Функціональна семантика граматичних категорій власних назв / Галина Лукаш // Лінгвістичні студії: [зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. — Донецьк: ДонНУ, 2009. — Вип. 18. — С. 216–221.
3. Матіос М. Нація / Марія Матіос. — Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2007. — 256 с.
4. Обухов Я. П. Оранжевый цвет [Текст] : (цветотерапия) / Я. П. Обухов // Журнал практического психолога. — 1997. — № 5. — С. 61–67.
5. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник [за ред. В. М. Русанівського] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К.: Наукова думка, 2005. — 334 с.
6. Словник української мови: в 11 томах / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. — Том II, IV, VI, VIII. — К.: Наукова думка, 1970–1980.
7. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. — К.: Либідь, 1993. — 768 с.
8. Чучка П. П. Антропоімія Закарпаття [монографія] / Павло Павлович Чучка; МОНУ; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2008. — 671 с.

Бербер Н. Н.

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ДОМИНАНТЫ АНТРОПОЭТОНИМИКОНА РАССКАЗА «ДВЕНАДЦАТЬ СЛУЖБ» МАРИИ МАТИОС

В статье исследован экспрессивно-выразительный потенциал антропоэтонимов рассказа «Двенадцать служб» Марии Матиос. Выявлено, что употребление проприативов в составе стилистических фигур расширяет коннотативный ореол имени.

Ключевые слова: *поэтоним, референт, антропоэтоним, апеллятив, андроним, деминутив.*

Berber N. N.

SEMANTIC-STYLISTIC DOMINANTS OF ANTROPOETONYMICON OF «TWELVE WORSHIPS» BY MARIA MATIOS

The article investigates expressive potential of antropoetonyms of the story «Twelve Worships» by Maria Matios.

It has been revealed that usage of proper names in composition of stylistic figures expands connotative aureole of the name.

Key words: *poetonym, referent, anthropoetonym, appellative, andronym, deminutive.*

УДК 81.373

Е. В. Боєва

ТЕМПОРАЛЬНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ В «МАЛІЙ ПРОЗІ» Б. ГРІНЧЕНКА

У статті з'ясовано специфіку функціонування і стилістичну роль темпоральної лексики в жанрі оповіди «малої форми». Висвітлена роль темпоральної лексики у розкритті авторської концепції твору, побудові сюжету і створенні художнього хронотопу.

Ключові слова: *темпоральна лексика, художній час, хрононіми, художній текст.*

Спостереження над функціонуванням лексичних одиниць у художньому тексті (ХТ) дають можливість виявити різноманітні виражальні засоби, які майстри слова цілеспрямовано використовують для створення художнього світу з метою впливу на читача. Водночас будь-який ХТ з точки зору побудови, композиції і т.ін. підпорядковується певним законам, містить певні основоположні категорії, зокрема художній час. Вагомість і розмаїтість, безумовно, відзначає темпоральну лексику (ТЛ) серед інших засобів авторського письма. Вміщуючи у своєму складі хрононімію, онімну та безімнену, саме ця частина лексичної системи стає важливою під час творення ХТ, коли моделюється образна система, усі рівні художності; вона стає виразником особливої категорії літературно-художньої умовності — художнього часу, відбиває світоглядні естетичні позиції автора, його людську та письменницьку особистість [6:105].

Зазначимо, що вивчення мовних засобів утворення художнього часу (ХЧ) є однією з важливих проблем сучасного мовознавства. Категорія часу у різних своїх аспектах філософському, історичному, лінгвістичному тісно пов'язана з природою художнього твору. Даній проблемі присвячено праці таких учених, як Т. О. Андреева, С. О. Бабушкін, М. М. Бахтін, І. Р. Гальперін, Т. І. Дешерієва, Г. С. Кнабе, Д. С. Лихачов, Ю. М. Лотман, В. В. Молчанов, Н. О. Потаєнко, Л. А. Приходько, Ю. І. Селєзньов, В. О. Сидоренко, С. М. Скиба,

О. В. Спачиль, В. Л. Співак, Ю. М. Суровцев, М. І. Шапошникова та ін. Дослідження здійснювалися, в основному, на матеріалі російської та західноєвропейських літератур. У сфері української літератури дослідження здійснено на матеріалі творчості Лесі Українки [4], В. Сосяри [3]. Майже недослідженим залишається аспект функціонування ХЧ, мовних засобів його утворення в жанрі «малої прози». Саме це зумовлює актуальність представленого дослідження.

Оповідання відомого українського письменника, перекладача, мовознавця-лексикографа, педагога, етнографа Б. Д. Грінченка є, на нашу думку, досить цікавими з точки зору функціонування темпоральної лексики, яка виступає основою ХЧ. Предметом розвідки є темпоральна лексика як засіб утворення і виразник художнього часу у контексті художнього твору. Ми поставили за мету з'ясувати особливості функціонування темпоральної лексики в жанрі оповіді «малої форми», її роль у створенні ХЧ. Оповідання Б. Грінченка насичені ТЛ, що має різноманітні засоби вираження і перетворюється в ХТ митця на стилістично високої художньої наснаги. Сполучаючись з іншими лексичними фарбами, з локосом в першу чергу, в оповіданнях Б. Грінченка поступово вибудовується експресивно насичене тло, в якому важливе місце займає темпоральна насиченість і навантаженість.

В такому ключі змодельоване оповідання *«Непокірний»*, в якому виписані ланцюжком темпоральні позначення дають змогу побачити наругу над вчителем, що її чинять сільська верхівка, обмежена й мстива: *«Волосний писар, що вже двадцять і один рік писарює, ...догадавсь, що цей вчитель... теє... — провини вчителєві... виясняли увечері дня... студня 188...року — після восьмої — Другого ж таки дня вчителєві не дали дров — Так минув тиждень — він уже третій місяць не получає жалування, а тепер у його кармані вітри гудуть! — Другого дня — Другого ж дня після цього — Трохи згодом — Шукайте собі місяць...»* [2:1, 321–332].

Друга частина оповідання *«Каторжна»* також наповнена темпоральною лексикою, і саме вона допомагає зрозуміти усю глибину образу дівчини невірним коханим. Утворюється часове тло, що передає переживання персонажа, контрастно протиставляючись із життям дівчини. Протягом однієї друкованої сторінки письменник накопичує ТЛ, створюючи часове тло, що відбиває трагізм героїні: *«Другого*

ж дня мачуха... побила її — У суботу, ввечері вона вже біля вікна... Нема! І в другу суботу, і в третю — все його нема... Коли в неділю... Глянула — він!» [2:1, 339–340].

Опис *весни* — контрастне протиставлення психологічному тлу, і темпоральна лексика в останньому реченні розділу стає тим містком, що передує трагедії: «*Минула весна, літо минає... Чи не мина з іми й щастя?»* Третій, заключний розділ майже позбавлений темпоральності. Лише в одному абзаці знову виринає ця тональність, створена часовими прив'язками: «*І тиждень, і два минуло, а його нема. І осінь прийшла, а його все нема»* [2:1, 341]. Все невизначене — і все зрозуміле через відчуття і сприймання, через приховані темпоральні позначки. Як нам здається, саме щільність переплетень невимушеної оповіді, її наче уповільненого плину з часовою площиною й утворює такий різкий психологічний ефект у творі (порів. з «Народними оповіданнями» Марка Вовчка).

Як відомо, час і простір — дві сторони буття людини, невід'ємні одна від одної, пов'язані спільною художньою функцією, хоча темпоральність найчастіше виявляє себе надто стихшено у більшості текстів, де автори уникають конкретних дат і хронологічної визначеності. Письменники мають величезні можливості лексичного плану для вираження цих координат. Однак, у деяких випадках митці вдаються до прямого називання дати події, чіткої, конкретної локалізації місця дії, що є тотожним певній топографічній точці і часу. Як приклад наведемо початковий мікроконтекст оповідання Б. Грінченка «Брат на брата»: «*Учитель латинської школи Євген Корецький, прокинувшись в своїй камері 18-го листопада 1905 року, зараз згадав, що сьогодні якраз виходить два місяці, відколи він попавсь у неволю. Він поїхав до Києва, потрапив туди саме тоді, як вийшов Маніфест 6-го серпня про Державну Думу»* [2: I, 481].

Безумовно, у наведеному тексті чітка темпоральність і локалізація є важливими, адже оповідь прив'язана до певних історичних і соціальних зрушень у суспільстві на початку ХХ століття. Отже, в даному випадку, хрононіми (як і топоніми) виконують у ХТ важливу функцію відображення реальних історичних подій.

В іншому оповіданні «*Екзамен*» весь сюжетний рух побудований на безіменних хронотопах, та все одно можна визначити місце дії, зафіксоване у першому реченні твору, — відтопонімічне утворення

Тополівська школа стає цим показником. І хоча це показник єдиний на весь ХТ, цього виявляється досить для окреслення просторової домінанти — *дороги*, звідки приїздить *член ради шкільної* і куди після *екзамену* і *пригощення*, де й *протокол екзаменський* підписується, цей *член* подається *додому*. Хрононіми в оповіданні стишеного плану, це безіменні позначки темпоральності. І цього знову ж таки виявляється досить митцеві для того, щоб змоделювати текст з соціально-психологічним малюнком, де на невеличкому тлі даються й сатирично змальовані представники екзаменуючих, і реалістичні характери вчителя і учнів, і те соціальне тло, де як живі вимальовуються всі персонажі, весь фон оповіді.

Як відомо, крім прямого визначення (датованості), хід часу може виражатися різними лексико-граматичними засобами. Письменник постійно, прямо чи опосередковано, нагадує про час. Отже, цих часових позначень, що створюють текстову темпоральність, надто багато, вони різняться між собою з т.з. структури, семантики, граматичної приналежності та за іншими показниками. Митець обирає для визначення часу таку форму, яка відповідає його світобаченню і концепції конкретного твору. Ми спробували вилучити з текстового тла оповідань Б. Грінченка ТЛ, розподіливши її (безперечно, умовно) на певні групи (досвід подібного розподілу спостерігаємо у О. В. Спачиль [5: 30–35]). Однак слід мати на увазі, що між ними немає і не може бути чіткої межі, конкретного розподілу ТЛ на онімну і безіменну, оскільки саме остання, на наш погляд, найбільшою мірою втілює художню умовність. Дата або псевдодатування [1:152] типу *того літа*, *цієї осені* у ХТ стосується лише певного текстового тла, даного образу, сюжету та змодельованого в ньому часопростору, що відповідно сприймається читачем.

Отже, у контексті оповідань Б. Грінченка нами виявлено такі групи темпорального визначення:

1. Темпоральність, що визначає вік персонажів: *їй тільки шістнадцять років* [2:І,261]; *син Санько, хлопець років семи* [2:І,360]; *їй було тільки сім років* [2:І,431]; *тільки восьмий рочок йому* [2:І,447]; *п'ятий десяток доживає* [2:І,275]; *п'ятий десяток год жив* [2:І,285]; *двадцять і один рік писарює* [2:І,322]; *Гордієві було дев'ять років* [2:ІІ,12]; *він прожив уже півсотні і шість літ* [2:ІІ,162]; *не тридцять років прожив* [2:І,275]; *була ще не стара, років може тридцять п'ять жінка* [2:І,307];

один хлопчик був, та й той умер, як поминув йому дев'ятий рік [2:І,314]; смерть спіткала його на тридцять четвертому році життя [2:І,452].

2. ТЛ на позначення часових вимірів персонажів і часу дії: *минув рік [2: І,288]; минуло кілька років [2: І,320]; місяців через півтора [2: І,290]; цього року [2: І, 359]; минув третій тиждень, минає четвертий [2: І,317]; строк рішенню вийшов — місяць [2: І, 318]; і в другу суботу, і в третю [2: І, 339–340]; того ж таки дня [2: І, 355]; час, довший за три роки [2: І, 378]; кілька хвилин [2: І, 425]; проминуло ще півгодини [2: І, 389]; хвилина...дві...три [2: І, 388]; дев'ять літ праці [2: І, 515]; через п'ятнадцять літ [2: І, 544]; вже чотири роки минуло [2: ІІ, 158]; господарював уже років п'ятнадцять [2: ІІ, 18]; два місяці в лікарні гоєно [2: ІІ, 308]; а час минав [2: ІІ,238]; три дні ще [2: ІІ, 212]; минув уже четвертий рік [2: ІІ, 312]; ще кілька день [2: ІІ, 356]; п'ять місяців у тюрмі. П'ять довгих, страшних місяців [2: ІІ, 310].*

3. ТЛ на позначення народних календарних свят: *на третій день зелених свят [2: І,301]; першого дня різдва [2:ІІ, 463]; а місяці минали... От і різдвяні свята...новий рік...водохрещення... [2: ІІ, 237]; іменини Шевченка [2:ІІ, 158].*

4. ТЛ на позначення календарних дат: *9 січня [2:І,566]; Нар [одився] р.1863, 27.ХІ на хуторі... [2:І, 568]; 18-го листопада 1905-го року [2:І,481].*

5. Анонімна хронологічна дата: *18...даю сію росписку... [2:І, 305]; ...студня 188...року [2:І, 322]; одного веселого літнього дня 189...року [2:ІІ, 8].*

6. ТЛ на позначення пори року: *весна [2:І, 340, 445, 526]; літо [2: І,409]; улітку [2:І, 544]; цієї осені [2: І, 469]; усе літо [2: ІІ, 19]; все літо і всю зиму [2: ІІ, 111]; був кінець весни [2:ІІ, 322]; приходила весна [2:ІІ, 477].*

7. ТЛ на позначення днів тижня: *субота [2:І, 378, 409]; четвер [2: І, 386]; у неділю [2:І, 406, 499; ІІ, 143, 269, 322]; в неділю ввечері, годин у п'ять [2: ІІ, 269].*

8. ТЛ на позначення частин доби: *ввечері [2:І,375; ІІ,348]; увечері [2:І,475]; надвечір [2:І, 492]; вранці [2:І,385]; час обідати [2:І,438]; опівдні [2:І, 518]; ніч [2:І,429]; світало [2:І,430]; вже вечір [2:ІІ, 166]; на ніч [2:ІІ, 193]; північ [2:ІІ,226]; того вечора [2:ІІ, 58; І, 42, 157]; одного разу ввечері [2:ІІ, 239]; всю ніч тієї ж ночі [2:ІІ, 426]; прийшов ранок, похмурий, сірий [2:ІІ, 432].*

9. ТЛ на позначення теперішнього, минулого, майбутнього часу: *сьогодні* [2: I, 378, 485, 519]; *вчора* [2: I, 386]; *в цей час* [2: I, 389].

10. Концентрація різнорідних темпоральних лексем: *завтра після обіду* [2: I, 499]; *увесь перший день до вечора* [2: II, 213]; *все літо і всю зиму* [2: II, 111]; *в неділю ввечері, годин у п'ять* [2: II, 269]; *у неділю рано вранці* [2: II, 411]; *ще в суботу вдень* [2: II, 422]; *так минула осінь понура, прийшла зима біла й холодна* [2: II, 462]; *другого дня рано-вранці* [2: II, 346]; *другого дня...з самісінького ранку* [2: II, 398].

Отаке значне темпоральне тло, розсипане у контексті творів, є не тільки показником часу; воно тісно взаємодіє з лексичним оточенням, утворює з ним тісні зв'язки під час текстового розгортання. Умовність часових категорій повністю збігається у ХТ з умовністю всіх художніх рівнів при всій їх спрямованості на реалії життя.

Так, оповідання Б. Грінченка «*Олеся*» починається абзацем з безіменними «еквівалентами» хрононімів, які стають своєрідним показником часів стародавніх і одразу визначають загальну тональність твору: «*Це було давно. Це було тоді, як нашу землю шарпали турки й татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом одбиватись од ворогів*» [2: I, 344].

Наступний — 2-й абзац уточнює місце дії, що одразу переходить у речення — мініпейзаж з локалізацією *ліс*. Саме *ліс* і стане тим основним місцем дії під час кульмінації оповіді, епіцентром часопростору цього твору: «*Тоді на Волині було невеличке село. Воно заховалося в улоговині. Круг його й були ліси. В селі жили прості люди хлібороби. Якби не татари, то їм жити було б непогано. А то часто й густо набігали татари. Вони грабували, палили й руйнували села. Старих та малих убивали, а молодих брали в неволю та й продавали рабами на тяжкі роботи туркам. Іноді гнали татари з України тисячі безщасних людей.*

І цьому селу довелося зазнати лиха, але поки ще тільки один раз. Село заховалося в лісах і знайти його було не легко.

На край села стояла невеличка хатка. Біля неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка» [2: I, 344].

Перші чотири абзаци тексту оповідання мають значну кількість лексем, що визначають локалізацію і темпоральність оповіді і окреслюють у безіменному ключі художній простір твору, хоча письменник вводить у ХТ і топоніми — *Волинь*, визначаючи місцевість, де відбувається напад завойовників-поневолювачів, і макротопонім *України* —

символ Батьківщини. Та спробуйте вилучити з текстового плину хоча б частково локалізацію та темпоральність безіменного плану — текст втратить свою безпосередність, свою дивовижно просту й чарівну тональність, яка і є єдиною можливою, як нам здається, в цьому творі, присвяченому трагічним і величним сторінкам нашої історії.

Діалог персонажів в оповіданні «*Батько та дочка*» насичений ТЛ, при чому діалогові передує контекст, в якому теж задіяні часові лексеми, що в цілому створює текстове тло: дочка переживає за батькову аварію в шахті й чекає — не дочекається, коли його врятують.

Наведемо ці темпоральні чинники за абзацами:

«Вона просиділа весь день німа й непорушна. ...

На ніч не пішла додому, — сподівалася, що вночі може виберуть воду. ... Маруся даремно дожидалася всю ніч.

Вранці вона знову сіла на каменюку. ... і в ту ж мить упала додолу, непритомна.

— ...ти вчора вранці зомліла коло шахти...

— Учора вранці? А сьогодні хіба який день? — спиталася Маруся.

— Сьогодні четвер.

— Четвер? — скрикнула Маруся. — А татко?

— Татко? — А ось стривай, скоро й про татка довідаємось, — ось-ось уже воду витягнуть усю.

— Хіба й досі ще не витягли?

— Ні.

— Четвертий день?

— Еге.

— А я ж як це?

— Та вчора вдень і вночі, і сьогодні все спала, хвала богам. Як тобі тепер?» [2: I, 385–386].

Сполучаючись із локалізацією — *шахта*, часові визначення передають експресію чекання, важкі переживання дочки за батька, що лишився в залитій водою штольні: «*Хвилина... дві... три — і ось, ось цебер!.. Промину — ще з півгодини — в цю мить — кілька день у лікарні — Тепер вони живуть у своїй хаті і господарюють щасливо*» [2: I, 388–389]. В цьому тексті без часової визначеності не обійтися, саме ТЛ створює ту тональність, яка найкраще передає психологічний стан героїні твору.

Зазначимо, що темпоральність як художній прийом вживається митцем для посилення експресії оповіді в сполученні з іншими лек-

сичними фарбами, посилюючи психологізм письма. Часова площина у Б. Грінченка виписана стишеними мазками у повній узгодженості з плином його творів, їх тональністю й сюжетно-тематичним тлом.

Отже, темпоральність входить органічним сплавом у ХТ проявляючись прямо й опосередковано, явно і приховано, переплітаючись з сюжетним плином в єдиний неподільний сплав, з якого так важко вилучити окремих фрагмент. Вивчення ТЛ у системі художнього мікросвіту є дійовим засобом проникнення в глибини авторського задуму, дозволяє аргументовано говорити про суттєві прикмети ідіостилю письменника.

Список літератури

1. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові. Система засобів вираження: наукова монографія / Олександр Іванович Бондар. — Одеса: Астропринт, 1996. — 192 с.
2. Грінченко Б. Д. Твори: у 2-х томах/ Борис Дмитрович Грінченко. — К., 1990—1991. — Т. I — 603 с.; Т. II — 592 с.
3. Приходько Л. А. Художній час і художній простір у поезії: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка / Лілія Анатоліївна Приходько. — Кіровоград, 2004. — 19 с.
4. Скиба С. М. Художній час і художній простір у творчості Лесі Українки: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Криворізький держав. пед. інститут/ Станіслав Максимович Скиба. — Кривий Ріг, 1998. — 18 с.
5. Спачиль О. В. Художественное время в композиционно-речевой структуре южного романа США: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т им. И. И. Мечникова / О. В. Спачиль. — Одесса, 1988. — 156 с.
6. Тураева З. Я. Лингвистика текста / Зинаида Яковлевна Тураева. — М., 1986. — 127 с.

Боева Э. В.

ТЕМПОРАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА КАК СПОСОБ ОРГАНИЗАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВРЕМЕНИ В «МАЛОЙ ПРОЗЕ» Б. ГРИНЧЕНКА

В статье выявлена специфика функционирования и стилистическая роль темпоральной лексики в жанре повествования «малой формы» (рассказа). Определена роль данной лексики в репрезентации авторской концепции произведения, сюжетном действии и построении художественного хронотона. Доказано, что авторский подбор темпоральной лексики и включение её в надлежащие контексты делает хрононимы одним из важнейших компонентов произведения и действенным художественным средством.

Ключевые слова: темпоральная лексика, художественное время, хрононимы, художественный текст.

Boyeva E. V.

TEMPORAL VOCABULARY AS THE ARTISTIC TIME ORGANIZER IN B. GRINCHENKO'S «SMALL FORM» NARRATIVE

The article clarified the specific functions and role of temporal stylistic vocabulary in the genre of «small form» narrative. The role of temporal vocabulary is disclosed in the author's concept of the literary work, the construction of the plot and creating artistic chronotope. It is proved that the author's choice of temporal vocabulary and its inclusion into certain contexts makes chrononyms one of the most powerful and important artistic components.

Key words: temporal vocabulary, artistic time, chrononyms, artistic text.

УДК [811.111+ 811.161.1 +811.161.2]'25'37

І. М. Дерік

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АВТОРСЬКОГО АНТРОПОНІМІКОНУ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

(на матеріалі професійних і аматорських літературних перекладів романів L. Carroll «Alice's Adventures in Wonderland», J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back again» і J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»)

У статті розглядаються питання інтерпретації авторських власних назв-оказіоналізмів в англійських художніх творах у літературних перекладах українською та російською мовами, досліджуються перекладацькі стратегії і передбачені ними засоби перекладу у професійному перекладі у порівнянні з аматорським.

Ключові слова: інтерпретація, авторські власні назви-оказіоналізми, літературний переклад, перекладацькі стратегії, засоби перекладу, професійний переклад, аматорський переклад.

Проблематика статті визначається як дослідження особливостей перекладу антропонімів у англійських художніх творах в аспекті визначення ролі особистісних і професійних характеристик перекладача як важливого чинника успішності вибору перекладацької стратегії. Сукупність імен літературних персонажів у певному творі розглядається як антропонімikon певного автора.

Об'єктом дослідження є стратегії перекладу англійських імен літературних персонажів з прозорою внутрішньою формою, так званих «*speaking names*» російською і українською мовами. Предметом дослідження— засоби перекладу, за допомогою яких реалізуються визначені стратегії перекладу відповідно у творчості перекладачів-професіоналів і аматорів. Дослідження виконувалось на матеріалі російськомовних і українськомовних літературних і аматорських перекладів культових романів сучасної молоді — L. Carroll «*Alice's Adventures in Wonderland*», J. R. Tolkien «*Hobbit or There and Back again*» і J. Rowling «*Harry Potter and the Sorcerer's Stone*».

Сьогодні, у царині перекладу наявний інтерес до проблеми перекладу онімів — етнонімів, топонімів, термінів-антропонімів, фірмонімів, однак найбільшу зацікавленість викликають питання відтворення у перекладі авторських okazіоналізмів — значенневих імен — характеристик персонажів. В умовах суцільної популяризації англійської культури і міфології та експансії англійської мови обізнаність широких кіл молодіжної аудиторії із творчістю англійських сучасних авторів суттєво зростає. Наявність великої кількості друкованої продукції англійською мовою створює постійний попит на її адекватний переклад.

Власні імена через свою високу інформативність, метафоричність, потенційну здатність до алюзій є об'єктом багатьох міждисциплінарних досліджень. Дослідженню онімів присвячено роботи таких відомих українських і російських ономастів, як Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, А. В. Калінкін, А. В. Суперанська, О. Ю. Карпенко, Н. В. Алейнікова, О. О. Бученкова, Д. Б. Гудков. Сучасні наукові розвідки у галузі літературного перекладу спираються на наукові традиції, започатковані С. Н. Булгаковим, А. Вежицькою, О. Ф. Лосевим, Л. В. Успенським, К. І. Чуковським. Теоретичні засади цього дослідження формувались на ґрунті таких відомих робіт з теорії та практики перекладу, як праці Л. С. Бархударова, В. В. Виноградова, Я. І. Рецкера, В. С. Комісарова, Т. А. Казакової, І. В. Корунця, Р. П. Зорівчак.

У статті порушуються такі важливі для сучасного перекладознавства питання, як коректність інтерпретації при відтворенні «змістового навантаження» власного імені із урахуванням фонові інформації (культурної, національної і релігійної складових, а також існуючих зв'язків у парадигмі літературної традиції). Мета дослідження формується як визначення критеріїв адекватного відтворення власних імен як специфічного об'єкту перекладу. Відповідно до цього постулюються такі завдання:

- здійснити лінгвокогнітивний аналіз імен літературних персонажів оригінальних англомовних художніх творів;
- порівняти перекладацькі відповідності оригінальних імен у перекладах професійних і аматорських перекладачів російською і українською мовами з позицій збереження національно-культурної ідентичності та інтертекстуальності власних назв;

— визначити обрану перекладачем перекладацьку стратегію і оцінити її адекватність.

Новизна здійсненого дослідження в тому, що уперше висвітлюється питання коректності аматорського перекладу у зіставленні з професійним літературним перекладом з позицій вибору певної перекладацької стратегії і засобів її реалізації для відтворення акту номінації з когнітивно-прагматичної позиції.

У статті наводяться приклади семантичних утрат та контамінацій внаслідок неправильного, неповного чи гіперболізованого відтворення первинного обсягу інформації і асоціацій, наявних у антропонімі — одиниці перекладу. Характер цих неадекватних контекстуальних замінів дозволяє дійти висновку про такі протилежні за напрямком маргінальні тенденції, як насиченість мови перекладу запозиченими інтернаціоналізмами і варваризмами з одного боку (внаслідок частотного вживання засобу транскрипції) та семантичне спрощення і вульгаризація авторського ідіостилу за рахунок надмірного вживання калькування. Внаслідок цього втрачається додаткова характеристика персонажу, що призводить до ускладнення розуміння загальної концепції твору (перша тенденція) або здійснюється перевантаження тексту надлишковою інформацією і спотворення авторської ідеї (друга тенденція).

За основу розуміння антропоніма у дослідженні прийнято його трактування як знака із трьома складовими (форма, зміст, денотат).

Методологічний апарат дослідження складався з методів теоретичного узагальнення і синтезу, методу лінгвістичного аналізу і асоціативного експерименту, зіставного методу і методу кількісного обчислення.

Як засвідчили результати асоціативного експерименту, найбільш зрозумілими і приємними для цільової аудиторії виявились такі перекладні відповідності, які збігалися за звуковою і графічною формою антропонімів із екранною версією перекладу. Більш літературно і лінгвістично виважені, і більш правильні з точки зору теорії та практики перекладу перекладацькі стратегії та засоби (літературний переклад) не знайшли свого відображення в аматорських перекладах, наявних у Інтернеті.

Однак, у процесі дослідження за результатами здійсненого зіставного аналізу перекладацьких відповідностей у літературних

перекладах різних перекладачів (переклади російською мовою роману *J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»* у виконанні Ю. Мачкасова, М. Співак, Н. Літвінової) було зроблено висновок про «зловживання» засобом калькування, внаслідок якого частково втрачалась національно-культурна самобутність оригінального літературного твору. Так, кількісне переважання трансформації калькування над транскодуванням становило відповідно такі співвідношення (60 %:40 % (переклад Ю. Мачкасова); 55 %: 45 % (переклад М. Співак); 65 %:35 % (переклад Н. Літвінової)). Найбільш курйозні випадки недоцільного вживання лексичних калькувань наведені нижче.

Англ. *Professor Sprout* — рос. *профессор Пропост* (пер. Ю. Мачкасова); *профессор Спаржелла* (пер. М. Співак); *профессор Стебель* (пер. Н. Літвінової); *профессор Росток* (народний переклад у Інтернеті) [17;18]. Аналогічним є механізм перекладу авторських okazіоналізмів-стяжінь («слів-телескопів») на кшталт: англ. *Professor Qiurrel* (squirrel+quarrel) — рос. *профессор Белка* (пер. М. Співак); англ. *Professor Oliver Wood* — рос. *профессор Оливер Древ* (пер. М. Співак) (невиправдана алюзія на персонажа книги Дж. Р. Толкієна) [17;18].

Якби шановні перекладачі послуговувались літературним досвідом попередників (переклад роману *L. Carroll «Alice's Adventures in Wonderland»* Н. Демуровою, Б. Заходером, В. Набоковим, С. Маршак-ком), це б значно підвищило якість перекладу роману загалом і авторських антропонімів-оказіоналізмів з елементами мовної гри зокрема.

Як згадує Н. Демурова у статті «Голос і скрипка», вона вважала першотвір «*Alice's Adventures in Wonderland*» неперекладним твором, як і її сучасники-перекладачі, доки не прочитала книгу «*Alice in Many Tongues*» відомого дослідника творчості Л. Керролла, математика, теоретика машинного перекладу, Уорена Уівера, автора «Алісології». Дослідниця з самого початку твердо вирішила відмовитись від русифікації «*Alice's Adventures in Wonderland*», але відтворити засобами мови перекладу неповторний ексцентричний, кумедний, алогічний дух першоджерела [12:8].

Детально вивчивши вже існуючі переклади попередників (П. Соловйової, О. Рождественської, В. Азова, О. Оленіча-Гнененко, В. Набокова (під псевдонімом В. Сірін), Н. Демурова обрала свій шлях із власними стратегіями і тактиками — відмінними від спрощення тек-

сту оригіналу і його максимального наближення до російської дитячої аудиторії шляхом заміни англійських реалій на більш зрозумілі російські (трансформації власних назв, понять, віршів тощо) чи буквального транскодування або калькування першотвору.

У процесі перекладу Н. Демурова зіткнулась із великою кількістю труднощів, головними з яких були адекватний переклад антропонімів-оказіоналізмів із асоціативним рядом і відтворення авторських метафор і каламбурів. Так, селезень *the Duck* (алюзія на колегу і друга Л. Керролла преподобного Робінсона Дакворта, *the Reverend Robert Duckworth*) у перекладі перетворився на рос. *Роберт Гусь*, а дронт *Dodo* (жартівливе прізвисько самого Л. Керролла, *Доджсона*) — на рос. *Птиця Додо*, близнюки *Tweedledum* і *Tweedledee* на рос. — *Труляля* і *Траляля* (з метою відтворення милозвучності, евфонічного ефекту, римування) [12].

Зміст усіх застосованих трансформацій у тому, щоб зробити текст перекладу цілком природним і водночас відтворити авторський задум. З цією метою, а також відповідно до наявних асоціативних зв'язків оригінального антропоніму і римо-ритмічних характеристик віршованого тексту фантастична істота на ім'я *Mock Turtle* була передана у перекладі як рос. *Под-Комик*. Поряд із семантикою оригінального слова (в англійській мові слово *turtle* має значення «морська черепаха» на відміну від *tortoise*, а складне слово *mock turtle* — особливий вид коміру), перекладач враховувала такі важливі позиції, як чоловіча стать персонажу, морські асоціації, факт підробки та прозорість внутрішньої форми власної назви для читача — у результаті було вибрано у функції контекстуального аналогу словосполучення «*под котика*», перероблене у оказіоналізм-антропонім «*Под-Комик*» [12]. Але, якщо з «псевдочерепахи» можна зробити смачний суп, з «псевдокотика» можна пошити гарну муфту. Отже, у віршованому тексті утворюються зовсім інші, але не менш реалістичні і гумористичні семантичні зв'язки, ніж у оригіналі.

Англійський текст:

*Beautiful Soup, so rich and green,
Waiting in a hot tureen!
Who for such dainties would not stoop?
Soup of the evening, beautiful Soup!
Soup of the evening, beautiful Soup!* [23:141]

Російський переклад (пер. Д. Г. Орловської):

*Черная муфта мягка, нежна,
Сумрак вечерний таит она.
Кто не оценит волшебный мех?
Черная муфта пленяет всех.
Чудесная муфта под котик!* [12:107]

Таким чином, трансформація імен у літературному перекладі книг Л. Керролла Н. Демуровою набувала особливого значення. Вибір нової назви здійснювався з опорою на асоціативне коло, з яким були добре обізнані російські читачі, але без надмірної русифікації. Головна стратегія перекладача полягала у збереженні самотульної логіки Л. Керролла (так званої логіки «*Sense of Nonsense*») [12:8], саме це стало визначним фактором у доборі перекладацьких тактик і засобів перекладу. Ці стратегії мали б бути ключовими у літературному перекладі вищезгаданих художніх творів — *J. Rowling «Harry Potter and the Sorcerer's Stone»* та *J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back Again»*.

У цьому аспекті українськомовний переклад В. Морозова є більш правильним і адекватним. Нагадаймо, що український перекладач випередив своїх російськомовних колег у роботі над перекладом сьомої книги Дж. Ролінг. Врахувавши зауваження читачів до здійсненого російськими літераторами перекладу імен-персонажів попередніх романів Дж. Ролінг та побажання самої авторки, В. Морозов дуже прискіпливо підбирав перекладацький відповідник до кожного антропоніму в оригіналі та намагався відшукати золоту середину [16].

Як пояснив В. Морозов: «... з одного боку, коли в оригіналі ім'я щось означає, то цікаво зробити цей переклад так, щоб і в українському варіанті воно означало те ж саме. З іншого боку, я знав, що дітям будуть відомі певні конкретні імена, і читачі лишаться незадоволеними, коли я буду щось докорінно міняти» [16:5]. Саме тому в українському перекладі *Harry Potter* залишився *Gappi Поттером*, а не перетворився на «*Грицька Горшечника*», *Hermione* стала *Герміоною*, *Voldemort* — *Волдемором*, а не майже булгаківським *Волан-де-Мором*, *Hagrid* — *Герпідом*, а кіт *Crookshanks* — *Криволапиком*. Як згадує сам перекладач, літературні агенти автора прислали величезний список усіх імен персонажів, назв, де було чітко написано, з чим можна «бавитися», а що лишати незмінним у англійській транскрипції та транслітерації [16].

Інший представник сучасної школи літературного українського перекладу, О. Мокровольський виявився прихильником протилежної тенденції. У здійсненому ним перекладі роману *J. R. Tolkien «Hobbit or There and Back Again»* кількісно переважають такі перекладацькі трансформації, як калькування і підбір контекстуального аналогу у порівнянні з транскрипцією і транслітерацією російських попередників (пор. рос. *Бильбо Бэггинс* і укр. *Більбо Злоткінс*, рос. *Торин Оукеншильд* і укр. *Торін Дубошит*) [19].

Якщо сформулювати головний висновок цієї статті, то він мав би бути таким: для того, щоб створити дійсно якісний, адекватний і еквівалентний літературний переклад, треба відчути внутрішню музику першотексту. Дуже важливими рисами насправді успішного художнього перекладу є ритмізований характер оповідання і легкість для сприйняття цільовою аудиторією. Перекладачеві потрібно самому зануритись у мовну стихію першоджерела, щоб створений ним переклад виглядав не як академічна, суха, буквалістична копія оригіналу засобами іншої мови, а щоб здавалося, ніби це українська книжка, написана українським автором для українського читача. Перспектива подальших розвідок убачається у зіставному дослідженні перекладів антропонімів на іншому мовному матеріалі.

Список літератури

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике/ И. В. Арнольд. — М.: Либроком, 2011. — 144 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования/ И. Р. Гальперин. — М.: КомКнига, 2007. — 148 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода)/ Л. С. Бархударов. — М.: «Междунар. отношения», 1975. — 240 с.
4. Демурова Н. Голос и скрипка (К переводу эксцентрических сказок Льюиса Кэрролла/ Н. Демурова// Мастерство перевода. Сборник седьмой. — М.: Сов. писатель, 1970. — С. 25—27.
5. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория/ В. А. Звегинцев. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 248 с.
6. Казакова Т. А. Художественный перевод. Учебное пособие/ Т. А. Казакова. — С. Пб., 2002. — 113 с.
7. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. — Донецк, 1999. — 408 с.

8. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2006. — 328 с.
9. Карпенко Ю. А. Русская антропонимика / Ю. А. Карпенко. — Одеса: Одес. гос. ун-т, 1970. — 42 с.
10. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты)/ В. Н. Комиссаров. — М.:Высш.шк.,1990. — 253 с.
11. Кэрролл Л. Аня в стране чудес/ Пер. В. Сирина. — М.: «Сов. композитор», 1991. — 150 с.
12. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес/ Пер. Н. Демуровой. — М.: Глав. изд.физико-мат.литературы, 1991. — 150 с.
13. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту/ В. А. Кухаренко. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 272 с.
14. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение/ Дж. Лайонз. — М.: Языки славянской культуры, 2003. — 400 с.
15. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика/ Я. И. Рецкер. — Р. Валент, 2007. — 244 с.
16. Ролінг Дж. Гаррі Поттер і Філософський камінь/ Пер. В. Морозова. — К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. — 200 с.
17. Роулинг Дж. К. Гарри Поттер и философский камень/ Пер. Ю. Мачкасова. — Электронний ресурс. Режим доступу: [http:// lib.ru/TALES/ROWLING/filosof2.txt_with-big-pictures.html](http://lib.ru/TALES/ROWLING/filosof2.txt_with-big-pictures.html).
18. Роулинг Дж. К. Гарри Поттер и философский камень/ Пер. М. Спивак. — М.: ЭКСМО, 2002. — 200 с.
19. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори/Пер. О Мокровольського. — К.: Веселка, 1985. — 304 с.
20. Толкиен Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно/ Пер. А. А. Грузберга. — Екатеринбург, Изд-во ЛИТУР, 2001. — 288 с.
21. Толкиен Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно/ Пер. Н. Рахмановой. — М.,1976. — 270
22. Хананашвили А. «Как это начиналось — Толкин в переводах А. Грузберга»/ Хананашвили А. // Журнал «Палантир». — № 38. — Электронний ресурс. Режим доступу: <http://www.kulichki.com/tolkien/arhiv/ugolok/gruzberg.shtml>.
23. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland/ L. Carroll. — Penguin Books, 1994. — 150 p.

Derik I. M.

INTERPRETING THE AUTHOR'S ANTHROPONYMICON IN LITERARY TRANSLATIONS OF BELLES-LETTRES TEXTS (CASE STUDY OF THE PROFESSIONAL AND AMATEUR LITERARY TRANSLATIONS OF THE NOVELS «ALICE IN WONDERLAND» BY L. CARROLL, «HOBBIT OR THERE AND BACK AGAIN» BY J. R. R. TOLKIEN AND «HARRY POTTER AND THE SORCERER'S STONE» BY J. ROWLING)

In the focus of the article there are some issues of the authentic English belles-lettres text anthroponymicon interpretation in the process of its literary translation into Russian and Ukrainian. The translator's strategies and predetermined by them translation means are being researched in the professional translations as contrasted with the amateur ones.

Key words: *interpretation, the occasional proper names, literary translation, the translator's strategies, translation means, professional translation, amateur translation.*

Дерик И. М.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ АВТОРСКОГО АНТРОПОНИМИКОНА В ЛИТЕРАТУРНОМ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И АМАТОРСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПЕРЕВОДОВ РОМАНОВ L. CARROLL «ALICE'S ADVENTURES IN WONDERLAND», J. R. R. TOLKIEN «HOBBIT OR THERE AND BACK AGAIN» И J. ROWLING «HARRY POTTER AND THE SORCERER'S STONE»)

В статье рассматриваются вопросы интерпретации авторских имен собственных-окказионализмов в англоязычных художественных произведениях в литературных переводах на украинский и русский языки, исследуются переводческие стратегии и предусмотренные ими средства в профессиональном переводе в сопоставлении с аматорским.

Ключевые слова: *интерпретация, авторские имена собственные-окказионализмы, литературный перевод, переводческие стратегии, средства перевода, профессиональный перевод, аматорский перевод.*

УДК 81'373.23–057

Ю. І. Дідур

МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ЕРГОНІМІКОНУ

Цю статтю присвячено проблемі мотиваційної структури ергоніміконів трьох столиць — Києва, Москви та Лондона. Зроблено спробу створити універсальну мотиваційну класифікацію, яка обіймає 12 ергонімічних класів першого рівня специфікації.

Ключові слова: власна назва, ергонім, мотив номінації, мотивація, класифікація.

Становлення ергонімів як специфічного класу власних назв базується на їх семантичній та структурній своєрідності, певних шляхах та локативно-темпоральних атрибутах виникнення, унікальних мотивах номінації угруповань людей. Мотиваційна класифікація онімів здавна привертає увагу як західноєвропейських [18; 17; 19 та ін.], так і українських й російських ономастологів [3; 5; 6; 12 та ін.], але у цьому аспекті й досі залишається велика кількість невирішених питань, зокрема часткове ототожнення мотиваційної типології онімів суто з семантикою твірного слова, що робить дану розвідку актуальною. Тож **метою** цієї роботи є осмислення існуючих мотиваційних класифікацій онімів та створення власної класифікації ергонімів. **Об'єктом** дослідження є ергоніми м. Києва, Москви та Лондона, **предметом** — їх мотиваційна структура. **Матеріалом** дослідження було обрано по 100 власних назв на позначення закладів харчування трьох міст, обраних зі ЗМІ методом суцільної вибірки.

Передусім слід з'ясувати, які можуть існувати мотиви надання певному закладу саме такого імені. **Мотив номінації** або **мотивіровка імені**, за Н. В. Подольською, це «екстралінгвальна причина вибору або створення даного імені для даного об'єкта» [10: 84]. Цю точку зору відбито також у сучасному «Словнику української ономастичної термінології». За Д. Г. Бучком та Н. В. Ткачовою, **мотив номінації** — «екстралінгвальна причина вибору чи створення конкретної власної назви для певного об'єкта» [11: 124]. Іншими словами, **мотив номінації** — «причина, яка зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою» [14: 180]. Таку

екстралінгвальну причину слід усвідомлювати, бо інколи семантична структура назви є прозорою, але причину вибору цього оніма можна не повністю зрозуміти. Наприклад, у Києві є клубний ресторан *Indigo*, про який засновники пишуть так: «INDIGO — унікальний природний цвет, которым на короткие мгновения окрашивается горизонт в момент заката и восхода Солнца. Это границы ночи — обратная сторона реальности. Цвет времени, когда мы сбрасываем оковы обыденности и отдаемся своим желаниям и эмоциям. Одна из главных наших потребностей — потребность в удовольствиях, которые делают жизнь по-настоящему полноценной. В Киеве создан новый ультрасовременный проект, который открывает сразу все грани легальных удовольствий: гастрономического, эстетического, удовольствия от музыки, самовыражения, общения с интересными людьми, обретения свободы и независимости». Тобто без такого розлогого пояснення не можливо було б зрозуміти, що на увазі мається не тільки колір, а й щось зовсім інше.

Тож **мотивоване ім'я** — це «будь-яка власна назва, яка має прозору семантичну структуру, чітко виокремлену кореневу морфему, через що в ній можна висвітити мотив номінації» [10: 85], або «будь-яка власна назва, яка має прозору семантичну структуру, чітко виділювану кореневу морфему, тому в ній може бути виявлено мотив номінації» [11: 124], а **мотивованість** оніма — певна закономірність, невідповідність відношення (зв'язку) між позначуваною й позначальною сторонами знака, між змістом і формою мовної одиниці, між поняттям і його назвою» [13: 401]. О. О. Селіванова розрізняє **мотивацію** у традиційному словотворі, у теорії номінації та у сучасній когнітивній ономастиці [8: 480], зокрема, у розвідці, яку присвячено дослідженню мотиваційних механізмів ергонімічної картини м. Черкаси, вона трактує **мотивацію** як наскрізну лінгвопсихоментальну операцію формування ономастичної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) зі структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій свідомості [7: 172–173].

Першою спробою створення структурно-семантичної класифікації власних назв в українській ономастиці була праця М. М. Кордуби, який виокремив **красназвччі, відособові, колонізаційні, фортифікаційні, службові, вільготні, лісові, церковні, жартівливі** назви [3].

В. В. Німчук розрізняє вмотивовані та невмотивовані оніми, так, серед топонімів виокремлюються **фізіографічні** та **суспільно-історичні** [5].

Н. В. Подольська розрізняє **квалітативні, апотропеїчні, охоронні, обманні, захисні** антропоніми, **кваліфікативні, ландшафтні, локативні, посесивні, відпатронімні, прибережні** та **орієнтирні** топоніми. До того, дослідниця веде мову про **меморіальні, геральдичні, евфемістичні, почесні, глузливі, принизливі, характеристичні** власні назви [10].

Дослідники ергонімів досить часто концентрували свою увагу на мотиваційній класифікації. Так, А. В. Беспалова розподіляє ергоніми на **реально вмотивовані й символічно вмотивовані** [1: 95–104]; Н. В. Кутуза — на **нейтральні й коатовані** [4: 92]; С. О. Шестакова розділяє ергоніми на такі, що відбивають **просторові** ознаки денотата, **право власності, специфіку діяльності** об'єкта, його **базову функцію, естетичну навантаженість**, а також з **рецесивним мотивом номінації** [16: 181–183].

М. В. Голомідова на рівні часткової характеризуючої семантики оніма концентрує увагу на значенні «ознаки реалії, що мотивує, який відбирається з ряду інших для індивідуалізації та розпізнання об'єкта з-поміж подібних» [2: 33–34]. У науковій концепції К. О. Трифоновой третій рівень семантичної моделі ергоніма торкається саме мотивувального значення власної назви, які, відповідно, розподіляються на **реальні** та **символічні** [15: 38–39].

За О. М. Сидоренко, специфіка ергонімії Донеччини постає в особливій географічній та індустріальній мотивації, яку можна розподілити на три типи, які вказують на: розташованість регіону на узбережжі Азовського моря, розвиток металургічної галузі, наявність вуглевидобувної промисловості [9: 37].

О. О. Селіванова диференціює мотиваційні відношення за трьома параметрами: залежно від статусу обраного мотиватором фрагмента ментально-психонетичного комплексу було виокремлено **пропозиційний, асоціативно-метафоричний, модусний і змішаний** типи мотивації; згідно з раціональністю й ірраціональністю знань про позначене було розгалужено **раціональну** та **міфологемну** мотивацію; за культурною значущістю було розглянуто мотивацію **прецедентну** [7: 174–177].

За М. М. Торчинським, мотиваційна класифікація має ґрунтуватися на основній ознаці денотата, у зв'язку з чим він поділяє власні назви на апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, лока-

тивні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивні, символічні, ситуативні, сутнісні та темпоральні, а також оніми з комбінованою та невідомою мотивацією [14: 186–187]. **Квалітативні** власні назви виникли на основі різних зовнішніх чи внутрішніх характерних ознак [14: 187]. **Сутністі** власні назви пов'язані з тими функціями, які повинен виконувати денотат [14: 187]. Слід зауважити, що у роботі М. М. Торчинського не завжди йдеться про функції, а частіше про ідентичність денотата. **Локативні** власні назви відбивають місцезнаходження своїх денотатів [14: 188]. **Темпоральні** власні назви характеризують денотат за часом його виникнення [14: 188]. **Патронімічні** оніми стосуються предків [14: 188–189]. **Посесивні** іменування характеризують денотат за правом власності на нього [14: 189]. **Меморіальні** власні назви увічнюють пам'ять про людей, події або інші реалії [14: 189]. **Ідеологічні** власні назви пов'язані з поглядами певної соціальної групи, прославляють основні ідеологічні постулати [14: 189]. **Апотропейні** оніми висловлюють побажання щодо перспектив денотата [14: 190]. **Номінальні** власні назви в основному вторинні, похідні і присвоюються без будь-якого мотиву [14: 190]. **Символічні** — це такі оніми, чия мотивація будується на певних конотаціях, і ці додаткові семантичні відтінки трансформують оніми в символи [14: 190]. **Асоціативні** власні назви виникають за аналогією до інших назв [14: 191]. **Ситуативні** оніми виникають спорадично, на основі певної актуальної ситуації [14: 191]. **Комбіновану** мотивацію мають переважно складні і складені власні назви [14: 192], а назви, походження яких з'ясувати не вдалося, мають **невідому** мотивацію [14: 195].

Вважаємо за доцільне зупинитися на перших 13 класах з огляду їх відповідності структурі ергоніміконів досліджуваних міст. Так, безперечним є досить широке вживання **локативних** та **темпоральних** ергонімів, причому видається правильним віднести до них не тільки такі, що відбивають місце й час виникнення саме цих закладів, а й такі ергоніми, що мають мотивувальною базою назви історичних подій чи локацій. Цей тип власних назв частково створює меморіальні оніми за класифікацією М. М. Торчинського. Прикладами **локативних** ергонімів можемо вважати *Веранда на Дніпрі, Москва, Antwerpen, Дакота, Желтое море*¹; *Босфор, Недальний Восток, Тель-Авив, Узбекистан,*

---

¹ До складу ергонімікону Києва входять назви не тільки українські, а й англійські, російські та ін.

Barbados; 10 Greek Street, Launceston Place (назва вулиці, на якій розташований ресторан), *Murano* (острів біля м. Венеції). Такі ергоніми називають не тільки місце свого знаходження, але й інші локації. Походження їх часто є відтопонімним, або ж топоніми входять до їх складу. **Темпоральні** ергоніми, такі як *7 Пятниця, Прімавера; Весна, Времена года* позначають зовсім не час свого виникнення, а інші концепти. Оскільки меморіальні оніми складають також антропоніми видатних історичних осіб, їх ми віднесемо до **патронімічних** ергонімів, наприклад, *Пишел'є, Lucca, Lancelot*. Велика кількість таких ергонімів подається у іншомовному написанні, що є характерною рисою ергонімікону Києва. Прикладом московських та лондонських ергонімів цього типу може бути *Пушкин, Чайковский, Жан-Жак* та *Le Gavroche* (Гаврош — дійова особа роману В. Гюго «Знедолені»). **Посесивні** ергоніми, які називають володаря закладу чи його засновника, також обіймають значне місце у складі ергонімікона м. Києва, наприклад, *Макдональдс, Mario's, Viola's pub. Хата рибака* також є посесивним ергонімом, але цей заклад харчування не належить рибаківі, а лише вказує на тип їжі та, можливо, інтер'єр. У складі ергоніміконів Москви та Лондону також знаходимо ергоніми цього типу: *Илларион, У Бурчо, Novikov, Uilliam's* та *Bistrot Bruno Loubet, Charlotte's Place, Nobu, Yashin Sushi*. Серед ергонімів знаходимо певну кількість **сутнісних**, які називають основні функції закладу, наприклад, *Пиваріум, BEEF М'ясо & Вино, Beer Point, Mister Cat*, причому останній ергонім називає різновид американо-італійської піци, який є спеціалізацією цієї піцерії. Прикладом московських та лондонських ергонімів цього типу може бути *Ваниль, Колбасофф, Мясной клуб, Beef Bar* та *Kitchen W8, Petrus* (різновид французького вина), *Ristorante Semplice* (італ. простий ресторан), *Tinello* (італ. невелика їдальня). Частіше за все сутнісні ергоніми номінують державні заклади, але у сфері харчування панують різнобарвні естетичні уподобання власників. **Квалітаивні** ергоніми частково збігаються з апотропейними, бо часто неможливо розрізнити, чи мається на увазі реальна характеристика закладу, чи бажана, наприклад, *Смачне!, Швидко, Нірвана; Большой (ресторан), Две палочки, Fresh; Roganic*. Тому гадаємо, що слід об'єднати квалітаивні власні назви з апотропейними, а залишок перейменувати в **імперативні**, як, наприклад, *Будьмо, Здоровенькі були; Как есть; Quo Vadis* (лат. куди ти йдеш). **Ідеологічні** власні назви мають своє представництво серед

ергонімів Києва, переважно це стосується політичних чи релігійних угруповань, але й серед закладів харчування є такі, що відбивають певні релігійні та політичні реалії, наприклад, *Культ Ра*, *Єврохата*. Серед московських прикладів ергонімів цього типу знаходимо *Ноев Ковчег*. Певну схожість між собою мають номінальні та асоціативні оніми, тому можемо об'єднати їх у єдину групу під назвою **асоціативні**, прикладом яких можуть слугувати *Чардаш*, *Сезам*; *Балкон*, *Карлсон*; *Hibiscus*, *Indian Zing*. Яскравим прикладом такого типу ергоніма можна вважати заклад у Москві *Скромное обаяние буржуазии*. І хоча у рекламі (<http://www.bourjousia.ru/>) немає жодного посилання на Луї Бунюеля, зрозуміло, що це кафе у першу чергу асоціюється з його фільмом.

Будь-яка власна назва за певних умов може стати символічною, тому цей клас ергонімів нами не було виділено. Нарешті, **ситуативні** ергоніми існують, причому, якщо не знати історію їх виникнення, неможливо чітко зрозуміти їх мотивацію, тому часто їх відносять до таких, які мають невідому мотивацію. Скажімо, московський ресторан *Fat Cat* поіменовано саме так, тому що, згідно із рекламою, «Еще мы очень любим котов, у нас даже живут два, наверное, самых толстых на свете. Поэтому Fat Cat», або київська пивна ресторація *Чорне порося* рекламується у ЗМІ, зокрема, так: «Щоб ... усвідомити, в чому ж все-таки полягає неловимий шарм цього місця, просто необхідно з неприхованим задоволенням, а то й «поросячим захватом» осушити пару кухлів фірмового пива. ... У процентному співвідношенні меню «Чорного поросяти» переважно «свинське». Тягнеться ще довгим м'ясним шлейфом спогадів низка ковбасок і сосисок від шефа ...»

Таким чином, ми виокремили в мотиваційній структурі ергоніміконів досліджених міст 12 класів власних назв: локативні, темпоральні, патронімічні, посесивні, сутнісні, квалітативні, імперативні, ідеологічні, асоціативні, ситуативні та з комбінованою й невідомою мотивацією. Їх кількісне співвідношення унаочнюється у наступній таблиці 1.

Загальні мотиваційні тенденції ергонімотворення трьох досліджуваних столиць виявили майже збіг у кількості локативних, квалітативних, патронімічних та імперативних ергонімів. Що стосується інших типів пропріальних одиниць на позначення закладів харчування, то найсуттєвіші розбіжності стосуються асоціативних, посесивних та

сутнісних ергонімів. Так, серед українських ергонімів перше місце посідають асоціативні ергоніми, причому тут присутні як літературні асоціації, так і асоціації за схожістю, у той час, як серед російських та англійських ергонімів відсоток назв такого типу є порівняно невеликим. Можливо, така розбіжність базується на загальному освітньому рівні мешканців українського міста, беручи до уваги значно більшу кількість іншомовних мігрантів у Лондоні та Москві. Серед англійських ергонімів значний відсоток складають традиційні посесивні назви пабів, що не є характерним для українських та російських ергонімів. Домінуючу позицію сутнісних ергонімів у Москві можливо пояснити їх зрозумілістю для мешканців міста, для яких російська мова не є рідною.

Таблиця 1

Мотиваційна структура ергонімів

Тип мотивації ергоніма	Українські ергоніми	Російські ергоніми	Англійські ергоніми
асоціативні	30	15	4
сутнісні	17	27	17
локативні	13	11	10
з комбінованою мотивацією	11	9	20
з невідомою мотивацією	7	13	17
посесивні	5	4	15
квалітативні	5	4	1
ситуативні	3	7	13
патронімічні	3	6	2
темпоральні	2	2	0
імперативні	2	1	1
ідеологічні	2	1	0
Всього	100	100	100

У подальших розвідках планується провести порівняльний аналіз мотиваційної структури ергонімів трьох столиць — Києва, Лондона та Москви — з їх структурною та денотатно-номінативною класифікаціями з метою висвітлення загальних тенденцій ергонімостворення.

Список літератури

1. Беспалова А. В. Структурно-семантические модели эргонимов и их употребление в английском языке (на материале названий компаний): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Беспалова. — Донецк, 1989. — 184 с.
2. Голомидова М. В., Хрущева Е. В. Отражение художественного «стиля эпохи» в эргонимической номинации / М. В. Голомидова, Е. В. Хрущева // Русский язык в контексте современной культуры. — Екатеринбург, 1998. — С. 33–34.
3. Кордуба М. М. Що кажуть нам назви осель? / М. М. Кордуба. — Львів: видавництво «Наша Батьківщина», 1938. — 22 с.
4. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. В. Кутуза. — Одеса, 2003. — 214 с.
5. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія. — К.: Наукова думка, 1966. — Вип.1. — С.24–43.
6. Никонов В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. — М.: Наука, 1974. — 280 с.
7. Селіванова О. О. Ергонімікон міста Черкаси: когнітивний аспект / О. О. Селіванова // Записки з ономастики. — Одеса: Астопринт, 2011. — № 14. — С. 171–179.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2010. — 844 с.
9. Сидоренко О. М. Номінаційні процеси в полілінгвальній ергонімії Донеччини: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. М. Сидоренко. — Донецьк, 2013. — 210 с.
10. Словарь русской ономастической терминологии [сост. Н. В. Подольская]. — М.: Наука, 1988. — Изд.2-е, пер. и доп. — 189 с.
11. Словник української ономастичної термінології [уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова]. — Харків: Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. — М.: Изд-во ЛКИ, 2007. — Изд. 2-е, испр. — 368 с.
13. Тараненко О. О. Мотивованість // Українська мова. Енциклопедія. — Вид. 3, зі змінами і доповн. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, — 2007. — С. 401–402.
14. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... доктор філол. наук : 10.02.01 / М. М. Торчинський. — К., 2010. — 502 с.
15. Трифонова Е. А. Названия деловых объектов: семантика, прагматика, поэтика (на материале русских и английских эргонимов): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. А. Трифонова. — Волгоград, 2006. — 247 с.

16. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. О. Шестакова. — Харків, 2002. — 241 с.
17. Miklosich F. Die Bildung der Slavischen Personennamen // Denkschriften der philos. — hist. Klasse der Akademie der Wissenschaften. — Т. 14. — Wien, 1865. — S. 3–134.
18. Mill J. S. A system of logic, ratiocinative and inductive: being a connected view of the principles of evidence, and the methods of scientific investigation. / J. S. Mill, — London, 1865. — P. 3–180.
19. Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne. 1. Onomastyka. — Krakow: PAN, 1958. — 346 s.

Дидур Ю. И.

МОТИВАЦИОННАЯ СТРУКТУРА ЭРГОНИМИКОНА

Эта статья посвящена проблеме мотивационной структуры эргонимиконов трех столиц — Киева, Москвы и Лондона. Сделана попытка создания универсальной мотивационной классификации, которая включает 12 эргонимических классов первого уровня спецификации.

Ключевые слова: *имя собственное, эргоним, мотив номинации, мотивация, классификация.*

Didur Yu. I.

MOTIVATIONAL STRUCTURE OF ERGONYMICON

The present work is dedicated to the problem of the motivational structure of Kiev, Moscow and London ergonymicons. An attempt is made to create the universal motivational classification, which comprises 12 ergonymic classes on the first level of specification.

Key words: *proper name, ergonym, motive of nomination, motivation, classification.*

УДК 811.111'373.2

*М. Ю. Карпенко***СТРУКТУРНА КЛАСИФІКАЦІЯ САЙТОНІМІВ**

Статтю присвячено спробі виокремлення структурних типів сайтонімів, зокрема у межах окремих функціональних зон.

Ключові слова: сайтонім, функціональна зона, структурний тип.

Дану статтю сконцентровано на встановленні загальних закономірностей функціонування онімичних складових простору Інтернету. Цей напрямок дослідження видається **актуальним**, бо недовге існування й бурхливий розвиток Всесвітньої павутини тільки починає викликати цікавість у науковців, зокрема філологів. Трансформація Всесвітньої павутини як атрибуту сучасного життя значно змінила конфігурацію інформаційного середовища, що оточує нас. Це призвело до кардинальних змін в його функціях, що раніше виконувались бібліотеками, музеями, картинними галереями та навчальними закладами різних типів [2]. **Мета** дослідження полягає у виділенні домінантних функцій різних складових Інтернету з подальшим їх розподілом на відповідні функціональні зони, що уможливить аналіз Інтернет-ономастикону та створення структурної класифікації сайтонімів.

Об'єкт дослідження складають власні назви на позначення складових Інтернету. **Предмет** дослідження становить мовна природа власних назв на позначення складових Інтернету. **Матеріалом** дослідження слугували статистичні дані американської компанії *Alexa Internet, Inc.* [4], яка є одним з найдостовірніших аналітичних веб-сервісів у світі. Ця компанія надає інформацію про популярність сайту, базуючись на цілій низці статистичних даних: кількість відвідувачів, належність відвідувачів до певної країни, ключові слова, які приводять відвідувачів на цей сайт, і т. д. В базі даних цієї компанії знаходиться інформація про більш ніж 30 000 000 сайтів. Вибірку прикладів кількістю в 300 позицій було зроблено на основі списку найпопулярніших сайтів (точніше, їх доменів), який автоматично формується сервером компанії (<http://www.alexa.com>) кожного дня. Дата формування списку, який було використано у роботі: 14 жовтня 2012.

Інтернет не є гомогенною структурою, різні його елементи виконують різні функції. Варіативність сайтонімів є цілком логічною, оскільки вони повинні задовільняти ряду параметрів: **бути унікальними**, бо в системі доменних імен не можуть існувати два однакові ідентифікатори; **бути легкими для запам'ятовування**, оскільки чим легше запам'ятати назву сайту, тим більше вірогідність, що користувач на нього повернеться. Зокрема це важливо для комерційно-орієнтованих сайтів, прибуток яких є прямо пропорціональним кількості відвідувань. Наприклад, сторінка корпорації Hewlett-Packard <http://www.hp.com> дуже гарно ілюструє цей принцип, оскільки у цьому сайтонімі кількість літер в назві хосту дорівнює лише двом; **викликати у користувача певну психологічну реакцію**, яку автор або колектив авторів бажають досягти за допомогою цього ідентифікатора. Частіше за все, бажана реакція — це отримання користувачами попереднього уявлення про функції сайту. Наприклад, назва сайту, який дозволяє задати питання іншим користувачам — <http://ask.com>, заявляє про головну функцію сайту.

Оскільки сайти, які виконують різні функції, мають власні особливості в номінації, видається корисною спроба створити їх класифікацію відповідно до домінуючих функцій сайтів, які вони називають. Раніше подібні класифікації створювались у надрах інформатики, яка, наприклад, виділяє наступні функції Інтернету [1: 620]: **інформаційну** — отримання інформації; **комунікаційну** — зв'язок; **нарадницьку** — зустрічі та обговорення; **комерційну** — торгівля; **рекламну** — рекламні послуги; **розважальну** — література, фільми, ігри і т. д.; **комп'ютерну** — отримання програмного забезпечення та документації.

Пропонуємо власний розподіл Інтернет-ономастикону на **функціональні зони** — сегменти множини онімів у межах Інтернету, розділені за домінуючою функцією сайтів, названих цими онімами [6:24]. Кожна функціональна зона підрозділяється на певну кількість підгруп, які, у свою чергу, можуть розділятися на ще менші підгрупи. Надану класифікацію, яка включає в себе безпосередньо функціональні зони та перший рівень специфікації підгруп, було розроблено на основі списку найпопулярніших сайтів, як це зазначалося вище:

Комунікативна зона — вербальна комунікація з певною кількістю користувачів із можливістю та розрахунком на зворотній зв'язок.

Соціальна мережа — це «онлайн-спілка індивідів, що обмінюються повідомленнями, діляться даними та, у деяких випадках, співпрацюють над спільною діяльністю» [5].

Електронна пошта — це повідомлення, які передаються та приймаються комп'ютерами за допомогою мережі [5]. Вони надають користувачам можливість надсилати звичайний чи відформатований текст та прикріплювати до повідомлення файли.

Блог (від англ. *web log*) — це «онлайн-журнал, де індивід, група чи корпорація ведуть запис своєї діяльності, думок чи поглядів» [5]. Майже всі сучасні блоги надають користувачам можливість залишити свій коментар до запису і таким чином зв'язатися з автором блогу.

Форум — це сайт для онлайн-дискусій, де користувачі можуть вести розмови у вигляді публічних повідомлень (постів). Форум може підрозділятися на різні «кімнати для розмов» та на ще дрібніші підрозділи [8].

Чат — це тип комунікації в Інтернеті, який надає можливість миттєвого пересилання текстових повідомлень між комп'ютерами для діалогу у реальному часі. Чат може бути як приватним, так і публічним [8].

Сервіс для соцзакладок (*social bookmarking*) — це сервіс, який надає користувачам можливість організовувати, зберігати, управляти та шукати посилання (закладки) на онлайн-ресурси [8]. Слід відмітити, що відбувається обмін лише посиланнями на ресурси, а не самими даними з цих ресурсів.

Q (Question) & A (Answer) сайт (*knowledge market*) — це сервіс, який надає користувачам можливість залишити запитання, на яке інші користувачі можуть відповісти.

Інформаційна зона — надання користувачам найактуальнішої інформації про реальні або віртуальні об'єкти та події.

Портал новин — це портал, який надає користувачам найсвіжіші новини. Зазвичай ці портали належать відомим репортерським агентствам та виданням мас-медіа.

Онлайн прогноз погоди — це портал, який надає користувачам найактуальніший прогноз погоди.

Пошукова система — це портал, який надає можливість шукати інформацію у відповідь на наданий користувачем запит [5] у базі проіндексованих (занесених у базу) системою сторінок.

Сайт неприбуткової організації — це портал, який належить установі, метою діяльності якої не є отримання прибутку її учасниками [8]. Він надає відвідувачам найактуальнішу інформацію стосовно діяльності цієї організації. Наприклад, до цієї категорії належать сайти державних установ.

Освітня зона — надання користувачам матеріалів для самоосвіти та супутніх послуг.

Дистанційна освіта — це сервіс для надання користувачам матеріалів для самоосвіти та подальшої перевірки (очної або онлайн) знань із можливим виданням сертифікату.

Сховище текстів — це компіляція різноманітних або категоризованих літературних творів, статей, інструкцій або інших типів текстів.

Онлайн-довідник — ресурс енциклопедичного характеру, який видає чітку інформацію у відповідь на певний запит.

Розважальна зона — надання користувачам послуг, які націлені на розваги.

Браузерна гра — це масова гра, для якої потрібно мати лише підключення до Інтернету та браузер [7: 344]

Онлайн-фотоальбом (*photo sharing*) — це сервіс, який надає користувачам можливість завантажувати фотографії з власних комп'ютерів на сервер сайту та ділитися ними з обмеженими групами інших користувачів або з усіма користувачами сайту взагалі [5].

Вебкастинговий сервіс — це сервіс, який дозволяє користувачам завантажувати на сервер, дивитися та ділитися відео [8].

Порнографія — це сайт, який надає користувачам доступ до порнографічних матеріалів. В окрему категорію цей тип ресурсів виділено на підставі того, що вони, як правило, містять багато типів матеріалів одночасно — фото, відео, розповіді, чат та сервіс для пошуку та замовлення послуг проститутки.

Комерційна зона — надання користувачам послуг, які пов'язані з фінансовими транзакціями.

Репрезентаційний сайт — віртуальна репрезентація певної компанії, яка надає можливість придбати товари цієї компанії та підтримує існуючих користувачів.

Банківський сайт — віртуальна репрезентація певного банку, яка надає інформацію для клієнтів банку та часто можливість Інтернет-банкінгу (керування рахунками через Інтернет).

Онлайн-магазин — це форма електронної комерції, де клієнт купує товар за допомогою Інтернету безпосередньо в продавця [8].

Онлайн-аукціон — це сервіс, який продає товари за схемою аукціону.

Платіжна система — це сервіс, який надає можливість проводити грошові транзакції по Інтернету завдяки використанню віртуальних грошей [8].

Онлайн-реклама — це сайт, який надає можливість замовити рекламні послуги в межах Інтернету, або можливість заробити за допомогою реалізації цих замовлень.

Мережевий сервіс — це сайт, який надає за гроші доступ до послуг, які використовуються суто в межах Інтернету, наприклад, хостинг, *VPN (Virtual Private Network)*, обчислювальна хмара і т. д.

Файлообмінна зона — надання можливості обміну файлами між користувачами.

Файлообмінник — це сервіс, який надає користувачам можливість завантажувати на сервер власні файли для того, щоб інші користувачі їх завантажували собі на комп'ютер.

Торент-трекер — це сервер, який допомагає в комунікації між комп'ютерами за допомогою протоколу *BitTorrent* [8]. Дуже часто торент-трекер має зв'язаний з ним каталог торентів.

Тематичний каталог файлів — це сайт, який дає можливість користувачам завантажити собі на комп'ютер файли, об'єднані між собою певною категорією.

Розділення на функціональні зони унаочнюється в наступній таблиці:

Таблиця 1

Розподіл сайтів за функціональною зоною

Зона	Кількість	%
Комунікативна зона	33	11.00 %
– Соціальна мережа	15	5.00 %
– Електронна пошта	1	0.33 %
– Блог	8	2.67 %
– Форум	2	0.67 %
– Чат	0	0.00 %
– Сервіс для соцзакладок	4	1.33 %

Закінчення табл. 1

Зона	Кількість	%
– Q & A сайт	3	1.00 %
Інформаційна зона	76	25.33 %
– Портал новин	46	15.33 %
– Онлайн прогноз погоди	1	0.33 %
– Пошукова система	20	6.67 %
– Сайт неприбуткової організації	9	3.00 %
Освітня зона	16	5.33 %
– Дистанційна освіта	0	0.00 %
– Сховище текстів	8	2.67 %
– Онлайн-довідник	8	2.67 %
Розважальна зона	34	11.33 %
– Браузерна гра	1	0.33 %
– Онлайн-фотоальбом	8	2.67 %
– Вебкастинговий сервіс	7	2.33 %
– Порнографія	18	6.00 %
Комерційна зона	121	40.33 %
– Репрезентаційний сайт	33	11.00 %
– Банківський сайт	7	2.33 %
– Онлайн-магазин	15	5.00 %
– Онлайн-аукціон	5	1.67 %
– Платіжна система	1	0.33 %
– Онлайн-реклама	27	9.00 %
– Мережевий сервіс	33	11.00 %
Файлообмінна зона	20	6.67 %
– Файлообмінник	11	3.67 %
– Торент-трекер	4	1.33 %
– Тематичний каталог файлів	5	1.67 %
В цілому	300	100 % (+100 %)

Наведена класифікація є базою для подальшого розділення сайтонімів за функціями їх «носіїв» — сайтів. У подальшій розвідці зроблено спробу створити структурну класифікацію власне сайтонімів.

В Інтернеті зустрічається велика кількість найрізноманітніших власних назв, що називають сайти, які мають як спільні риси, так і вражаючі відмінності. В попередньому розділі була наведена класифікація сайтонімів згідно з домінантною функцією сайта, що вони називають. Наступним кроком для поглиблення запропонованого

нами опису онімичного простору Інтернету видається розробка класифікації власне сайтонімів з точки зору їх структури.

Слід зазначити, що нами була взята до уваги при аналізі лише назва хосту, без публічного суфіксу, який на відміну від традиційного суфіксу має, зазвичай, лише фіксоване службове навантаження та використовується для поліпшення навігації в Інтернеті. Прикладом найпоширенішого публічного суфіксу є *.com*, який позначає комерційну спрямованість сайту.

За М. М. Торчинським, будь-які оніми можна розділити на три наступні групи з одним рівнем уточнення:

Прості сайтоніми — це «однослівні однокореневі (одноосновні) власні назви» [3:245], які можуть бути:

Безафіксними, наприклад, *apple.com*;

Афіксальними, наприклад, *blogger.com*, і також, що специфічно для Інтернет-ономастикону, до цієї категорії ми відносимо сайтоніми з несловотворчим афіксом множини *-s*, оскільки серед сайтонімів він є словотворчим, наприклад, *popads.net*, та okazional'nymi афіксами, наприклад, *tumblr.com*.

Складні сайтоніми — це однослівні двоосновні або багатоосновні власні назви [3:245]:

Власне композити, наприклад, *facebook.com*;

Афіксальні композити, наприклад, *statcounter.com*;

Абревіатури, наприклад, *msn.com*;

Складні скорочення, що є дуже поширеними в межах Інтернет-ономастикону, — результати стягнення, наприклад, *twitpic.com*, поєднання абревіатури і слова, наприклад, *latimes.com*, та квазі-абревіатури, наприклад, *imesh.com*.

Складені сайтоніми — це дво- і багатослівні власні назви [3:246–247], які розподіляються на:

Словосполуки — це поєднання повнозначної частини мови зі службовою, передусім прийменником, наприклад, *stumbleupon.com*;

Словосполучення — це дво- або багатокomпонентна безприсудкова структура сурядного чи підрядного типу, наприклад, *youtube.com*;

Фрази — це предикативні конструкції, які вживаються як номінативні одиниці типу *paypal.com*.

Розділення сайтонімів за структурним типом унаочнюється в наступній таблиці:

Таблиця 2

Розподіл сайтонімів за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	80	26.67 %
– Безафіксні	65	21.67 %
– Афіксальні	15	5.00 %
Складні	111	37.00 %
– Власне композити	9	3.00 %
– Афіксальні композити	6	2.00 %
– Абревіатури	43	14.33 %
– Складні скорочення	53	17.67 %
Складені	109	36.33 %
– Словосполуки	10	3.33 %
– Словосполучення	85	28.33 %
– Фрази	14	4.67 %
В цілому	300	100 % (+100 %)

Якщо об'єднати класифікацію за структурним типом із наведеною раніше класифікацією за функціональною зоною, це дає нові перспективи погляду на природу сайтонімів завдяки виявленню загальних тенденцій в номінації сайтів, що виконують різні функції.

Сайтоніми комунікативної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 3

Розподіл сайтонімів комунікативної зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	14	42.42 %
– Безафіксні	8	24.24 %
– Афіксальні	6	18.18 %
Складні	6	18.18 %
– Власне композити	5	15.15 %
– Афіксальні композити	0	0.00 %
– Абревіатури	1	3.03 %
– Складні скорочення	0	0.00 %
Складені	13	39.39 %
– Словосполуки	4	12.12 %
– Словосполучення	7	21.21 %

Закінчення табл. 3

Структурний тип	Кількість	%
– Фрази	2	6.06 %
В цілому	33	100 % (+100 %)

Як бачимо, серед сайтонімів комунікативної зони, на відміну від загальної тенденції, превалюють прості та складені сайтоніми, серед них передусім безафіксні і словосполучення. Це може бути пов'язано з тим, що сайти комунікативної зони за своєю природою націлені на багаторазове використання (в ідеалі — щоденне) і тому автори роблять їх легкими для запам'ятовування.

Сайтоніми інформаційної зони розподіляються наступним чином:

Таблиця 4

Розподіл сайтонімів інформаційної зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	26	34.21 %
– Безафіксні	23	30.26 %
– Афіксальні	3	3.95 %
Складні	31	40.79 %
– Власне композити	0	0.00 %
– Афіксальні композити	0	0.00 %
– Аббревіатури	15	19.74 %
– Складні скорочення	16	21.05 %
Складені	19	25.00 %
– Словосполуки	2	2.63 %
– Словосполучення	15	19.74 %
– Фрази	2	2.63 %
В цілому	76	100 % (+100 %)

Серед сайтонімів інформаційної зони майже немає відмінностей від загальної тенденції — превалюють прості та складні сайтоніми, серед них передусім безафіксні, аббревіатури та складні скорочення. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми інформаційної зони переважно передають назви відомих новинних агентств і видань, таких як *NY Times* або *LA Times*, яким характерна економність висловлювань.

Сайтоніми освітньої зони розподіляються наступним чином:

Таблиця 5

Розподіл сайтонімів освітньої зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	4	25.00 %
– Безафіксні	3	18.75 %
– Афіксальні	1	6.25 %
Складні	6	37.50 %
– Власне композити	0	0.00 %
– Афіксальні композити	0	0.00 %
– Аббревіатури	2	12.50 %
– Складні скорочення	4	25.00 %
Складені	6	37.50 %
– Словосполуки	0	0.00 %
– Словосполучення	6	37.50 %
– Фрази	0	0.00 %
В цілому	16	100 % (+100 %)

Як бачимо, серед сайтонімів освітньої зони превалюють складені сайтоніми і також складні скорочення. Це може бути пов'язано з тим, що сайтоніми освітньої зони в більшості випадків призначені дати користувачеві враження про специфіку матеріалів, які містить сайт.

Сайтоніми розважальної зони розподіляються наступним чином:

Таблиця 6

Розподіл сайтонімів розважальної зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	4	11.76 %
– Безафіксні	3	8.82 %
– Афіксальні	1	2.94 %
Складні	15	44.12 %
– Власне композити	1	2.94 %
– Афіксальні композити	1	2.94 %
– Аббревіатури	2	5.88 %
– Складні скорочення	11	32.35 %
Складені	15	44.12 %
– Словосполуки	1	2.94 %
– Словосполучення	12	35.29 %

Закінчення табл. 6

Структурний тип	Кількість	%
– Фрази	2	5.88 %
В цілому	34	100 % (+100 %)

Серед сайтонімів розважальної зони майже не представлені прості сайтоніми, а превалюють складні скорочення і словосполучення. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми розважальної зони в більшості випадків призначені дати користувачеві враження про тематику матеріалів, які містить сайт.

Сайтоніми комерційної зони розподіляються наступним чином:

Таблиця 7

Розподіл сайтонімів комерційної зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	29	23.97 %
– Безафіксні	25	20.66 %
– Афіксальні	4	3.31 %
Складні	47	38.84 %
– Власне композити	3	2.48 %
– Афіксальні композити	5	4.13 %
– Аббревіатури	22	18.18 %
– Складні скорочення	17	14.05 %
Складені	45	37.19 %
– Словосполуки	3	2.48 %
– Словосполучення	37	30.58 %
– Фрази	5	4.13 %
В цілому	121	100 % (+100 %)

Серед сайтонімів комерційної зони першу позицію займають словосполучення, прості безафіксні сайтоніми та аббревіатури. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми комерційної зони в більшості випадків призначені дати користувачеві враження про ті товари та послуги, які пропонує сайт.

Сайтоніми файлообмінної зони розподіляються наступним чином:

Серед сайтонімів файлообмінної зони, на відміну від загальної тенденції, превалюють складені сайтоніми, серед них словосполу-

чення. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми файлообмінної зони в більшості випадків призвані дати користувачеві враження про тип сервісу, що пропонує сайт.

Таблиця 9

Розподіл сайтонімів файлообмінної зони за структурним типом

Структурний тип	Кількість	%
Прості	3	15.00 %
– Безафіксні	3	15.00 %
– Афіксальні	0	0.00 %
Складні	6	30.00 %
– Власне композити	0	0.00 %
– Афіксальні композити	0	0.00 %
– Абревіатури	1	5.00 %
– Складні скорочення	5	25.00 %
Складені	11	55.00 %
– Словосполуки	0	0.00 %
– Словосполучення	8	40.00 %
– Фрази	3	15.00 %
В цілому	20	100 % (+100 %)

Таким чином, можемо висновувати, що Інтернет-ономастикон можна розмежувати на функціональні зони, тобто сегменти множини онімів у межах Інтернету, розділені за домінуючою функцією цих сайтів. Функціональні зони включають **комунікативну, інформаційну, освітню, розважальну, комерційну та файлообмінну**. Домінуючі позиції належать комерційній та інформаційній зонам.

Структурна класифікація сайтонімів обіймає **прості** (безафіксні та афіксальні), **складні** (власне композити, афіксальні композити, абревіатури та складні скорочення) та **складені** (словосполуки, словосполучення та фрази), серед яких переважають складні, особливо складні скорочення, та складені, переважно словосполучення. Подальші розвідки планується присвятити детальному дослідженню кожної з функціональних зон та розробити для цього необхідний термінологічний апарат.

Список літератури

1. Бройдо В. Л., Ильина О. П. Архитектура ЭВМ и систем. — СПб: Питер, 2009. — 2-е изд. — 720 с.
2. Скородумова О. Б. Социокультурные функции Интернета и особенности их реализации в современной России : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец: 24.00.01 «Теорія і історія культури». — М., 2004. — 435 с.
3. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец: 10.02.01 «Українська мова». — Київ, 2010. — 502 с.
4. Alexa the Web Information Company // Режим доступу: <http://www.alexa.com/>
5. Encyclopaedia Britannica // Режим доступу: <http://www.britannica.com/>
6. Karpenko M. The Internet Functional Zones // Студентські наукові записки ОДЕУ. — Вип. 1. — Одеса: Печатний дом, 2011. — С.22–26.
7. Schultheiss D. Long-term motivations to play MMOGs: A longitudinal study on motivations, experience and behavior // Режим доступу: <http://www.digra.org/dl/db/07311.00087.pdf>
8. Wikipedia // Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/>

Карпенко М. Ю.

СТРУКТУРНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ САЙТОНИМОВ

Статья посвящена попытке выделения структурных типов сайтонимов, в том числе в рамках отдельных функциональных зон.

Ключевые слова: сайтоним, функциональная зона, структурный тип.

Karpenko M. Yu.

STRUCTURAL CLASSIFICATION OF SITEONYMS

The article represents an attempt of singling out the structural types of siteonyms, also within separate functional zones.

Key words: siteonym, functional zone, structural type.

УДК 811.111'373.231

О. Ю. Карпенко, І. П. Попік, Н. М. Тхор

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ІДЕОНІМІВ У РОМАНІ А. ЛЕВІНА «ДИТИНА РОЗМАРІ»

Статтю присвячено аналізу концептуалізації ідеонімосфери роману А. Левіна «Дитина Розмарі», зокрема ролі ідеонімів у характеристиці антагоніста.

Ключові слова: поетонімосфера, ідеонім, концептуалізація, художня картина світу.

Ще одна спроба **ви-читання** роману А. Левіна, тобто всебічного розгляду, а вже потім прочитання, і, нарешті, «почуття» того, як втілюється й розвивається поліфонія художнього образу [5: 230], присвячена специфічному розряду власних назв — **ідеонімів**, які було використано у тексті дуже часто. Ономатургія досліджуваного тексту відбиває авторські концепти його **художньої картини світу** в залежності від його **концептуальної картини світу** — «системи інформації індивіда про довкілля, яка безперервно конструюється та складається з когнітивних структур — концептів» [10: 117]. Фонетична та морфологічна структури власних назв, їх мотивація, символічний характер, етимологія розширюють та поглиблюють наше розуміння авторського задуму, або, за термінологією Бхартріхарі, проростають «семена» (*bīja*) читацьких знань, чи не проявлені **ментальні слова** набувають повного значення, **спхота слова** (*pada-sphota*) [4: 89, 91; 1].

Поетонімосфера літературного твору — це «одна з граней багатомірної художньої картини світу, неухважність до якої обертається суттєвими втратами» [9: 136]. Для автора художнього твору усі вжиті ним власні назви, які здатні грати настільки суттєву роль ключових елементів сугестії поетичної мови і які можна було б назвати **ономасуттемами** [6: 96], є концептами. В цьому випадку відбувається суцільна концептуалізація всієї поетонімосфери — всіх ужитих у творі власних назв. Спробуємо докладніше розглянути концептуалізацію ідеонімів на прикладі відомого роману сучасного американського письменни-

ка Айри Левіна «Rosemary's Baby», який було створено у 1967 році. Цей твір присвячено сатанізмові, адепти якого оселилися у манхетенському районі Верхній Вестсайд. Відомо, що роман А. Левіна базується на реальних подіях [15 : VIII] — Церква Сатани була заснована Антоном Шандором ЛаВейєм у 1966 році і продовжує успішно функціонувати й досі.

Сприйняття художньо-образної текстової реальності, або особливого модуса мовної дійсності [2 : 139], є процесом, який потікає між свідомістю того, хто творить, і свідомістю того, хто сприймає [11 : 167], причому інформативному наповненню «читацького корелята» передує ентропія [13]. Тож своєрідною «системою подразників» при декодуванні твору виступають внутрішньотекстові елементи, що сприяють художньо-пізнавальному процесові осмислення певних компонентів текстової структури [8 : 16]. Концептуалізація власних назв художнього твору — один з обов'язкових компонентів входження читача у віртуальний світ цього твору.

У досліджуваному тексті антагоніст — Гай, чоловік Розмарі, який її зрадив і віддав Сатані її ще ненароджену дитину, — актор театру, який мріє про участь у різних виставах та кінофільмах, цікавиться культурним життям Нью-Йорку. Тож у тексті знаходимо такі ідеоніми: *Hamlet (5)*¹, *The Sandpiper (5)*, *Luther (5)*, *Nobody Loves an Albatross (5)*, *Come Blow Your Horn (11)*, *Another World (19)*, *Skyscraper (22)*, *Drat! The Cat! (22)*, *The Impossible Years (22)*, *Hot September (22)*, *Here Comes the Groom (26)*, *The Fantastick (65)*, *Wait Until Dark (65)*, *Sweet Bird (69)*, *Don't I Know You from Somewhere? (87)*, *Bus Stop (88)*, *Greenwich Village (93)*, *Variety (154)*, *Two Hours of Solid Crap (185)*.

Гай особисто грає у кількох виставах та фільмах, причому їх поіменовано, бо вони є важливим засобом непрямой характеристики цього персонажу. Серед цих ідеонімів привертають особливу увагу наступні п'ять:

1. *Another World* — телевізійний серіал, який з'являється у тексті у той момент, коли подружжя Вудхаусів спромоглося отримати можливість оселитися у будинку своєї мрії Бремфорді. Як стає зрозумілим, саме тут функціонує руйнівна секта сатаністів, тут життя Розмарі та її дитини перетвориться на пекло.

---

¹ У дужках подається номер сторінки за виданням Levin I. *Rosemary's Baby*. — L. : Corsair, 2011. — 229 p..

2. *Here Comes the Groom* — музичний кінофільм, ідеонім, який маркує таємне рішення чоловіка Розмарі віддати їх ненароджену ще дитину Сатані.

3. *Wait Until Dark* — фільм жахів, в якому Гай грає у той момент, коли стан Розмарі погіршується, вона починає бачити страшні сни, бо передчуває майбутні жахи.

4. *Don't I Know You from Somewhere?* — екранізоване оповідання, назва якого використовується у тексті саме тоді, коли до Розмарі приходить часткове розуміння того, що відбувається, вона починає намагатися відокремити друзів від ворогів, добре від поганого.

5. *Two Hours of Solid Crap* — ідеонім, що номінує нереальну виставу, в якій за сюжетом бере участь Гай у той час, коли Розмарі повністю усвідомлює, що відбувається у будинку, розуміє, які люди й істоти її оточують, викриває зраду свого чоловіка.

Таким чином, ідеоніми поетонімосфери твору Айри Левіна «Дитина Розмарі» виконують ідеологічну функцію, тобто містять певний «конотативно-асоціативний комплекс, який ... представляє «ідеологему», що актуалізується. Йдеться про власні назви з «попереднім» змістом» [7 : 94]. Так, ідеоніми на позначення переважно реальних, відомих сучасним мешканцям Нью-Йорку вистав, які мають свою історію, зміст, перетворюються на спосіб характеристики всієї описуваної ситуації, ланка яких створює сюжетні зміни. Динаміка розвитку характеру антагоніста наявно відбивається за допомогою у тім числі й ідеонімів. А ось вигаданий останній ідеонім скоріш за все актуалізує прямі референтні значення своїх компонентів та виражає ставлення Розмарі (а також автора й читача) до всієї ситуації, яка відбувається в сімейному житті головної героїні роману. Саме цей інвективний ідеонім через свій знижений реєстр виконує потужну **сугестивну функцію**, яка пов'язана з певним впливом на людську психіку [12 : 147], і не тільки через те, що «інвектор прагне виставити інвектума у неприглядному виді» [12 : 156–157], а й завдяки створенню певного емоційного стану в адресата, який (у разі своєї читачької іпостасі) необов'язково є інвектумом.

Таким чином, концептуалізація ідеонімосфери аналізованого роману сприяє створенню специфічної концептуальної картини світу, яка є не лише системою понять про сукупність реалій, але й системою смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак, слово-концепт

[3 : 207]. Ономатургічну майстерність А. Левіна можемо порівняти з мастером англійського слова Дж.Толкієном, про якого К. Л. Робінсон висловився так: «Більшість з назв дуже підходять своїм адресатам ..., відбиваючи одну чи кілька важливих рис людини, місця чи предмета ... Назви також підходять своїм кандидатам за фонологічним та морфологічним стилем ансамбля, до якого ті належать, а також лінгвістичній схемі, яку Толкієн наклав на конструкцію свого уявного світу [14 : 73].

Список літератури

1. Вакьяпадия // Новая философская энциклопедия. — Режим доступу: <http://iph.ras.ru/elib/0542.html>
2. Винокур Г. О. Филологические исследования: Лингвистика и поэтика. — М.: Наука, 1990. — 453 с.
3. Жайворонок В. Мовні знаки культури: спроба лексикографічного опису // Лінгвостилістика: об'єкт — стиль, мета — оцінка: зб.наук.праць, присвячений 70-річчю С. Я. Єрмоленко. — К. ; 2007. — С.92–102.
4. История лингвистических учений. Древний мир. — Л.: Наука, 1980. — 258 с.
5. Калинин В. М. Попытка вычтения поэтики онимов из «Поэзии собственных имен» // В пространстве филологии. — Донецк: Юго-Восток, 2002. — С. 230–240.
6. Михайлов В. Н. К вопросу о суггестивных свойствах ономастической лексики в «поэтическом языке» // Антология поэтономологической мысли. — Том 1. — Донецк: Юго-Восток, 2008. — С. 96–97.
7. Михайлов В. Н. О функциональной специфике собственных имен в художественном тексте // Антология поэтономологической мысли. — Том 1. — Донецк: Юго-Восток, 2008. — С. 93–95.
8. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. — К.: Сталь, 2006. — 304 с.
9. Отин Е. С. Стилистические функции собственных имен в рассказах В. М. Гаршина // Труды по языкознанию. — Донецк: Юго-Восток, 2005. — С.135–144.
10. Павленис Р. И. Проблема смысла: Современный логико-функциональный анализ языка. — М., 1983. — 286 с.
11. Тороп П. Х. Текст как процесс // Finitis duodecim lustris: Сб.статей к 60-летию Ю. М. Лотмана. — Таллин: Ээсти раамат, 1982. — С.167–171.
12. Форманова С. В. Инвективы в українській мові. — К.: Вид.лім Д. Бурого, 2012. — 336 с.
13. Шеннон К. Математическая теория связи // Работы по теории информации и кибернетике. — М., 1963. — С.243–332.

14. Robinson Ch.L. What Makes the Names of Middle-Earth So Fitting? Elements of Style in the Namecraft of J. R. R. Tolkien // *Names: A Journal of Onomastics*. — V.61, #2. — Lawrence : Allen Press, Inc., 2013. — P.65–74.
15. Levin I. *Rosemary's Baby*. — Lnd.: Corsair, 2011. — 229 p.

Карпенко Е. Ю., Попик И. П., Тхор Н. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ НАГРУЗКА ИДЕОНИМОВ В РОМАНЕ А. ЛЕВИНА «РЕБЕНОК РОЗМАРИ»

Статья посвящена анализу концептуализации идеонимосферы романа А. Левина «Ребенок Розмари», в особенности роли идеонимов в характеристике антагониста.

Ключевые слова: *поетонимосфера, идеоним, концептуализация, художественная картина мира.*

Карпенко Е. Ю., Попик И. П., Тхор Н. М.

CONCEPTUAL CHARACTER OF IDEONYMS IN I. LEVIN'S NOVEL «ROSEMARY'S BABY»

The article is dedicated to the analysis of ideonymic sphere of I. Levin's novel «Rosemary's Baby», especially to the role of ideonyms in the antagonist's characterization.

Key words: *poetonymic sphere, ideonym, conceptualization, artistic map of the world.*

УДК 811.161.1'42'373.21

Ю. О. Костянюк

КОНЦЕПТЫ-ТОПОНИМЫ ПЕТЕРБУРГ И МОСКВА В ТВОРЧЕСТВЕ А. С. ПУШКИНА

*В статье представлено индивидуально-авторское осмысление концептов-топонимов **Петербург** и **Москва** в творчестве А. С. Пушкина в лингвокогнитивном аспекте. На материале номинаций и характеристик выделяются общие и различительные когнитивные признаки данных топонимов-концептов. Показан личностный параметр осмысления данных феноменов в художественной картине мира А. С. Пушкина.*

Ключевые слова: *имена собственные, когнитивная ономастика, концепты-топонимы, языковая картина мира, художественная картина мира.*

Отличительной чертой развития современного языкознания является антропоцентрический подход к изучению языка. В пространстве этой научной парадигмы получила развитие когнитивная лингвистика. В этой области работают С. А. Жаботинская [1997; 2000], Е. А. Селиванова [2000; 2002; 2004], Ю. Н. Караулов [1987], Е. С. Кубрякова [1994; 2004], Ю. С. Степанов [2001], З. Д. Попова, И. А. Стернин [2002; 2007] и др.

Имена собственные издавна привлекают внимание исследователей.

Ономастика имеет основательно разработанную теоретическую базу: это работы В. Д. Бондалетова, Д. Г. Бучки, Ю. А. Карпенко, В. А. Никонова, Е. С. Отина, А. В. Суперанской, П. П. Чучки и др.

Конец XX — начало XXI в.в. ознаменовались тем, что исследователи стали рассматривать имена собственные по-новому — с когнитивных и лингвокультурологических позиций. Так, в монографии Е. Ю. Карпенко «Проблематика когнитивной ономастики» [2006] имена собственные интерпретируются и изучаются как концепты, исследуется их ментальное существование и ассоциативный эксперимент презентуется как метод установления семантического пространства онимов-концептов.

Е. Ю. Карпенко делает вывод, что имена собственные, становясь концептами, «служат организаторами ментального лексикона, координаторами ментальной картины мира, шифрами информационных

хранилищ памяти и способами выведения содержания этих хранилищ в речь и в язык [4: 345].

Такие феномены, как Петербург и Москва, анализировали В. Н. Топоров, Ю. М. Лотман и Б. А. Успенский, В. Страда, но в лингвокогнитивном аспекте эти концепты-топонимы предметом специального исследования не были, и мы попытались это сделать в представляемой здесь статье.

Статус культурного концепта в языковой картине мира часто приобретают имена собственные, особенно важные для истории и культуры страны. Для того чтобы имя собственное стало концептом, оно должно обрести ценностно-смысловую энергетику этнокультурного пространства, порождающего их дискурса и должно наполниться символическими смыслами [1: 48]. В семантическое пространство топонима-концепта, помимо обыденно-понятийного содержания, входят еще оценочные смыслы, свойства, признаки, неразрывно связанные с языковым знаком и с именуемым географическим объектом. Имя собственное, обрастая и наполняясь различными культурными признаками, превращается в культурный концепт и обретает особую культурно-смысловую ценность.

Топонимическое пространство произведений А. С. Пушкина огромно, так что анализ этого материала с позиций лингвокогнитивного подхода является актуальным и необходимым, так как помогает проникнуть в творческий мир великого писателя, выявляет неисчерпаемые возможности русского литературного языка, а также является базой для дальнейшего научного и практического изучения творческого наследия русского гения. Художественная картина мира писателя отражает как черты индивидуально-авторского мировосприятия, так и «языковая картина мира народа, к которому он принадлежит» [3: 6], что и позволяет выявить, с одной стороны, оригинальность автора, а с другой — его неразрывную связь с национальной культурой.

Для понимания творчества А. С. Пушкина существенное значение имеет осмысление его концепции культуры и истории России, которое представлено с помощью разных образов в его произведениях.

Цель данной статьи — показать, как концепты-топонимы *Петербург* и *Москва* вербализованы в языковой картине мира А. С. Пушкина.

В задачи статьи входит:

- 1) показать номинативные парадигмы названных концептов-топонимов;
- 2) выделить их общие и различительные когнитивные признаки в пушкинской презентации;
- 3) выявить личностный параметр характеристики концептов-топонимов *Петербург* и *Москва* в художественной картине мира А. С. Пушкина.

Индивидуально-авторское осмысление феноменов *Петербург* и *Москва* в творчестве А. С. Пушкина происходит через трансформацию стереотипных образов языкового сознания в уникальном мировосприятии художника. Вторичная концептуализация действительности авторским сознанием происходит на основе тех знаний, которые закреплены картиной мира, то есть первичной категоризацией знаний о мире.

Культурные концепты *Петербург* и *Москва* представлены в творчестве А. С. Пушкина в разных аспектах. На структуру и языковую презентацию этих концептов в творчестве писателя оказало влияние его мировосприятие (живое ощущение природы, особый взгляд на жизнь), а также менталитет, высокая культура. И мы обнаруживаем эту объективацию благодаря антропоцентрическому подходу к языку, который привел к тому, что мыслительная и познавательная деятельность людей интерпретируется не только как отражающая объективную действительность; «окружающий мир оказывается вовлеченным в личностную сферу человека: явления и предметы оцениваются, принимаются или отвергаются... человек анализирует ситуацию...» [2: 8].

Петербург и Москва — два крупнейших города России, которые обладают большой культурной значимостью для истории России и судьбы А. С. Пушкина. Петербург и Москву можно интерпретировать как метонимические образы всей России, как символы правления царя-самодержца. Концептуальное содержание топонима *Петербург* представлено в семантической оппозиции с топонимом *Москва*. Это два центра культуры России — две столицы. В этом контексте актуализируется их культурное и историческое противостояние. Этот процесс прослеживается во многих произведениях А. С. Пушкина. И при этом везде, несмотря на признание исторического и духовного пер-

венства и старшинства Москвы, вербально представлено её отступление перед Петербургом: *померкла; поникла в зависти немой; упадок Москвы*.

«*И перед младшею столицей Померкла старая Москва*» [Медный всадник; IV, 381]; «*И ты, Москва, страны родной Глава, сияющая златом! И ты уже пред младшим братом Поникла в зависти немой*» [Медный всадник, черн. рукопись; Бонди С., 173]; «*Москва девичья, а Петербург прихожая*» [Отрывки из писем, мысли и замечания; VII, 61].

В произведении «Путешествие из Москвы в Петербург» А. С. Пушкин открытым текстом пишет: «*Упадок Москвы есть неминуемое следствие возвышения Петербурга*» [Путешествие из Москвы в Петербург; VII, 275].

Ю. М. Лотман и Б. А. Успенский в работе «Отзвуки концепции «Москва — третий Рим» в идеологии Петра Первого» пишут, что в идее «Москва — третий Рим» сливались две тенденции — религиозная и политическая», т. е., с одной стороны, она подразумевала связь Московского государства с высшими духовно-религиозными ценностями, а с другой — происходило подчеркивание аспекта государственного, «императорского» [6: 236]. Но эта идея неожиданно открывается по-новому после того, как был построен Петербург и перенесена столица. Теперь «Петербург воспринимается, не только как новый Рим, но и как новая Москва» [6: 241]. И суть этой идеи в том, что аспект святости Петербурга не главный, а важно подчинение государственности. Теперь, как пишут Ю. М. Лотман и Б. А. Успенский, «создается парадигма идей, в которой Рим «папезный» и Москва допетровская объединялись в противопоставлении Петербургу — истинному Граду Святого Петра» [6: 243], «Петербург мыслится как будущее России, но при этом создается не только образ будущего, но и образ прошлого ее состояния» [6: 247].

Когнитивными составляющими концептов *Петербург* и *Москва* являются те признаки, характеристики, сведения об этих двух городах, из которых формируется представление А. С. Пушкина о них, отраженное в его произведениях, записках, письмах.

Петербург и Москва — 'города', но Москва — «*первопрестольный град*» и мать всех городов России. Она основополагающий центр всего государства, «*глава родной страны*» — это ее первоначальный статус. *Утешься, мать градов России, Воззри на гибель пришлеца* [Воспо-

минания в Царском Селе; I, 86]. *И ты, Москва, страны родной Глава, сияющая златом!* [Медный всадник, черн. рукопись; Бонди С., 173]. *В Москве, да, в Москве!... Что ж тут предосудительного? К чему такая выходка противу первопрестольного града?* [Торжество дружбы; VII, 242]. А Петербург — город-крепость, и А. С. Пушкин подчеркивает роль Петра Великого в создании города-крепости, назначение и роль этого города в истории и культуре России: *Природой здесь нам суждено В Европу прорубить окно... Люблю тебя, Петра творенье, Люблю твой строгий, стройный вид, Невы державное течение, береговой ее гранит* [Медный всадник; IV, 381].

Санкт-Петербург — **молодой** город: *новоначинавшийся город; новый укрепленный городок; юный град; новая пристань*. Например: *Меншикову, как генерал-губернатору завоеванных городов и земель, поручено надзирание над новоначинавшимся городом* [История Петра; IX, 116]. *Прошло сто лет, и юный град, Полнощных стран краса и диво, Из тьмы лесов, из топи блат Вознесся пышно, горделиво* [Медный всадник; IV, 380–381]. А Москва — **старая, древняя** и А. С. Пушкин в стихотворении «Всеволожскому» полушутливо и в то же время нежно и любя пишет: *В почтенной кичке, в шушуне Москва премилая старушка. Разнообразной и живой Она пленяет нестротой* [Всеволожскому; I, 368]. *Он шел на древнюю Москву, Взметая русские дружины* [Полтава; IV, 260].

Релевантным когнитивным признаком Петербурга в презентации А. С. Пушкина является статус столичного города в сопоставительном с Москвою аспекте — как первой и старшей столицей. *Первопрестольная столица, старая столица, центр просвещения* противопоставлена — *новорожденной столице; младшей столице, младшему брату (Москвы), тихой столице, праздной столице*.

Темно-зелеными садами Её покрылись острова, И перед младшею столицей Померкла старая Москва [Медный всадник; IV, 381]. *Приехав в Москву, Бибиков нашел старую столицу в страхе и унынии* [История Пугачева; VII, 195].

Следующий, не менее важный признак в сопоставлении Петербурга и Москвы — внешнее оформление городов. Так, Петербург предстает перед нами как город *блестящий, пышный, обетованная земля красоты..., полнощных стран краса и диво, береговой гранит, строгий, стройный вид, северный Стамбул*, но в то же время он обретает и

негативные характеристики: *душный, омраченный, город бедный, грязные и болотистые улицы, тина петербургская. Прошло сто лет, и юный град, Полнощных стран краса и диво, Из тьмы лесов, из топи блат Вознесся пышно, горделиво* [Медный всадник; IV, 380–381]. *Петр Великий в Петербурге, коего грязные и болотистые улицы не были вымощены, запретил коленопреклонение* [История Петра; IX, 116].

В отличие от Петербурга, внешнее оформление Москвы у автора наполнено положительными оценками: *красная* (устар. 'красивая, украшенная'); *пышная; стоглавая; страны родной глава, сияющая золотом; краса Москвы; как жар, крестами золотыми горят старинные главы; золотые маковки. Он шел на (гордую) красную Москву* [Вариант черного автографа «Полтавы» // Измайлов, 41]. *Перед ними уж белокаменной Москвы, Как жар, крестами золотыми Горят старинные главы* [Евгений Онегин, гл. 7, ст. XXXVI; V, 155–156]. А. С. Пушкин обеспокоен судьбой Москвы, он пишет, что она обездоленная, осиротевшая: *Мы все пойдем молить царицу вновь, Да сжалится над сиротою Москвою И на венец благословит Бориса* [Борис Годунов; V, 225].

Все номинации-характеристики Петербурга и Москвы, представленные в произведениях А. С. Пушкина, выражают как его индивидуально-авторскую, так и национальную картину мира, поэтому мы видим столь широкое, разнообразное видение и представление, которое автор отобразил яркими красками, разнообразными морфологическими и синтаксическими единицами языка.

Характеризуя эти два города, автор пишет также о характере, нравах и состоянии населения. Население города — это его фундамент, основа, и оно, со своей стороны, определённым образом тоже влияет на город. Так, в стихотворении «Всеволожскому» А. С. Пушкин пишет, что Петербург — это *мертвая область рабов, Капральства, прихотей и моды*, а Москва — *мирная*, там *наслажденьям знают цену, Беспечно дремлют наяву И в жизни любят перемену*.

От наших берегов, От мертвой области рабов, Капральства, прихотей и моды Ты скачешь в мирную Москву, Где наслажденьям знают цену, Беспечно дремлют наяву И в жизни любят перемену [Всеволожскому; I, 368].

И в то же время автор пишет, что Москва и Петербург — *надменные: Надменный Петербург издали смеялся и не вмешивался в затеи*

старушки Москвы [Путешествие из Москвы в Петербург; VII, 273]. *Имеет сельская свобода Свои счастливые права, Как и надменная Москва* [Евгений Онегин, гл. 4, ст. XVII; V, 83].

Особое мировоззрение великого художника не дает А. С. Пушкину охарактеризовать те или иные явления действительности однозначно, поэтому мы видим столь большое разнообразие номинаций и характеристик города. Например, в одном из своих произведений он сравнивает Москву с муравейником (по признаку большого количества населения и суеты в городе): *...с высоты Мне виделась Москва, что муравейник* [Борис Годунов; V, 233]; а в другом — даёт обиходно-бытовое сравнение: *Москва славилась невестами, как Вязьма пряниками* [Путешествие из Москвы в Петербург; VII, 272].

Два великолепных города России (каждый со своей историей, архитектурой, культурными достопримечательностями) кажутся скучными и душными А. С. Пушкину. Он не выдерживает давления строгой и несправедливой власти, которая посягает на душу поэта, и в своих откровенных письмах жене пишет: *Петербургу ужасно скучен...* [Письма, 589. Н. Н. Пушкиной; X, 496]. *Однако скучна Москва, пуста Москва, бедна Москва* [Письма, 526. Н. Н. Пушкиной; X, 441].

Во многих произведениях (и особенно в письмах) А. С. Пушкина находим психологические характеристики обеих столиц. Так, сопоставляя Москву и Петербург, А. С. Пушкин пишет: *«Так как вы изволите еще мною интересоваться, что же мне вам сказать, сударыня, о пребывании моем в Москве и о моем приезде в Петербург — пошлость и глупость обеих наших столиц равны, хотя и различны, и так как я притязая на беспристрастность, то скажу, что если бы мне дали выбрать между обеими, я выбрал бы Тригорское...»* [Переводы иноязычных текстов. Письма 1815–1837; П. А. Осиповой; X, 799].

В то же время в систему сопоставлений А. С. Пушкин включает не только Москву и Петербург, но также и другие города России: *Калуга немного гаже Москвы, которая гораздо гаже Петербурга* [Письма, 585. Н. Н. Пушкиной; X, 441].

Личностный параметр в характеристике анализируемых концептов А. С. Пушкиным представлен в системе психологических, интенсивно-эмоциональных оценок: *Москва мне слишком надоела. Ты, скажешь, что и Петербург малым чем лучше* [Письма, 402. П. А. Плетневу; X, 345]. *Что это у вас? потоп! ничто проклятому Петербургу!*

[Письма, 98. Л. С. Пушкину; X, 109]. *Как ваш Петербург поглупел!* [Письма, 36. Н. И. Гнедичу; X, 46].

Но Пушкин не был бы Пушкиным, если бы психологический аспект характеристики городов был у него однополюсным, не содержал бы сопоставлений, не отражал бы многогранности его натуры и художественно-эстетического подхода к явлению. В одних ситуациях активность и динамичность городов раздражают поэта, в других — тревожат и волнуют, в третьих восхищают. *Петербург совершенно не по мне, ни мои вкусы, ни мои средства не могут к нему приспособиться* [Письма 1815—1837; П. А. Осиповой; X, 852]. *Многое переменилось со времени Радищева! Ныне, покидая Москву и готовясь увидеть блестящий Петербург, я заранее встревожен при мысли переменить мой тихий образ жизни на вихрь и шум, ожидающий меня* [Путешествие из Москвы в Петербург; VII, 272]. *...я езжу по большим дорогам, живу по три месяца в степной глуши, останавливаюсь в пакостной Москве, которую ненавижу, — для чего?* [Письма, 540. Н. Н. Пушкиной; X, 456]. *Однако скучна Москва, пуста Москва, бедна Москва* [Письма, 526. Н. Н. Пушкиной; X, 441]. *Москва...как много в этом звуке для сердца русского слилось! Как много в нем отозвалось!* [Евгений Онегин, гл. 7, ст. XXXVI; V, 156]. *Больно для русского сердца слышать таковые отзывы о матушке Москве* [Торжественные дружбы; VII, 248].

Топонимы-концепты *Петербург* и *Москва* отражают художественное мировосприятие А. С. Пушкина и представляют его художественную картину мира. И те аспекты топонимов-концептов, которые мы представили в данной статье, не полностью отражают их семантическое пространство, а передают авторское видение мира А. С. Пушкина.

Образы Петербурга и Москвы в сознании поэта изменяются, эволюционируют, приобретают неповторимые характеристики — и это типичный признак концептуализации факта действительности, типичное свойство онима-концепта. Е. Ю. Карпенко пишет, что семантическая насыщенность одного и того же онима различается у разных людей. «Оним не имеет семантического дна. Любая информация об объекте входит в семантику его названия, но концептуализатор должен владеть данной информацией» [4: 66].

Образы Петербурга и Москвы дают возможность взглянуть на города сквозь призму субъективной авторской оценки и понять те чувства, которые испытывает поэт, представляя их значение не только для

всего государства, но и для отдельной личности. Наши наблюдения над тем, как представлено индивидуально-авторское осмысление концептов *Петербург* и *Москва* в творческом наследии А. С. Пушкина, подтверждают высказывание проф. В. А. Кухаренко о том, что, функционируя в речи, имена собственные включают все знания коммуникантов о названном объекте. Причём знания эти различаются полнотой качественной и количественной информации, но обязательно включают субъективное отношение к референту [5: 118–119].

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Слово в языке и речи: Международный сборник научных трудов в честь 70-летия доктора филологических наук, профессора О. И. Литвинниковой / Н. Ф. Алефиренко. — Елец: Елецкий ГУ имени И. А. Бунина, 2009. — 423 с.
2. Дмитровская М. А. Знание и мнение: образ мира, образ человека / М. А. Дмитровская // Логический анализ языка: Знание и мнение. — М.: Наука, 1998. — С. 64–72.
3. Иванова Л. П. Пособие к спецкурсу «Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте (на материале романа А. С. Пушкина «Евгений Онегин»)» / Л. П. Иванова. — К.: Изд-во Киевского пед. университета им. Драгоманова, 2000. — 106 с.
4. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики: Монографія / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2006. — 328 с.
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. — 3-е изд. — Одесса: Латстар, 2002. — 288 с.
6. Лотман Ю. М. Отзвуки концепции «Москва — третий Рим» в идеологии Петра Первого: (К проблеме средневековой традиции в культуре барокко) / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Художественный язык средневековья: Сб. статей. — М., 1982. — С. 236–249.
7. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10-ти т. / А. С. Пушкин. — М.: Изд-во АН СССР, 1962–1966.
8. Страда В. Москва — Петербург — Москва / В. Страда // Лотмановский сборник / Под ред. Е. В. Пермякова. — М.: ИЦ-Гарант, 1995. — С. 503–515.
9. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное / В. Н. Топоров. — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Культура», 1995. — С. 259–367.

Костянюк Ю. О.

**КОНЦЕПТИ-ТОПОНІМИ ПЕТЕРБУРГ ТА МОСКВА У ТВОРЧОСТІ
О. С. ПУШКІНА**

У статті представлено індивідуально-авторське осмислення концептів-топонімів Петербург і Москва у творчості А. С. Пушкіна в лінгвокогнітивному аспекті. На матеріалі номінацій і характеристик виділяються загальні та розрізняльні когнітивні ознаки даних топонімів-концептів. Показаний особистісний параметр осмислення даних феноменів у художній картині світу А. С. Пушкіна.

Ключові слова: *власні імена, когнітивна ономастика, концепти-топоніми, мовна картина світу, художня картина світу.*

Kostianko Yu. O.

CONCEPTS-TOPONYMS PETERSBURG AND MOSCOW IN A. S. PUSHKIN'S CREATIVE WORK

The individual and author's judgment of concepts-toponyms is presented in the article. On the material of the nominations and characteristics the general and distinctive cognitive features of these toponyms-concepts are allocated. Personal parameter of judgment of these phenomena in the artistic picture of the world of A. S. Pushkin is shown.

Key words: *proper names, cognitive onomastics, concept-toponyms, language world, the artistic world picture.*

УДК 811.161.2'373.23

Т. І. Крупеньова

ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯТИВНИХ НОМІНАЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено розгляду особливостей функціонування апелятивних номінацій у контексті творів Лесі Українки та Василя Стефаника. Висвітлено своєрідність апелятивних номінацій у художньому тексті як засобу характеротворення, продемонстровано їхню роль у сюжетному розгортанні, побудові художнього часу й простору, розкритті авторського задуму.

Ключові слова: апелятивні номінації, власна назва, онім, онімний простір.

Дослідження функціонування номінацій у мові художньої літератури — дуже велика й складна тема і є однією з актуальних проблем стилістики художнього мовлення. Для вивчення стилістичної ономастичної лексики потрібно глибше та детальніше розуміння художнього твору, тому що без аналізу онімів справжнє розуміння тексту неможливе, а їх вивчення є складовою частиною дослідження творчості письменника, особливостей його ідіостилу. Художній твір — надзвичайно складна та багатогранна система, кожний елемент якої виконує відповідну функцію. Найчастіше лінгвісти звертають увагу на стилістичні, синтаксичні, лексичні особливості тексту. Проте сьогодні назріла потреба аналізувати в художніх текстах способи та засоби номінації осіб, про що свідчать численні праці українських (Д. Бучка, М. Скаба, М. Брус, Т. Вільчинської, О. Кровицької, Т. Наумової та ін.) і зарубіжних (Н. Арутюнової, В. Гака, В. Телії та ін.) мовознавців. Особливо активно філологи аналізують онімну та апелятивну лексику семантичного поля «номінації осіб», репрезентовану у творах як окремих авторів, так і в творах окремих стилів чи жанрів. Ономастичний аспект проблеми номінацій осіб в українському мовознавстві досліджували Л. Белей, В. Калінкін, Ю. Карпенко, М. Мельник, В. Михайлов, Т. Немировська, Є. Отін, Н. Попович, Л. Селіверстова, Р. Таїч, Р. Шотова-Ніколенко та ін. Плідно розвивається також польська, російська, чеська, німецька, англійська, французька літературно-художня ономастика (М. Альтман, М. Бйолік,

А. Вільконь, С. Гавор, К. Гудшмідт, Ч. Косиль, Д. Лампінг, Е. Магазаник, М. Пішковський, С. Речек, О. Фонякова та ін.).

Мета нашого дослідження — аналіз апелювативних номінацій у творах В. Стефаніка та Лесі Українки.

Оригінальність манери письма В. Стефаніка полягала у передачі максимальної смислової напруженості життя колективного підсвідомого, народної «душі», виявленої в образах, характерах, ситуаціях, в індивідуальній психології, історії та культурі «мужицтва» як цілісного соціокультурного типу. Іменник прозових творів є насиченим і різноманітним, його структурні моделі побудовані з урахуванням реалій, що існували у тогочасному мовному просторі, з частковим зверненням до історичних реалій при вирішенні певних ідейно-естетичних завдань.

Антропоніми, що їх письменник взяв з самої гущі народного життя, уживаються в контексті його творів відповідно до законів художнього тексту, є узгодженими з сюжетним рухом, конкретною концепцією кожного твору.

Система номінацій у новелах В. Стефаніка відзначається своєрідністю побудови. Загальна характеристика номінацій доводить, що письменник використовує їх у двох варіантах — безонімних номінаціях і онімах. У 11 новелах автор номінаційну систему головних та другорядних персонажів вирішує у безіменному ключі («Сама саміська», «Межа», «Озимина», «Похорон», «Лан», «Дорога», «Діти», «Вовчиця», «Дурні баби», «Портрет», «Моє слово»). Система безонімних номінацій у згаданих творах є різнотипною: це загальні назви персонажів, які називають їх узагальнено, абстрактно (*баба, дівчина, мати, старий, батько, внук, жандарм*); займенникові номінації (*він, ти, вона, хтось*). Займенникова безіменність, що створює конкретну ідентифікаційну референцію, виконує вказівну, дейктичну, анафоричну функції [1; 18], виражена займенниками-дейксисами *я, він, ми, вона*, стає основою для узагальнень. Образи безіменних персонажів наповнюються живими фарбами, а глибинний внутрішній сюжет, посилений діалогічністю тексту, розширює межі оповіді і проявлює те, що є прихованим у підтексті. Займенникові іменування роблять більш відчутними глибинні смислові шари твору.

У новелі «*Межа*» вжито 2 безіменні персонажі: *старий (тато) і стара (мати)*, які вживаються по 5 раз: «*Що ти старий говориш, та не гріши!*» [3: 2, 229], «*Стара коло него хреститься*» [3: 2, 229]; у новелі

«Сама саміська» для підкреслення назви автор вводить тільки одного персонажа — баба (вживається 28 разів): «У тій хатині, що лізе під горб як перевалений хрущик, лежала баба» [3:1, 44]; у новелі «Вовчиця» 6 безіменних персонажів (батько, внук, злодій, мама, моя приятелька, я) протиставляються 6 онімам історичних осіб (Вільгельм, Франц-Йосиф, Миколай, Шевченко, Ленін, Гарібальді): «Вільгельм, Франц-Йосиф, Миколай, Шевченко, Ленін і Гарібальді допоминалися в тій хатині домінуючого місяця» [3:2, 232].

Надзвичайно широко застосовує в своїй драматургічній палітрі Леся Українка художній прийом безіменності. Починаючи з раннього періоду — з пошуків своїх тем, свого «голосу» в драматургії, своїх онімних фарб, письменниця застосовує його і пізніше, в період майстерності та досягнення світових вершин.

Розпочавши свій шлях у драматургії з прозової драми «Блакитна троянда», письменниця вибудовує її за всіма усталеними законами; перед текстом твору — вступна ремарка «Дійові люди», яка закінчується переліком безіменних номінацій: психіатр — молодий лікар на водах, 1-ша панночка, 2-га панночка, хлопчик, дівчинка — вуличні діти. Усі ці персонажі будуть введені в дію драми, кожний у своєму контекстуальному просторі, виконуючи своє навантаження й конкретне завдання. Це епізодичні персонажі, для них Леся Українка й не шукає онімних еквівалентів. А от для вуличних дітей — хлопчика й дівчинки підібрані номінаційні замітники, теж безіменні й образливі в мові Олімпіади Іванівни — роззява, сі обшарпанці, досить вдалі в мові Люби — мої попелюшки, такі славні діти. Таким чином, навіть для таких епізодичних персонажів, названих безіменним способом, поетеса підбирає відповідні лексичні фарби, вибудовуючи справжній номінаційний ряд, сміливо застосовує онімний прийом антономазії: вуличні діти-попелюшки.

Продовжуючи творити драматичні твори в ранні періоди — періоди пошуків і перших здобутків, Леся Українка пише драматичні діалоги й сцени, або зовсім обходячись без онімів, або вживаючи їх надто стримано, в обмеженій кількості. В періоди майстерності й світових вершин оніми в драматичних творах поетеси існують паралельно з апелятивними номінаціями.

«Вавілонський полон» починається з суцільної безіменності. У вступній ремарці після локалізації — безіменне тло: «По всій рівни-

ні розкидані намети *бранців*. *Голі діти* шукають скойок в рині та сухого баговиння на паливо. *Обшарпані, змучені, здебільшого старі жінки* лагодять вечерю — кожна при своїм багатті — для *чоловіків*, що по тяжкій роботі прийшли з міста і посідали мовчки під вербами, над водою. Трохи осторонь, теж під вербами, стоять *два гурти: левіти й пророки*»

Ж і н к а

/озивається від багаття/

Ходи вже, *чоловіче*, до вечері!

Чоловік, ще молодий, встає від гурту і мовчки сідає до вечері.

Чом хліба не їси?

Чоловік мовчить.

Гіркий, либонь?

Нема чого, *небоже*, мусиш їсти! [4: III, 149]

У «Вавілонському полоні» один поіменований персонаж — Елеазар, на нього припадає уся ідейна навантаженість драматичної поеми, вся сюжетна напруга. Усі інші 20 персонажів — безіменні. Вони творять своєрідне тло, де відбувається діалог між Елеазаром та безіменними персонажами. Так створюється враження словесної дуелі поіменованого персонажу з безіменним натовпом, в якому поетеса виділяє представників основних прошарків, що стають у контексті дійовими особами; Елеазар вводиться в дію лише з 5-ї сторінки, а до того ж ведуть діалог такі безіменні персонажі: *жінка, чоловік, старий чоловік, жінка середнього віку, один дід, другий дід, третій дід, діти, божевільна, дівчина, товаришка, гурт левітів, гурт пророків, один левіт, другий левіт, 1-й левіт, 2-й левіт, самарійський пророк, іудейський пророк*. Увесь же останній текст — це діалог Елеазара з різними персонажами, діалог напружений і динамічний, причому *молодий пророк* звертається до *всіх*, хто його оточує: «*Батьки і браття, матері і сестри! З якого часу в нас таке настало, що без суда засуджують людей?*» [4: III, 155]. І безіменні представники натовпу, до якого звернена промова пророка, погоджуються з ним чи не погоджуються, глузують над ним, звинувачують його в неіснуючих гріхах тощо. Саме безіменність значно розширює межі художнього простору, дає можливість домислювати представників оточення Елеазара.

У такому ж безіменному ключі з рідкісними вкрапленнями поодиноких онімів вирішено іще 9 драматичних творів поетеси. Чому Леся Українка вдається до такої, по суті, наскрізної безіменності? Адже,

як здається, природніше було б усіх персонажів назвати відповідними іменами. Та письменниця вирішує інакше — вона висвічує онімними фарбами лише найважливішого — головного персонажа, на якого припадає найбільший сюжетний акцент. Все інше стає лише допоміжним матеріалом, і номінаційна безіменність підкреслює якусь їх основну рису чи якість, яка важлива для даного текстового розгортання: натовп, що оточує пророка Елеазара у «Вавілонському полоні», складається з різного роду людей, це старі й молоді, чоловіки й жінки, хлопці й дівчата, нормальні й божевільні, це *гурти левітів і пророків* з їх конкретизацією, яка теж продовжує безіменну номінаційність: *один левіт, другий левіт, 1-й левіт, самарійський пророк, іудейський пророк* тощо.

Художній твір без оніма — рідкість. І якщо персонажі /усі чи переважна більшість/ вирішені в ньому в безіменному ключі, то прогалина поіменованості заповнюється іншими розрядами онімів. Так, у діалозі «В дому роботи, в країні неволі» дійові особи — і головні, і другорядні — безіменні: *старший дозорець, раб-гебрей, раб-египтянин, дозорець, раби, доглядачі*. Ця суцільна безіменність заповнюється онімами різних розрядів і класів і споріднених з онімами утворень: астіонімом Мемфіс, потамонімом Ніл, міфонімами Озіріс, Ра, Ізіда, Горус, Фет, Тот, Анубіс, Нейт, Амон, відономастичними утвореннями *нільська повідь, Апісовий хлів, сандалія Озірісова*. Така наповненість невеликого текстового тла — 6 друкованих сторінок досить великою поіменованістю, вираженою різними розрядами і класами онімів, паралельно з безіменністю персонажів дає можливість повноцінного функціонування тексту. Навіть створюється враження достатньої наповненості іменами, а оніми різних розрядів і класів, вживані в мові персонажів-антиподів *раба-гебрея і раба-египтянина*, відповідно висвічують і означають цих персонажів. Вони одночасно і безіменні, і оточені онімним супроводом, характерним для кожного з них. Така містифікація поіменованої безіменності — одна з важливих прикмет ідіостилю Лесі Українки.

Безіменність в драматичних творах, де паралельно представлені персонажі і поіменовані, і безіменні /10/, в основному побудовані традиційно: основний масив персонажів мають власну назву і супроводжувальні лексеми, а в кінці вступної ремарки подані безіменні персонажі, які епізодично з'являються в сюжетному розгортанні,

утворюючи тло драматичної дії. Такі персонажі не можуть претендувати на особисте ім'я, вони найчастіше названі за якоюсь ознакою: *дідок-прочанин* / «На полі крові»/, *управитель*, *виночернець*, *кравчий* / «Йоганна, жінка Хусова»/, часто вживані в множинній формі: *гранди*, *грандеси*, *гості*, *слуги* / «Камінний господар»/, можуть будуватися як конструкція загальний іменник /апелятив/ + неузгоджене означення: *дуенья* донни Анни, тощо.

Драма «Руфін і Прісцілла» має і поіменовані, і безіменні персонажі, а вступні ремарки з переліком дійових осіб додаються до кожної дії. У дії I — одна безіменна особа — *раб в Руфіновій господі*; у II — *єпископ*, *диякон*, *центуріон*, *вігіли*, *раби*: *християни і християнки*; у III — *єпископ*, *диякон*, *ключар темничий*, *сторожа при темниці*, *християни і християнки, що були забрані в Руфіновому домі*; у IV — всі ті, що й в III дії, а крім того ще: *чоловік — одвідач*, *дівчина — сестра Ренатина*, *1-а жінка*, *2-а жінка*, *молода дівчина*, *1-й молодий християн*, *2-й молодий християн*, *старий християнин*, *свояк Фортунатовський*, *хлопець*, *чоловік-вояк*, *ремісник*, *троє, що прийшли каятись*, *старший громадянин з громадки прохачів*, *клієнт Руфіновий*, *християни і християнки, що прийшли одвідати в'язнів*; у V — ціле величезне тло безіменних персонажів, що складають римський люд у цирку: *покликач судовий*, *матрона*, *хлопець*, *комонник*, *гетера*, *поет*, *молодий юрист*, *старий юрист*, *молодий вояк*, *дідич-провінціал*, *другий дідич*, *лихвар*, *римлянин у далматці*, *його клієнт*, *багатий плебей*, *1-й табулярій*, *2-й табулярій*, *провінціалка*, *римлянка*, *1-й відпущеник*, *2-й відпущеник*, *вігіл*, *хлопець-пролетарій*, *пролетарій старший*, *вуличний філософ*, *убогий*, *жрець Цібелі*, *вулична жінка*, *молодий грек*, *скульптор з передмістя*, *жрець Ескулапа*, *багатий крамар*, *наглядач з крематорію*, *бабуся*, *хлоп'я*, *підліток*, *Фортунатова жінка*, *ремісник*, *міщанин*, *молодий хлопець /християнин/*, *молода дівчина /християнка/*, *раб*, *рабіня*, *карніфекс і два вояки-кати*, *стара селянка*, *старий селянин*, *циркова юрба — римський люд всяких станів і професій*, *хор християн-засуджених /за сценою/*.

Як бачимо, безіменність надзвичайно широко представляє тогочасний римський люд, розширює межі дійства, створює ілюзію реального тогочасного життя та його нравів. Вся V дія — це дійство безіменних персонажів, найрізноманітніших, численних, різнобарвних. Та майстерність драматурга в тому й полягає, що вони виписані надто зримо й опукло, вони усі різні несхожі одне на одного, хоч поетеса

характеризує їх за різноманітними ознаками надто лаконічно, скупі, навіть здається — ніяк не характеризує. Та це лише здається, в тексті вони всі індивідуалізовані в тій мірі, в якій це потрібно майстрині. З їх реплік, з їх ставлення до тих, кого мають засудити на смерть і стратити, читач/ глядач може довідатись про їхню вдачу, про ставлення до ув'язнених і до людей взагалі, до християн, які в римському суспільстві вважалися злочинцями. Тому їх репліки сповнені переказом різних чуток, пересудів, невірних тлумачень. До того ж репліки — скупі, небагатослівні — додають недостаючих фарб до характеротворення таких безіменних персонажів.

Велику увагу в контекстуальних площинах драматичних творів Леся Українка надає лексемі *ім'я*. Це для поетеси образ, певна абстракція і вагома значимість, що притаманна кожній людині і визначає суттєвість особистості, справжнє ество індивідуальності. На нашу думку, це — ще одна грань безіменності, блисками розсипана в текстах поем і становить іще одну визначальну рису Лесі-драматурга, її окрасу й неповторність. До цієї лексеми письменниця звертається надто часто, в усі періоди творчості, майже в усіх драматичних творах, вживаючи її в різний спосіб, з різними асоціаціями, але завжди так, що вона стає певним асоціативним центром і вагомим координатором оповіді, штрихом на певний персонаж або сюжетну колізію.

Ім'я як образ, як певна абстракція, як те, що притаманне кожній людині і визначає суть особистості, його справжнє ество, стає в драматургії Лесі Українки одним з наскрізних символів. Ці блиски безіменності ми наводимо як приклад надзвичайно вдумливого і майстерного сприйняття й відтворення слова і вилучаємо далеко не всі, а лише найбільш яскраві й промовисті.

І-й левіт у «Вавілонському полоні» проклинає *молодого пророка-співця* Елеазара: «...*щоб згнуло твоє ім'я, як слина!*» [4: III, 153]; Прісцілла звертається до Руфіна з словами болю й жалю: «*Я не можу знести, / щоб ти з іменням зрадника зостався / у пам'яті нащадків, християнських!*» [4: IV, 218]; Річард у поемі «У пуші» говорить *про творця Венери Мілоської*: «*Один артиста на ймення невідомий, хоч славутній, лишив нам статую без рук*» [4: V, 106]; Анна в «Камінному господарі» зверхньо кидає у вічі родичам: «*Кохані свояки, скажіть по правді, / чи я коли чим схбила повагу / імення роду вашого?*» [4: VI, 154]; Дон Жуан пристарено зізнається Анні: «*О донно Анно, / я вас шукав так довго!..*»

Безперечно, це далеко не всі нюанси, які вибудовують письменники в контексті своїх творів, демонструючи усі конотативні можливості таких лексичних коливань, і амплітуда цих варіацій надто велика, сягає найрізноманітніших сфер людського буття, відтвореного в новелах і драматичних поемах.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции/Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 13: Логика и лингвистика (проблемы референции). — М.: Наука, 1982. — С.5–12.
2. Краткий справочник по современному русскому языку / Под ред. П. А. Леканта. — М.: Высшая школа, 1991. — 383 с.
3. Стефаник В. Повне зібрання творів в 3-х т. /В. Стефаник. — К., 1949–1954.
4. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. / Леся Українка. — К.: Наук. думка, 1975–1979. — Т.1–12.

Крупенева Т. И.

ОСОБЕННОСТИ АПЕЛЛЯТИВНЫХ НОМИНАЦИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена рассмотрению особенностей функционирования апеллятивных номинаций в контексте произведений Леси Украинки и Василия Стефаника. Выявлено своеобразие апеллятивных номинаций в художественном тексте как способа создания характера, продемонстрирована их роль в сюжетном развитии, построении художественного времени и пространства, раскрытии авторского замысла.

Ключевые слова: *апеллятивные номинации, имя собственное, оним, ономастическое пространство.*

Krupeneva T. I.

PECULIARITIES OF APPELLATIVE NOMINATIONS IN ARTISTIC DIS-COURSE

The article deals with peculiarities of functioning of appellative nominations in the context of prose works by Lesya Ukrainka and Basył Stefanik. The author throws light on the specific features of their interaction in the text as means of character creation, demonstrates their role in plot development, in the creation of artistic time and space, in the revealing of the author's idea.

Key words: *appellative nominations, proper noun, onym, onomastic space.*

УДК 821.161.2. — 32.09

О. А. Лихачова

СИМВОЛІКА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ У НОВЕЛІ ГР. ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ С ПОКЛОНОМ»

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки використання символу лексеми «зозуля» у новелі Гр. Тютюнника. Аналізується новела українського письменника стосовно філософського наповнення концепту «зозуля»

Ключові слова: *концепт, символ, символічний образ, філософсько-речовий символ.*

На генетично-онтологічні сліди та відлуння архетипу зозулі, трансформованого Гр. Тютюнником спочатку в метафору-назву «Три зозулі з поклоном», натрапляємо в багатьох народних думках і піснях, у незнищеному духовному багатстві яких, як відомо, так кохався Григій Тютюнник. І дуже часто образна система його прози буквально виростала як внутрішньо, естетично органічно злигована саме із такими фольклорними першоджерелами. І, напевне, найістотніше те, що саме такий сплав структур новел і повістей митця з архетипною протоматерією фольклорних начал, як правило, відбувається не на звичному, народницько-запозичальному чи, що гірше, на вторинному рівні, а протікає в руслі творчого, естетичного нарощування первинних образних структур, їх сучасної, навіть модерної обсервації. Чується ясний відгомін таких печальних, драматичних зозуль Григора Тютюнника і у «вживанні епічного числа: три.., що посилює картину» [1; 42], а ще більше — у ментальній філософії народної думи та пісні:

Вишневі сади зацвітають,
Ой там зозулі вилітали...
Ой бийся, коню, вибивайся
Та отцю-ненці уклоняйся,
Ще й моїм братцям совітникам,
Ще й моїм сестрицям,
Та й моїм жінці-увідоньці,
Та й моїм діткам-серіткам [3; 111].

Хто знає, можливо і цю старовинну пісню-перлину чув на базарі від «сліпенького бандуристочки» батько із новели «Три зозулі з поклоном», бо ж надто вона вже внутрішньо перегукується з архетипними мотивами твору. А можливо, і цей ліричний шедевр із самого серця народного:

Ой там в степу, при дорозі, Шумлять, гудуть дрібні лози. Ой там молод козак блудить, Під ним сивий коник нудить. Приблудився він до гаю, До дрібненького ручаю І став коня напувати.	Стала зозуля кувати, Став він зозулі питати: «Зозуленько, моя ненько, Скажи мені доріженьку, Скажи мені слід-дорогу До мого вірного роду»... [3; 132].
--	--

Досить уживаний, насамперед в епічних народних думах архетип поклону козака із неволі — матері, батькові, самій Україні. Ймовірно, що й такий ключовий архетип міг осяяти душу письменника в процесі творення новели «Три зозулі з поклоном»:

...Будем ми добре дбати,
Отцеві і матері в землю християнськую
Поклон передавати,
Щоб отець і мати добре знали
Вони б до нас приїжджали,
Вони б нас хорошенько поховали...
(Дума «Три брати самарські») [3; 33].

Ясна річ, естетичним осередям, або ж внутрішньою віссю метафори-заголовку «Три зозулі з поклоном» є архетип зозулі, який є внутрішнім ключем до осягнення найсокровеннішої, духовної парадигми твору. Ось як розкодує його загальноментальне значення в системі давньоукраїнської міфології Сергій Плачинда: «Зозуля (віщунка, віщуха) — один з найстародавніших персонажів української міфології. За поетичною уявою давніх українців, походить від жінки, що вбила свого чоловіка (в легенді відбилась конфліктність переходу від матриархату до патріархату), за що й була заклята Родом чи Перуном — ніколи не мати подружньої пари й вічно жити одиначкою » [2; 28].

Як бачимо, певною мірою концепція новели Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном», власне, її окремі мотиви навіть перегукуються зі звучанням семантично-архетипного ядра тієї прадавньої міфологе-

ми, надто в моменті — «ніколи не мати подружньої пари і вічно жити одиначкою»...

Та це один бік поетики і семантики птаха, винесеного у заголовок твору і наповненого глибинним змістом у контексті твору. Та є ще ряд інших міфопоетичних рівнів, які програються Григором Тютюнником у новелі, обертаючись поліфункціональністю образу зозулі. Птах виступає і як символ душі головного героя — батька, — і як своєрідний деміург, що є творцем чарівного світу любові всевишньої, і як тотемний предок роду не тільки конкретного, але й нації, її прагнення до духовності — неба і верху. Це і знак пророцтва і попередження про наступну трагедію — неминучу смерть героя в концтаборі та сирітство трьох полишених ним душ — сина, дружини і талановитої на кохання Марфи. Але за тим ще приховується і кодифікується образ свободи, без якої людині нема життя. Ось чому образ зозулі у віруваннях і творчості українців співвідноситься з образом вирію, що є образом того світу, з якого не повертаються, і водночас щасливої землі, заморської райської країни. Цікаво, що «на рубежі весни і літа у багатьох європейських народів здійснювався обряд кумання, знаком котрого (наприклад, у південноруському ареалі) (цебто Україні. — *О. Л.*) міг бути інший, менший і спеціалізований обряд «хрещення зозулі», який закінчується інколи її похороном» [2; 28]. Отже, символ розлуки с душами близьких (три зозулі з поклоном) постає в контексті всієї новели зримо і шемно, але без патетики і публіцистики, що дає змогу авторові художньо переконливо атестувати жадливий стан світу і занедбання людини, що навіть на має права на життя, а щастя — тим більше. Слід підкреслити ще ряд відтінків символу зозулі в неспоривному зв'язку з поклоном і символікою числа «три», які мають місце і в заголовку, і в тексті, і в підтексті, як і надтексті новели, в якій птах є: а) знаком любовного смутку; б) послання; в) символом неможливого, наприклад, щастя; г) душі, що прагне на волю і до взаємопорозуміння; д) символом стану трансу, найбільшого напруження сил у час безнадії; е) символом думки, уяви, швидкості духовних процесів і зв'язків: «Вони (птахи. — *О. Л.*) відносяться до повітряного елементу і, як відмічено у зв'язку з орлом, позначають висоту загалом, отже, і «висоту духу» [2; 29].

Видається слухним і трактування цього образу в новелі Григора Тютюнника, яке постало у статті Н. М. Тульчинської «Концепція

кохання в прозі Гр. Тютюнника. Психологізм її вираження»: «Амбівалентними є образи-символи в новелі «Три зозулі з поклоном», яка присвячена «Всевишній любові» і яку дослідники справедливо називають шедевром у творчості письменника. У її сюжеті розгорнуто три основних значення народнопоетичного образу зозулі. Як відомо, за народним віруванням зозуля — віщий птах, що відміряє людям роки; вона має ключі од вирію і пов'язана із душами померлих. За іншою версією, яка згадана в роботі Миколи Костомарова «Слов'янська міфологія», зозуля добра, вона розповість про себе людині, щоб застерегти її, а якщо відкриє їй горе неминуче, то ніби для того, щоб дати змогу зміцнити свою волю. Три зозулі у новелі Гр. Тютюнника, що Михайло послав з поклоном Марфі, жінці, яка безнадійно кохала його все життя, репрезентовані на вираз передчуття героєм своєї особистої трагедії, його бажання попередити і Марфу, і дружину та сина про свою загибель. А можливо, як думається, образи трьох зозуль, посланих з поклоном Марфі, є втіленням Михайлової душі, вдячності за її безкорисне, щире, вірне кохання, каяття за неможливість відповідних почуттів, за його неминучу смерть» [4; 64–65].

Є тверде переконання, що якраз такі заголовки, ключові архетипи, символи, метафори та розгорнуті (в синтаксичну конструкцію) міфологеми і стоять на півдорозі до творення сюжету архетипного, себто, до сюжету — відкриття, сюжету — максимально навантаженого концептуально; такого, який без останку розчиняється у композиції твору, бо ж якраз в такому архетипному стані буквально зливається з її сутністю.

Список літератури

1. Березовський І. П., Радіна М. С., Хоменко В. Г. Історичні пісні українського народу // Історичні пісні. — К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. — с. 7.
2. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. — К.: Український письменник, 1993. — 63с.
3. Тютюнник Г. М. Твори. К.: Молодь, 1984. — Книга 1. — с.327.
4. Українські народні думи та історичні пісні. — К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1955. — с.659.

Лихачова О. А.

**СИМВОЛИКА НАРИЦАТЕЛЬНЫХ НОМИНАЦИЙ В НОВЕЛЛЕ
ГР. ТЮТЮННИКА «ТРИ КУКУШКИ С ПОКЛОНОМ»**

*Статья посвящена выяснению специфики использования символа лекси-
мы «кукушка» в новелле Гр. Тютюнника. Анализируется новелла украинского
писателя относительно философского наполнения концепта «кукушка».*

Ключевые слова: *концепт, символ, символический образ, философско-ве-
щевой символ.*

Lykhachova O. A.

**SYMBOLISM OF COMMON NAMES IN GR. TIUTIUNNYK'S «THREE
CUCKOOS WITH A BOW»**

*The article is devoted to the examination of the nature of characteristic features
of the «cuckoo» in the work by Gr. Tiutiunnyk. The novella of the Ukrainian writer
is analysed from the viewpoint of the philosophical content of the concept «cuckoo».*

Key words: *concept, symbol, symbolic image, philosophical material symbol.*

УДК 811.111'1'373.2

В. Ю. Неклесова

ОНІМНИЙ ЛАНДШАФТ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ІНТЕРНЕТУ: ЕРГОНІМНЕ КОЛО

Статтю присвячено дослідженню ергонімного кола китайськомовного Інтернету, яке становить собою частину онімного ландшафту китайської мови. Уводиться поняття онімний ландшафт та пропонуються засоби його дослідження.

Ключові слова: онімний ландшафт, ергонім.

У 1997 році у лінгвістичний обіг було введено термін **лінгвістичний ландшафт**. Автори концепції Лендрі та Борис (Landry & Bourhis) визначають це поняття як «мову дорожніх знаків, рекламних білбордів, назв вулиць, назв місць, назв крамниць та надписів на державних будівлях, що становить собою форму лінгвістичного ландшафту певної території, регіону або агломерації» [6:25].

З того часу у лінгвістиці було зроблено багато розвідок у цьому напрямку. Певна частина з таких студій є ономастичною. Але ономастичний компонент вміщує в себе лише урбаноніми та ергоніми, які безпосередньо спостерігали дослідники, та вони розглядалися нерозривно з іншими компонентами лінгвістичного ландшафту. Якщо ж ми підійдемо до цього питання по-іншому, то, зрозуміло, нас оточують назви не лише на вулиці, а й в Інтернеті, телебаченні, вдома — на товарах, які ми придбали, на роботі, де є й ергономічна складова, і антропонімічна (колеги), і інші, більш рідкісні класи онімів. Отже, виходячи із вищесказаного, ми вважаємо, що необхідно ввести поняття — онімний ландшафт, що може об'єднати сукупність усіх розрядів власних назв, які оточують певну людину у певний проміжок часу. Онімний ландшафт людини є ономастичним компонентом мовної свідомості, або, за визначенням І. О. Голубовської, національно-мовної картини світу (національно-мовної моделі світу), що є вираженням засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі [2:6].

Онімний ландшафт — це власні назви, які нас оточують фізично (вулиці, назви торгівельних знаків, продуктів та фірм) і є у нашій мові (у пареміях, висловах, порівняннях), є у нашій культурі, можливо ми не вживаємо їх кожен день, але вони є у нашому словниковому інвентарі, у його активному шарі.

У термінологічному інвентарі ономастики вже існують терміни **онімний простір**, **онімне поле**. Так, В. І. Супрун визначає **онімний простір** як сукупність усіх власних назв як таку, невідповідно до його внутрішньої організації, онімне поле припускає наявність системно-структурних відношень та зв'язків, є впорядковану, ієрарховану сукупність його складових [4:12].

У визначенні Н. В. Подольської **онімне поле** вміщує оніми певного класу, та їх наповнення залежить від об'єктів, які ономастизуються певним народом у певний час [5:95].

Науковець Д. Г. Бучко визначає **онімне поле** [1:136] як частину онімного простору, яка включає власні назви конкретних моделей і типів. **Онімний простір** [1:136] — сукупність власних назв усіх класів, вживаних у мові певного народу в конкретний історичний період для називання реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів.

Отже, онімне поле є структурованим та вміщує оніми лише певного класу, онімний простір є сукупністю усіх класів назв мови певного періоду. Пропонований термін онімний ландшафт не є сукупністю вищезгаданих явищ, він є дещо вибірковим. Онімний ландшафт містить власні назви різних класів, які вживають носії певної мови. Але мова йде не повністю про всі власні назви, а про активний шар лексики, тобто найбільш поширені та розповсюджені у певний історичний період.

Стосовно структури ономастичного ландшафту можна виділити центральну частину та периферію, але мова не йде про чітко окреслений центр. Ми не вважаємо, що таке завдання можна реалізувати, лише приблизно окреслити серединний кластер, сукупність найчастіше вживаних власних назв. Будь-яке суспільство не може бути однорідним, що зумовлює особливості вживання онімів. Але можна все одно виявити ті оніми, які набули широкої популярності серед багатьох верств населення, наприклад, *Інтернет* зараз відомий навіть тим, хто дуже погано володіє комп'ютером. Чи, наприклад, *Ісус*

Христос, відомий не лише християнам, а й буддистам та мусульманам. Саме такі власні назви є у центральному кластері ономастичного ландшафту, також вони можуть бути додатково маркованими і стилістично (конотоніми), й історично (прецедентні). Такі оніми залишаються у пам'яті багатьох поколінь, культур та етносів. На думку У. Ніколайссена (Nicolaisse) причина цього — адаптивність онімів до змінюваних лінгвістичних обставин, яка надає їм щось на кшталт сили виживання [7:7].

На нашу думку окреслити ономастичний ландшафт допоможе кількість запитів у мережі Інтернет, адже зазвичай ми запитуємо про те, що нас цікавить, є модним, престижним тощо.

Для висвітлення новітніх тенденцій ми пропонуємо використовувати сервіси Google Zeitgeist [9] та Google Trends [8]. Обидва сайти мають найпоширеніші бази даних: перший містить найбільшу кількість запитів у мережі Інтернет за певний рік та у певній країні. Другий містить статистичні дані щодо популярності запитів за останні декілька років. Використовуючи ці два сервіси, ми можемо прослідити динаміку популярності певного оніму. На нашу думку дані про кількість запитів за один рік не можуть бути досить релевантною, адже популярність однієї марки в один рік не забезпечує того ж самого в інший рік. Кількість запитів може бути сполохом, реакцією на вдало проведено рекламну кампанію, вірусний маркетинг, що є маніпуляцією свідомості; постійний інтерес протягом 10 років вказує на більш стабільні вподобання. Також може бути головним чинником новизна пропонованого товару, незвичність. Тут ми можемо стверджувати, що марку або продукт запам'ятали, вподобали та він посідає значне місце у картині світу покупців. Отже, є частиною їхнього ономастичного ландшафту.

Ергонімний ландшафт китайської мови складають продукти все-світньо відомих компаній. Запити у англійському варіанті існують поряд із фонетичною адаптацією китайськими ієрогліфами.

Ергонімне коло китайського ономастичного ландшафту китайської мови представлене категоріями їжа та напої, та модні марки у 2012 році. За даними англійської репрезентація є більш проміною в секторі модних марок, на нашу думку, це зумовлене маркетинговою стратегією та модою на використання англійської мови.

Звертаючись до дослідження ергонімів як класу, дослідник вже має на увазі їх тісний зв'язок із рекламною діяльністю. Найчастіше вони і є породженням реклами, що зумовлює їх проміненвні характеристики: реклама намагається ще більше виокремити назву, надати їй ті риси, які не будуть повторюватися, принаймні зробити таке враження; зробити продукт модним, таким, який відповідає високим стандартам та належить до товарів, які бажають усі. До того ж існує думка, що ефективна реклама базується на людській честолюбності [3].

У наведених нижче Таблицях 1 та 2 представлено дані по популярності Інтернет — запитів за 2012 рік. Запити було зроблено англійською та китайською мовами тільки з території Китаю. Запити китайською ми дублюємо фонетичним алфавітом пін'їнь пекінського діалекту.

Таблиця 1

Їжа та напої

Найменування та його рейтинг	Пін'їнь	Переклад українською/ торгівельна марка
1. KFC	—	KFC
2. 麦当劳	màidāngláo	McDonalds
3. 必胜客	bìshèngkè	Pizza Hut
4. 星巴克	xīngbākè	Starbucks
5. 海底捞	hǎidǐ lāo	HaiDiLaoHotPot
6. 红烧肉	hóngshāo ròu	свинина
7. 枸杞	gǒuqǐ	вовча ягода
8. 糖醋排骨	táng cù páigǔ	свинячі реберця у кисло-солодкому
9. 火龙果	huǒlóng guǒ	пітайя
10. 茶	chá	чай

У Таблиці 1 майже всі запити представлено китайською: міжнародні марки адаптовано під фонетичний устрій та правопис мови. Не всі запити являються ергонімами, тільки перша п'ятірка серед найпоширеніших, нижче у списку знаходимо елементи традиційної китайської кухні (вовча ягода, пітайя).

Наступна Таблиця показує дещо інші результати: домінують англомовні назви, оригінальні, не адаптовані під китайську мову. На нашу думку це свідчить про престиж англійської мови у цій сфері, тобто зарубіжна марка — добрий, модний, якісний продукт.

Таблиця 2

Модні марки

Найменування та його рейтинг	Піньїнь	Переклад українською/ торгівельна марка
1. 兰蔻	lánkòu	Lancome
2. MAC	—	MAC
3. 优衣库	yōuyīkù	Uniqlo
4. Gucci	—	Gucci
5. Chanel	—	Chanel
6. Burberry	—	Burberry
7. GAP	—	GAP
8. ASOS	—	ASOS
9. 欧莱雅	ōuláiyǎ	L'Oreal
10. Hermes	—	Hermes

Однак у багатьох сферах багато марок та брендів все ж таки адаптуються до фонетичної системи китайської мови настільки вдало, що актуалізують гру слів, наприклад 宝马 — BMW — báomǎ можна перевести як «дорогоцінний кінь», а 沃尔沃 — Volvo — wòěrwò як «вітаємо з покупкою».

Згідно з запитам за 2012 рік, ергонімний ландшафт китайського інтернету складається з двох частин: китайськомовної та англомовної. Серед причин цього явища можна назвати моду на англійську мову як таку, активні рекламні кампанії та глобалізацію.

Список літератури

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид., випр. і доп. — К.: Логос, 2004. — 284 с.
3. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы. — М.: Питер, 2007. [Электронный ресурс]: http://svitk.ru/004_book_book/16b/3469_lebedev-lyubimov-psiologiya_reklami.php
4. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. — Волгоград : Перемена, 2000. — 172 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Наука, 1988. — 192 с.

6. Landry, R., & Bourhis, R. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study // Journal of Language and Social Psychology. — № 16 (1). — P. 23–49.
7. Nicolaisen W. F. H. Onomastic Onomastics // Actes du XVIe Congrès International des Sciences Onomastiques, Québec, Université Laval 16–22 août 1987, ed. J. — C. Boulanger. — Québec : les Presses de l' Université Laval, 1990. — P. 3–14.
8. <http://www.google.com/trends/explore>
9. <http://www.google.com/zeitgeist/2012/#china>

Неклесова В. Ю.

**ОНИМНЫЙ ЛАНДШАФТ КИТАЙСКОГО ИНТЕРНЕТА: ЭРГОНИМ-
НЫЙ КРУГ**

Статья посвящена анализу эргонимного круга китайского интернета, которое является частью онимного ландшафта. Вводится понятие онимный ландшафт и предлагаются способы его исследования.

Ключевые слова: *онимный ландшафт, эргоним.*

Neklesova V.

**ONOMASTIC LANDSCAPE OF THE CHINESE INTERNET: ERGONYM-
IC CIRCLE**

The article dwells on the analysis of the ergonomic circle, which is a part of the onomastic landscape. The term onomastic landscape is denoted, and the methods of its analysis are offered.

Key words: *onomastic landscape, ergonym.*

УДК: 811.161.2'373.2:821

О. Ф. Немировська**ФОНОВІ ОНІМИ ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ АЛЮЗІЇ****(на матеріалі роману О. Ю. Кобилянської «Апостол черні»)**

Статтю присвячено розгляду фонових онімів у романі О. Кобилянської «Апостол черні». Проаналізовано алюзивні, семантичні, функціональні особливості фонових онімів як компонентів художньо-образної системи твору з урахуванням їх асоціативно-сміслових зв'язків. Доведено, що особливості добору й уживання фонових онімів є однією з суттєвих ознак індивідуального стилю О. Кобилянської.

Ключові слова: *алюзія, асоціації, власні назви, індивідуальний стиль, фонові оніми, художній контекст.*

Художній текст (ХТ) є цілісною формою конкретного тематичного змісту, і разом зі своїм автором є відображенням певного соціально-культурного простору та часового відрізка. Це зумовлює чітку підпорядкованість текстових і мовних одиниць, а також змістовних, формальних, граматичних, лексичних і стилістичних факторів [1:302], в т. ч. і онімної лексики, єдиній меті — створенню естетично довшеного художнього цілого.

У ХТ онімна лексика (ОЛ) утворює цілісну ієрархічну систему з антропонімами й топонімами на чолі. Однак «аналіз ономастикону художнього твору як одного із засобів текстотворення та індикатора індивідуального стилю письменника вимагає уваги до репертуару власних назв усіх типів ономаоб'єктів» [3:97]. Особливе місце серед інших розрядів і класів ОЛ посідають фонові оніми (ФО) [9:109] — власні імена історичних осіб, діячів культури та мистецтва, персонажів художніх творів світової літератури та інші розряди власних назв (ВН). «В їхній семантиці (...) виявляються супровідні конотеми, які розвинулися внаслідок тривалого використання цих імен у контекстах і які містять метонімічні якості» [6:14]. Кожна така ВН є своєрідним мовним символом, що містить особливі психологічні асоціації, які зумовлюються індивідуальністю його вибору в актах контекстної номінації [5:4], здатністю утворювати певне емоційно-експресивне забарвлення, алюзивні колізії; вони є специфічною деталлю індивідуального стилю автора.

До питання ролі **ФО** в художньому тексті (**ХТ**) зверталось багато дослідників (Є. С. Отін, В. М. Михайлов, М. Я. Захарова, Д. Г. Бучко, В. М. Калінкін та ін.). Однак і досі цей аспект залишається відкритим для розробок, комплексного аналізу. Багаторівнева семантика **ВН** завжди була предметом дискусії у лінгвістичній теорії. Це зумовлюється складною природою **ВН**, у семантиці якої відбувається зіткнення лінгвістичного та екстралінгвістичного планів. Суб'єктивність функціонування **ВН** виявляється в індивідуальності його вибору в актах номінації, а також у явищі асоціативного переносу суттєвих якостей об'єкту, для позначення якого використовується **ВН**, на значення самої **ВН** [5:4]. Так, окремі дослідники поєднували власні імена реальних історичних осіб (**ВІ РІО**) із загальною антропонімічною системою, фактично змішуючи ці два шари. Інші, навпаки, намагалися їх розмежувати, і такий підхід викликав багато питань, зокрема, чи доцільно відносити **ВІ РІО** до антропонімікону **ХТ**, оскільки вони не називають діючих персонажів, а лише створюють певний характеристичний фон, алюзивні натяки. На думку більшості дослідників (Л. О. Белей, І. В. Мурадян, Г. П. Лукаш), дані **ВІ**, і взагалі **ФО** «виступають джерелом узагальненої інформативності» [9:109] та використовуються у **ХТ** для утворення багатомірності смислу. Це положення ми беремо за основу нашого дослідження, вважаючи **ФО** алюзивними онімами, що здатні створювати певний запрограмований ефект, активізувати потрібну енциклопедичну інформацію про відомих людей, реальні події в історичному та культурному житті, створити у читача певні логічні асоціації, виокремити певну деталь. Це стає можливим завдяки широким «сугестивним можливостям історичного імені, так само і міфологічних, і літературних імен», що служать для «вираження певних комплексів ідей та емоцій авторів»; отже «ці імена можуть виражати, пропагувати окремі узагальнені думки» [10:148]. Зазначені фактори зумовлюють **актуальність** представленої розвідки.

Отже, **предметом** дослідження є **ФО** як виразні стилістеми у **ХТ**, **об'єктом** — їхній алюзивний потенціал. **Мета** нашого дослідження — продемонструвати особливості функціонування **ФО** та створення ними різноманітних алюзій у романі О. Ю. Кобилянської «Апостол черні», що є матеріалом для написання статті, і який впродовж багатьох десятиліть знаходився під забороною. Саме в «Апостолі черні» **ФО** досить широко виявляють свої алюзивні можливості, відобра-

жаючи «інтелектуальний фон, що оточував письменницю та героїв її творів» [2:16]. ФО в романі створюють найрізноманітніші стилістичні ефекти — від характеристики персонажів, асоціативно-логічних та емоційних асоціацій до утворення ідейних, концептуальних настанов як у даному творі, так і у контексті всієї творчості О. Ю. Кобилянської.

У контексті роману ми зустрічаємо наступні ФО: 1) ВІ РІО: *Юлій Цезар / Цезар / Юліус Цезар Галліус* [8:20]; *Мольтке* [8:213]; 2) ВІ філософів: *Гердер* [8:243], *Дрепер* [8:43]; 3) ВІ письменників: *Гете* [8:21; 43], *Шекспір* [8:43], *Федькович*, *Шевченко*, *Франко* [8:43], *Ібсен* [8:79]; 4) ВІ композиторів: *Шуберт* [8:140]; *Шопен* [8:193]; 5) ВІ персонажів світової літератури: *Антигона* [8:31], *Немизис* [8:171]; 6) ідеоніми, до складу яких входять: а) біблійні: *поезії Шевченка та Федьковича* [8:86]; *Новий і Старий Завіт* [8:86]; *поезії Федьковича* [8:116]; «*Примари*» *Ібсена* [8:79]; «*Пан Тадеуш*» *Міцкевича* [8:168]; «*Пан Тадеуш*» [8:189; 206]; *Гетеві «Страждання молодого Вертера»* [8:201]; б) ВН наукових, суспільно-політичних статей, підручників: *Бюхнера «Kraft und Stoff»* [8:43]; «*Людська анатомія*» [8:133]; в) ВН музичних творів: «*Вільшаний цар*» *Шуберта* [8:132; 140]; *славна пісня німецького композитора Абта «Над озером»* [8:130]; *коляда «Бог предвічний»* [8:289]; г) артіоніми: *ікона Пресвятої Богородиці; півтемні образи (...) почорнілого Христа Спасителя; картина з хустиною св. Вероніки; статуя св. Анни* [8:144]; *картина св. Юрія* [8:238; 239; 242]; *ікона Пресв. Діви* [8:242].

Частотність уживання ФО у контексті роману «Апостол черні» є низькою, найчастіше — по 1 разу, рідше — 2–3 рази. Однак всі вони вживаються авторкою з певною метою, як деталь до сюжетної лінії чи характеристики персонажа, часу дії твору. Так, яскраві штрихи до створення характеру головного героя роману створює ВІ *Юлій Цезар*, за допомогою якого письменниця вибудовує відповідні паралелі-асоціації з образом *Юліяна Цезаревича*, навіть називаючи його схожим ім'ям. *Юліан* в усьому прагне наслідувати видатного імператора і полководця давніх часів, стати *Юлієм Цезарем* сучасності, мріє про великі справи на користь рідної землі. Цікавим є т.з. зображення характеру і мрій *Юліяна* є опис його сну, в контексті якого уживаються три варіанти іменування *Юлія Цезаря*: «*Він відступився і поглянув на небо: воно було повне зірок, і одна з них спала йому перед ноги. Коли зігнувся, щоб їх підняти, станув коло нього Юлій Цезар. «Не дотикай*

її, — сказав строго. — Її місце там, угорі. Хто буде світити, коли заберемо?» (...) Він зблизився і поглянув униз. Тут побачив щось дивне. Зоря стратила своє срібне сяєво і прибрала іншу форму. Хтось поклав йому руку на рамя. Він оглянувся: **Юліус Цезар Галліюс**. Але це не був **Цезар**, а хтось інший, тяжко вниз похилений, наче двигав тягар» [8:20].

Отже, **ВІ Юлій Цезар** трічі уживається в невеличкому контексті у різних варіаціях, акцентуючи увагу читача на мріях, планах та життєвій концепції головного персонажа і створюючи в останньому реченні разом із **ВІ Цезар** перспекцію майбутніх вагань **Юліяна**, що намагатиметься взяти на себе тягар відповідальності за свою родину, кохану дівчину і переживе чимало сумнівів і тяжких моментів у житті, перш ніж вийде на свій шлях.

Через 5 сторінок, після бурхливої сцени з батьком, коли **Юліан** заступився за молодшу сестру, у діалозі зі старшою сестрою **Марією** знову уживається **ВІ Цезар** із вказівним займенником *той* у мові **Марії** і спогадами про зраду цезаревих senatorів, що створює перспекцію майбутньої зради **Юліяна** його нареченою **Евою**: «По хвилі мовчанки лягли на кімнату вже сутінки. **Юліан** стояв іще при вікні, сплївши пальці поза голову, і не рухався. «О, **Цезаре, Цезаре...**» — прошепотів і замовк. Старша сестра приступила до нього на пальцях и погладила його по рамені. — Ти любиш **того Цезаря**? — Так, але його зрадили і вбили. Це був із найбільших державних мужів. — Зрада, **Юліяне**, це мабуть найтідліший вчинок, на який може спромогтись людина. — Ми майже всі зрадники, сестро. Хто більше, хто менше» [8:25].

ВІ Гельмута Мольтке, німецького генерала, начальника генштабу Німеччини у 1906–1914 рр., у роздумах **Юліяна** уживається разом із цитатою з його твору в контексті передвоєнної ситуації; воно також є гармонійним штрихом до характеротворення персонажа, що знайшов свою дорогу в житті: «Так, він вояк — *«апостол меча»*. Йому пригадується один уступ з **Мольткого**, що навіки запав у його душу: «*Військова повинність — це великий тягар і нагадує найтяжчі періоди давнього невольництва, але без цього тягаря стали би європейські суспільності добичею варварських елементів, яких у нас так багато. Моральний вплив військового режиму на народну вдачу має таке значення, що ніколи не забагато це підкреслювати*» [8:213]. А **ВІ Гердер** наприкінці роману створює виразні конотації, наповнюючись особливою експресією, пророчим звучанням у мові **Юліяна** про прийдешнє **України**. Сло-

восполучення *старий Гердер* асоціюється з суспільним рухом «Буря й натиск», спрямованого проти деспотизму у феодальній Німеччині, одним із організаторів якого був саме *Йоган Готфрід Гердер*; воно створює асоціативну паралель із протестом *Юліана і Дори* проти архаїчного укладу життя в тогочасній Україні: «Коли *Юліан Цезаревич* приїхав одного дня додому, перші слова *Дори* були: — *А Україна?* — *Вона є. Як ми самі її не запропаستимо, то сповняться слова старого Гердера, що пророчив нам ролю нової Греції завдяки гарному підсонню, веселій вдачі, музиці та родючій землі*» [8:243].

ВІ письменників, поетів уживаються в «Апостоли черні» з різними настановами. Так, ВІ *Гете*, *Шекспір*, *Ібсен* асоціюються з начитаністю, освіченістю *Юліана*, його захопленням літературою: «Звертався до улюблених класиків, головно *Гетевого* і *Шекспіра*» [8:21]. «У Відні, гадаю, побачу *Ібсена* ліпше, бо в театрі. І я люблю *Ібсена* до деякої міри» [8:79].

В іншому контексті, в мові о. *Захарія ВІ Гете* уживається при роздумах священника про глибинні, приховані сили народу; в цьому ж контексті уживаються ВІ *Шевченко*, *Франко*, що, як підкреслює панотець, є вихідцями з народу, «черні»: «*Глибінь*» *прийде сама, бо вона не «геній», як сказав Гете, лиш природа. Подумайте про Шевченка, про Франка та інші наші глибини, що вийшли не з іншої верстви, як з «черні*» [8:43].

ВІ персонажів художніх творів, міфології також органічно вписуються у палітру характеротворення персонажів, розкриття їхнього внутрішнього світу; вони уживаються авторкою з метою порівняння, підкреслення зовнішньої або моральної, внутрішньої схожості.

Так, ВІ *Антигони*, героїні однойменної трагедії Софокла, уживається в контексті бесіди *Юліана* з сестрами про його прийдешню наречену, висвітлюючи розум та геройську непохитність персонажа: «... це буде (...) якась *Антигона*, що нас усіх своїм античним розумом та героїзмом поб'є, — жартувала *Оксана*. — *Юліан* любить усе класичне, скінчене... — Не чіпайте *Антигони*, бо це надто велика постать патріотки» [8:31]. Супровідні лексеми і словосполучення — *античний розум, героїство, класичне, скінчене, велика постать патріотки* — створює відповідні асоціації-паралелі між героїнею давньогрецької трагедії та майбутньою коханою дівчиною *Юліана*, перспектуючи справді героїчний характер *Дори Вальде*, що зуміла подолати найтяжче горе, особисту трагедію, і віднайти в собі сили повернутися

до життя. А наприкінці твору *Дора* воліє загинути, ніж розлучитися з коханим.

В іншому ключі уживається ВІ *Немизис* — уособлення відплати, покарання за скоєне зло, створюючи асоціації з життєвою трагедією Альфонса Альбінського, що зазнав кари за свої вчинки: «*Матеріальні здобутки вийшли блискучі, але рівночасно Немизис забрала йому її* (жінку. — *О. Н.*) *з собою — ту найдорожчу квітку, враз з новонародженим немовлятком — сином, а потім майже всі діти, поки не залишився сам, як пустир*» [8:171].

Органічно вписується у контекст роману назва підручника «*Людська анатомія*», відбиваючи захопленість *Еви Захарій* медициною, здоров'ям людини, її прагнення попри все стати лікаркою; побачивши цю книжку в Евиній бібліотеці, Юліян дивується серйозності її настанов: «*Коли вона відійшла, приступив до якоїсь етажерки з книжками, витягнув одну і поглянув на заголовок: «Людська анатомія» Він здивувався. Отже, в неї була вже поважна постанова піти на медицину*» [8:133].

Цікаву опозицію утворює у контексті ВІ німецьких філософів *Фрідріха Бюхнера*, назви його праці «*Дух і матерія*» та *Вільгельма Дренера* з назвою християнської молитви «*Отче наш*» і посесивним утворенням *Христова наука*. Йдеться про захоплення *Еви* сучасною наукою, філософією, вплив на неї наставниці — *доктора Емі*, з одного боку, і застиглим, архаїчним укладом життя західноукраїнських селян на чолі з родиною священника, з їхньою єдиною прихильністю — до молитви: «*Відколи я прочитала Бюхнера «Kraft und Stoff» і Дренера, я стала іншою... Ах, пане Цезаревич, які були греки й римляни! Др. Емі знає чудово старинну історію. Які відмінні були їх ідеали від наших! Від теперішніх. Я боюся, що з часом забуду і «Отче наш», чого я не хотіла б (...) Ні, ні, — додала майже з переляком, — ми не сміємо Господа Бога і Христову науку, як впеvняє татунцьо, занедбувати*» [8:43].

При описі дарунків на свят-вечір уживаються також біблійними *поезії Шевченка та Федьковича, Новий і Старий Завіт*; вони створюють радісну, святкову тональність: «*Марія дістала від Зарка Новий і Старий Завіт, Оксана — поезії Шевченка та Федьковича*» [8:86]. В аналогічному ключі уживається словосполучення *поезії Федьковича* через 30 сторінок: «*Покажи, що ти дістав. Я вже така цікава, ждала, аж наскучило, і почала читати. Які гарні поезії Федьковича!*» [8:116].

Назва драми норвезького драматурга *Генріка Ібсена* «*Примари*» разом із *ВІ* автора в окремих випадках відтіняє, з одного боку, культурний фон, освіченість персонажів, їхнє захоплення театром, а з іншого — відбиває враження, яке п'єса справила на *Еву*, та її тверде рішення вивчати медицину; у невеличкому контексті біблійним уживається 6 разів, що нарощує експресію, створюючи досить виразну конотацію зловісності: « — Я йду сьогодні до кіна. Дають *Ібсена* «*Примари*» (...) — Але подумайте, що «*Примари*»... — наче пригадувала щось з притиском *Ева*. — Я дуже цікава на це. Знаю твір лише з читання... і першорядні актори (...) — Дуже хочу бачити «*Примари*», пане *Цезаревичу* (...) Коли ввечері брат із сестрою вернулись по «*Примарах*» до хати, застали маму та обі сестри похилених над шитвом (...) — Подякуй панні *Еві*, *Оксано*, що бачила «*Примари*» (...) Але як вплинули «*Примари*» на *Еву*, *Юліяне*, ти бачив? Господи! Я думала, з нею станеться щось. Ти бачив її очі? Здається, всі її почування зосередилися в її очах. Як ми виходили з кіна, вона притиснула хустину до лиця і сказала до др. *Емі*: «Чи не добре зроблю я, коли піду на медицину?» [8:78–80].

ВІ Шекспір і назва його п'єси «*Юлій Цезар*» також відтіняє прагнення *Юліяна* студіювати філологію і є також штрихом до характеру головного персонажа: «Одного разу, влітку, проходжувався він позаду хати в невеличкім зільнику і перечитував *Шекспіра* «*Юлія Цезаря*» [8:23].

В іншому контексті, з іншими конотаціями уживається *ВІ Шекспір* і назва його трагедії «*Отелло*». Обидві *ВН* уживаються для паспортизації наприкінці сторінки у виносці, де подається український переклад фрази твору: «*Der Moor hat seinen Dienst getan? Der Moor kann gehen*» («*Мавр зробив свою справу, мавр більше не потрібен*» *У Шекспір*. «*Отелло*») [8:81]. Цитата уживається в контексті розмови *Юліяна* і *сестер* про будучину, і *Марія* з гіркотою цитує фразу *Шекспіра*, відчуваючи, що майбутнє належить таким, як *Ева*, а не як вона та інші українські жінки, виховані в суворих традиціях. А *Юліан* далі розвиває її думку; *ВІ Ева*, вжите у множині, сприяє нарощенню конотацій: «Нічого не вдієш проти того, *Маріє*. Будучність належить *Евам* і все йде природним темпом і розвоює» [8:81].

Цікаві конотації, наповнені особливим смислом, утворює «*Пан Тадеуш*» *Міцкевича*, проспектуючи віддалення *Еви* від України, її майбутнє повернення «до польського народу» [8:164], а також її відда-

лення від Юліяна. Бібліонім уживається в контексті прощання *Еви* й *Юліяна*, ніжної розмови закоханих, і ВН створює різкий контраст до описуваної ситуації. Цьому сприяє і присвята польською мовою, і *ВІ Ева Захарій — Зигмунт Кава*: «*Ева з острахом вихилилася через вікно і нехотячи захопила ту книжку. Книжка впала Юліянові під ноги. Він підняв її і побачив заголовок, витіснений великими золотими буквами: «Пан Тадеуш» Міцкевича. Механічно отворив книжку, обернув перший листок і прочитав: «Дрогої товарищице **Евс Захарій** — оддані **Зигмунт Кава**».* Блідина покрила лице Юліяна, і він сказав стисненим голосом: — Ховай свої дарунки ліпше, Ево...» [8:167–168].

Через 20 сторінок оповіді авторка знову вводить цей бібліонім у контекст розмови *Юліяна* з матір'ю. Мова йде про *Дору* й *Еву* — двох онучок *Альбінських*, нащадків відомого польського роду, про контраст між ними, про прагнення *Еви* підкреслити свою приналежність до *Альбінських*. Словосполучення «*Пан Тадеуш*» з присвятою мовби входить до єдиного тематичного поля, що створюють оніми *бабуня Орелецька*, *Альбінська*, *Ева*: «*Бабуня Орелецька при кожній нагоді, коли Ева хоче якесь своє бажання переперти, підкреслює, що вона переважно Альбінська. Я переконаний, що ні, лиш іноді (...) і в тій хвилі станув перед ним останній прощальний вечір, загадкова поведінка Еви і «Пан Тадеуш» з присвятою*» [8:180].

Останнє уживання бібліоніма остаточно створює тематичну паралель з *ВІ Альбінська* в контексті розмови *Юліяна* з *о. Захарієм* під час обговорення листа від *Еви*, що повідомляє про свій розрив з *Юліяном*: «*Отець Захарій прошептав щось до Юліяна, але цей, хоч і поглянув на недужого, не зрозумів його. Перед його уявою мінялися картини: якісь постаті, вона — Ева, той, якого вона вибрала, прощальний вечір у Покутівці, перед вікном її кімнати, «Пан Тадеуш» від Зигмунта Кави... «Альбінська», — зареготало щось у його нутрі, рвалося на уста...*» [8:206]. Так бібліонім поступово стає виразною конотемою, що діє у потрібному авторці ключі.

Як зазначає І. Демченко, О. Кобилянська «писала про музичні твори та їх сприйняття, (...) про музичні переживання і музичну культуру її персонажів» [4:80], що зумовлює широке використання у контексті її творів ВН музичних творів, в т. ч. і в «Апостоли черні». Так, ВН «*Вільшаний цар*» *Шуберта* уживається 2 рази — один раз у контексті опису вечора у *о. Захарія*, і другий раз — у контексті романтичної зу-

стрічі закоханих: *«Надворі темніло, а з салону неслися фортепіанні звуки «Вільшаного царя» Шуберта»* [8:132]. *«А тепер пісню, Юліяне (...) Він сам відповів: «Вільшаний цар», Ево (...) Я його так дуже люблю — слова і музику Шуберта»* [8:140].

ВН у складі словосполучення *славна пісня німецького композитора Абта «Над озером»* уживається при описі благодійного концерту: *«Найкраща зала малого містечка була переповнена, публіка різних націй захоплювалася українськими піснями, що були в тих околицях мало знані. На закінчення відспівали славну пісню німецького композитора Абта «Над озером»»* [8:90]. Другий раз варіант ВН німецька *«Над озером»* уживається у контексті спогадів Дори про свого загиблого чоловіка-німця і відбиває сум молодої вдови: *«Особливо одна пісня зворушила мене до глибини (...) німецька «Над озером». Це була улюблена пісня мого чоловіка»* [8:201].

Цікавим штрихом до характеру Дори є назва старовинної коляди *«Бог предвічний»*, що утворює контрастну опозицію з ВІ Шопен, словосполученням *класична музика*, показуючи процес визрівання в героїні любові й пошани до народу, скарбів народної культури: *«Коли сутінки спали на кімнату, Дора майже несвідомо підходить до відкритого фортепіано. Її не тягне до класичної музики, ні до хоровитих вальсів Шопена, а тягне до тієї мелодії, яку чула ще малою дівчиною і пізніше ще по церквах, бо по салонах її ніколи не чула. Вона кладе руки на клавіатуру і викликає з них звільна прастару коляду *«Бог предвічний»*»* [8:193]. Другий раз назва коляди уживається при описі вечора у Оксани, коли Дора приходиться з дарунками: *«Незабаром почули вони в сінях знайомий голос і коляду *«Бог предвічний»*»* [8:229].

З різними настановами вводяться у контекст роману артіоніми. Нагромадження ВН ікон, картин і статуй святих логічно зустрічається у контексті сповіді Юліяна при описі робочого кабінету о. Захарія: *«видніли по стінах півтемні обриси старого, виробленого з дерева, почорнілого Христа-Спаса, ікони Пресвятої Богородиці, кілька інших піввитертих картин святих, картина з хустиною св. Вероніки (...) Догоряло з легеньким тріскотом світло, і в однім куті блимала дрібною цяточкою ледве помітна невчасна лампадка перед статуєю св. Анни»»* [8:144]

Конотацію тривоги, напруження, проспекцію спроби самогубства Дори створює ВН *картина св. Юрія*: *«Вранці (...) Олекса повідомив ди-*

ректора ще у постелі, що одна з тополь над кімнатою, де висіла картина св. Юрія, лежала звалена» [8:238]. «Дору Вальде найдено без пам'яті, підстрілену в кімнаті під картиною св. Юрія» [8:239].

Один раз уживається словосполучення кімната св. Юрія (йдеться також про картину): «Дідовий бравнінг у кімнаті св. Юрія, яку я так люблю. І ви, (...) вони піддали мені цей план...» [8:241].

Останнє уживання артіоніма створює асоціації-паралелі з Юліаном: «Дора ходила сумна і мовчазна (...) задивлена в картину св. Юрія, в якому відкрила схожість з Юліаном» [8:242].

ВН ікона Пресв. Діви уживається в контексті опису вінчання Юліяна і Дори: «Коли вінчалися вони зранку в невеличкій церкві тільки при обов'язкових свідках, одна жіноча постать у чорному, незамітна, клячала в кутку недалеко ікони Пресв. Діви (...) це була пані Цезаревич» [8:242].

Отже, ФО у контексті роману О. Кобилянської «Апостол черні» є виразними, семантично наповненими конотемами, що створюють яскраві та місткі алюзії; їхнє уживання відзначається різноманітністю, влучністю, гармонійністю вписування у той чи інший контекст. Уживання ФО «залежить від художніх настанов та індивідуально-авторських смаків, а ще більше — від тематики твору» [7:84]. Через ФО митець подає читачеві інформацію про інтелектуальний рівень персонажа, його уподобання, почуття, спосіб життя і мислення. Саме у ХТ ФО набувають найбільш стійких асоціацій, які сприяють розвитку їхнього значення й алюзивного потенціалу.

Список літератури

1. Берестова А. И., Барляева Е. А. Диалектика текста / А. И. Берестова, Е. А. Барляева. — СПб: Наука, 1999. — 321 с.
2. Бучко Г. Є., Бучко Д. Г. Реальна та літературна онімія в ранніх творах Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (до 125-річчя з дня народження письменниці: Тези доп. і повід. Республіканської наук. конф. 20–22 жовтня 1988 року. — Ч. II: Мовознавство / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко. — Чернівці, 1988. — С.16–17.
3. Гриценко Т. Б. Ономастикон художнього тексту як об'єкт цілісного аналізу / Т. Б. Гриценко // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса: ОДУ, 1999. — Вип.6. — С.92–98.
4. Демченко І. А. Особливості поетики Ольги Кобилянської / І. А. Демченко. — К.: Твім-інтер, 2001. — 208 с.

5. Захарова М. А. Семантика и функционирование аллюзивных имен собственных: Дис. ... канд. филол. наук / М. А. Захарова. — Самара, 2004. — 192 с.
6. Калинин В. М. Литературная ономастика или поэтика онама: Методические указания к спецкурсу для студентов филологических факультетов / В. М. Калинин. — Донецк: ДНУ, 2002. — 39 с.
7. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики: Зб. наук. праць. — Одеса: Астропринт, 2002. — Вип.6. — С.80–88.
8. Кобилянська О. Ю. Апостол черні / О. Ю. Кобилянська. — Львів: Каменяр, 1994. — 243 с.
9. Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: Дис. ... канд. филол. наук / Г. П. Лукаш. — Донецьк, 1997. — 178 с.
10. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе / В. Н. Михайлов // Антология поэтонимологической мысли. — Т.1: В. Н. Михайлов: Избранное. Михайловские чтения 2007–2008. — С.115–157.

Немировская А. Ф.

ФОНОВЫЕ ОНИМЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ АЛЛЮЗИИ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА О. Ю. КОБЬЛЯНСКОЙ «АПОСТОЛ ЧЕРНИ»)

В статье рассматриваются фоновые онимы в романе О. Ю. Кобылянской «Апостол черни». Анализируются аллюзивные, семантические и функциональные особенности фоновых онимов с учетом их ассоциативно-смысловых связей. Доказывается, что особенности выбора и употребления фоновых онимов — одна из существенных особенностей индивидуального стиля О. Кобылянской.

Ключевые слова: аллюзия, ассоциации, имена собственные, индивидуальный стиль, фоновые онимы, художественный контекст.

Niemyrowska O. F.

BACKGROUND ONYMS AS THE MEANS OF CREATION OF THE ALLUSION (BASED ON O. KOBYLJANSKAJA'S NOVEL «THE APOSTLE OF THE MOB»)

The article is dedicated to the research of the background onyms in O. Kobyljanskaja's novel «The Apostle of the Mob». Allusive, semantic and functional features of background onyms are analyzed as components of the imagery system together with their associative relations. An attempt to prove the importance of O. Kobyljanskaja's background onyms use is made.

Key words: *allusion, artistic context, association, background onyms, individual style, proper names.*

УДК 811.161.2'373.23

С. П. Павелко

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІМЕННИКА м. КОСОВА

У статті досліджуються частотні жіночі імена, які функціонували в антропоніміконі м. Косова Івано-Франківської обл. з 1880 по 2000 р. Матеріал, зібраний шляхом суцільної вибірки, дозволив об'єктивно простежити якісний та кількісний склад цієї групи антропонімів.

Ключові слова: антропонім, функціонування, частотність, Косів.

Власні особові імена разом з іншими класами антропонімів займають вагоме місце в ономастичному просторі будь-якої мови. «Антропоніми — це не лише засоби ідентифікації, а згорнутий у клубок універсально-національний код людського мислення-пізнання, сприймання і відображення» [15:188].

Українська антропоніміка має певні здобутки у вивченні особових імен. Прикладом ґрунтовного аналізу цього класу онімів окремих регіонів України є праці П. П. Чучки, С. Є. Панцьо, Л. В. Кракалії, Т. Д. Космакової, О. Ю. Касім, О. Ю. Карпенка, Л. П. Зайчикової, С. Л. Брайченко, Р. Д. Петрової, Д. О. Жмурко, О. Ю. Медведевої, І. Д. Скорук, Т. В. Кравченко, Н. О. Свистун, Т. В. Буги, О. В. Черноус.

Подальшого дослідження потребують ще не вивчені регіони України, які мають свої особливості. Власні особові імена мешканців м. Косова як одного з історико-культурних центрів Гуцульщини ще не були предметом глибокого наукового аналізу.

При дослідженні конкретного іменника прийнято виділяти центральну його частину (імена першої десятки та частотні) і периферійну (імена рідковживані та одиничні). Найуживаніші імена першої десятки уже були предметом нашої уваги [7]. У даній розвідці ставимо за мету проаналізувати наступну групу жіночої підсистеми іменника м. Косова — частотні оніми. До частотних ми відносимо широкковживані антропоніми нижче першої десятки, які мають не менше п'яти вжитків. Нами досліджено імена, які функціонували тут з 1880 по 2000 р. До завдань статті входить: 1) виявити всі жіночі імена, які

потрапляли до складу частотних протягом досліджуваного періоду; 2) простежити якісні та кількісні зміни частотних онімів на кожному хронологічному зрізі; 3) встановити питому вагу частотних антропонімів упродовж усіх періодів.

Серед частотних імен нижче десятки у м.Косові з 1880 по 2000 рр. побувало 54 різних антропоніми (чоловічі частотні імена представлені лише 36 лексемами). З них 25 у різні часи побували у складі першої десятки: *Акилина, Вікторія, Галина, Ганна, Дарія, Емілія, Іванна, Ірина, Леся, Лідія, Любов, Людмила, Мар'яна, Марія, Надія, Наталія, Олександра, Олена, Ольга, Параска, Світлана, Стефанія, Тетяна, Христина, Юлія*. У чоловічому іменнику таких висот досягало 20 онімів. Решта 29 частотних жіночих імен ніколи не піднімалися до десятки фаворитів.

В аналізованій групі залежно від шляхів надходження того чи іншого імені до частотного складу виділяємо, окрім тих, що побували у першій десятці, ще й такі підгрупи:

1) Імена, які піднялися з рідковживаних до частотних: *Богдана, Віра, Віталія, Діана, Лариса, Марина, Розалія, Сніжана, Софія, Уляна*;

2) Імена, які піднялися з одиничних до частотних: *Анастасія, Андриана, Зоряна, Ілона, Інна, Марта, Мирослава, Олеся, Роксолана, Тамара, Яна, Ярослава*. Це угруповання є досить чисельним — 12 онімів (чоловічих удвічі менше — 6);

3) Імена, що зафіксовані зі статусом частотних у час, яким розпочато дослідження: *Валентина, Дзвенислава, Єфросина, Лілія, Ніна, Романа, Руслана*. Таких імен найменше — 7 (чоловічих — 3).

Проаналізуємо якісний склад та кількісні зміни частотних імен на кожному хронологічному зрізі окремо. У 1880–1890 рр. жіночий іменник обслуговувало 32 лексеми і до частотних пробилась лише одна — *Емілія*, на долю якої припадало 1,28 % (5 носіїв). Останні 20 років воно зовсім не використовується. Найчисельнішими в цей час були одиничні імена — 12 онімів.

Антропонімікон міста 1891–1900 рр. поповнився на дві одиниці, але частотна група не збільшилась, тут знову одне ім'я — *Розалія* (1,63 %, 6 носіїв). Це милозвучне наймення, що походить від апелятива *роза* «троянда», запозичене з латинської мови [12:176] (дослідниця Л. Р. Осташ оніми такого типу називає псевдоавтохтонними [6:155]). Хоча воно має прекрасне звучання, прозору етимологію, однак не

набуло у Косові широкого вжитку. Найбільше лексем у зазначений період перебувало у групі рідкісних імен — 16.

Початок ХХ ст. (1901–1910 рр.) ознаменувався спадом іменного репертуару — до 29 одиниць, але частотну групу представляли вже два антропоніми — *Анастасія* і *Єфросина*, вони обслуговували 3,24 % найменуваців. Надалі доля цих двох імен склалася по-різному. Онім *Анастасія* з певними переривами обслуговував рідкісну та одиничну групу і тільки один раз відновлювався серед частотних. На останньому хронологічному зрізі — 1991–2000 рр. — це ім'я отримали 4 дівчинки. Антропонім *Єфросина*, який у цьому регіоні ніколи не користувався популярністю, не повторився більше жодного разу і, гадаємо, у найближчому майбутньому не повториться. Це ім'я можна впевнено віднести до антропонімічних архаїзмів.

Наступне десятиліття не покращило статусу частотних онімів, а, навпаки, погіршило. Помітно, що громадянська війна, політична та економічна нестабільність призвели до зменшення народжуваності дітей. Якщо впродовж попередніх тридцяти років у м. Косові за десятиліття народжувалося по 388, 367 і 338 немовлят, то у 1911–1920 рр. тільки 227. Антропонімікон міста обслуговувало 24 імені, з них лексеми першої десятки та по 7 у рідкісній та одиничній групах, а до описаного угруповання не потрапило жодного.

1921–1930 рр. були більш успішними для групи частотних імен, сюди увійшло 4 лексеми: *Парасковія*, *Акилина*, *Олена*, *Дарія*. Антропонім *Парасковія*, полишивши першу десятку, зайняв 11 позицію. З цього часу почався спад його популярності, навіть тривалий вихід з іменника — впродовж 1961–1990 рр. воно залишалося без використання. Знову антропонім віродився у 1992 р., однак його отримала лише одна дівчинка.

Один раз у частотній групі перебував онім *Акилина*. Особливим успіхом у найменуваців користувалося це ім'я у кінці ХІХ — на початку ХХ ст., з 1880 по 1910 р. воно займало 4 і двічі 6 позиції. Ще два десятиліття (1911–1920 рр., 1931–1940 рр.) лексема обслуговувала рідкісні імена, востаннє вона зафіксована у 1940 році. В Україні зараз цей онім не вживається. В українському іменнику м. Донецька у 1890–1899 рр. його зафіксувала Г. В. Кравченко [1:9]. Словник власних імен людей подає як офіційні форми *Кулина* (*Кулина*, *Якилина*) [12:148]. Словник І. І. Трійняка визначає це ім'я як рідкісне і фіксує

ті ж варіанти, а форму *Акилина* взагалі не вказує [14:172]. О. В. Суперанська визнає ім'я *Акилина* як церковне [13:480].

На думку В. А. Никонова, лексема *акилина* походить з грецької мови, що в перекладі означає «орлиця». До нас воно прийшло з Візантії разом із прийняттям християнства. В історії грецької мови вимова голосного звука, так званого іпсилон, вагалась між і-у, у нас правильні обидва звуки: розмовне *i*, книжне і церковне *y*; перемогла форма *Акулина*. Ім'я, яке у XVII ст. поширилось у народі, було відкинуто панівними верствами суспільства [5:64].

Антропонім *Олена*, вийшовши тимчасово з десятки, вперше потрапляє до частотної групи. В усі часи це ім'я користувалося великим попитом у найменуваців. Тільки на останньому хронологічному зрізі воно знизило свою популярність, опинившись серед рідкісних онімів. Лексема *Дарія*, яка увійшла в іменник у 1911 році як одинична, перестрибує один розряд і опиняється в частотному списку на 14 місці. З 60-х років кількість вжитків різко зменшилася, а в останні роки воно зовсім не використовується для іменування новонароджених.

Частотний список 1931–1940 рр. зберіг одну лексему попереднього десятиліття у формі — *Параска* та включив три нових: *Іоанна*, *Стефанія*, *Христина*. Усі імена мали по 5 носіїв. Найуживанішим з останніх трьох імен є *Іванна*, яке представлено на даному зрізі церковним варіантом *Іоанна*, і було традиційним у записі новонароджених до середини XX ст. Зрідка до офіційних реєстрів потрапляє розмовно-побутовий різновид — *Іванка*. Цей антропонім ніколи не покидав іменник.

Лексема *Стефанія* після сорокарічного перебування серед найлюбленіших онімів відійшла до частотної групи, а далі різко почала втрачати своїх шанувальників. Антропонім *Христина*, увійшовши в іменник на цьому ж етапі, відразу набуває статусу частотного, закріпивши його і в наступному десятилітті. Це був дуже хороший старт, щоб далі посісти місце у десятці, а на останньому хронологічному зрізі очолити іменник. Сплеск популярності цього антропоніма охопив і м.Тернопіль. За даними Н. О. Свистун, у 1999 році, поряд з *Анастасією*, *Вікторією*, *Тетяною*, *Катериною*, *Іриною*, *Аліною*, *Діаною*, *Марією*, *Ольгою*, воно виявилось найбільш уживаним [8:117].

У 1941–1950 рр. досліджувана група збільшилась до 9 одиниць, успадкувавши з попереднього комплекту знову тільки одну лексему —

Христина. Решта складників потрапили сюди по-різному. З десятки надійшла *Надія*, з рідковживаних — *Наталія* та *Ярослава* — вперше потрапляє до розряду частотних. З одиничних піднялись *Галина*, *Мирослава*, *Тамара*.

Такими ж різноманітними були джерела оновлення групи частотних імен і в 1951–1960 рр., кількість яких збільшилась до 15 одиниць. Більшість лексем покращили свій статус, піднявшись з групи рідкісних імен. Антропонім *Віра* вперше домагається високих позицій — 13 місце. *Олена* покинула десятку імен — фаворитів десятиліттям раніше, і тепер намагається утриматись хоча б у частотному списку. Онім *Уляна* вперше піднімається до даного розряду і утримуватиме тут місце аж до сьогодні — 5 десятиліть поспіль.

В один час й аналогічно увійшла в іменник і лексема *Богдана*, майже повторивши шлях *Уляни*. В інших регіонах України останнє ім'я має протилежну динаміку. Так, у м.Тернополі у 1950 році антропонім *Богдана* належав до найменш уживаних, тут воно зустрілося тільки один раз [9:69].

Вперше до частотних долучаються ще два оніми — *Марта* і *Тетяна*, а також вдруге повертається *Іванна*. Лексему *Тетяна* уже в наступному десятилітті і до сьогодні чекає місце у першій статистичній групі — серед найуживаніших онімів. Походження цього імені спірне. На думку одних дослідників воно походить від давньогрецького *tattō* — «установлюю, призначаю», на думку інших, з латинської мови від імені сабінського царя *Tatiusa* чи *Tatia* [5:91]. На користь останньої думки промовляє наявність рідкісного українського чоловічого імені *Tatian*, утвореного від *Tatij*. Останнє походить від гр.tata «батько», пор. укр. *tato*. Отже, врешті-решт *Tatian* з суфіксом приналежності — «батьків», а *Тетяна* — «батькова». До нас онім прийшов з Візантії. Це ім'я полюбилось як в Україні, так і в Росії. У 1950, 1999 роках було серед найбільш уживаних у м.Тернополі [8:117; 9:71; 10:10], у різні часи воно потрапляло до імен першої десятки м. Луцька [11:9], м. Донецька [2:11], Українського Придунав'я [3:12; 4:108]. У Росії, за даними В. А. Никонова, у 1961 році цей антропонім отримали 12–14 % новонароджених дівчаток у селі. Тепер, за підрахунками, це ім'я дають рідше. У 1981 році у Москві — приблизно 5 відсоткам новонародженим, у сільській місцевості — 8 відсоткам [5:92].

Чотири оніми — *Валентина, Світлана, Тамара, Ярослава* — знову підтвердили свою приналежність до даного угруповання, змінивши лише рангові номери. Імена *Лідія та Ірина* потрапили сюди з першої десятки, але уже через десятиліття вони відновили свої високі позиції.

Лексема *Олександра*, полишивши іменний репертуар у період з 1941 по 1950 рік, повертається до антропонімікону міста відразу до частотних імен, щоб уже в наступному зрізі зайняти призове 3-є місце. Абсолютно новим на цьому етапі є ім'я *Ніна*.

Порівняно з попереднім хронологічним зрізом група частотних імен у 1961–1970 рр. трохи зменшилась, вона нараховує 12 лексем, що розташувались у такій послідовності: *Уляна, Іванна, Ольга, Марта, Людмила, Ганна, Валентина, Лілія, Романа, Руслана, Вікторія, Олена*.

Найбільша кількість онімів — 5 — знову повторилась в іменнику: *Уляна, Іванна, Марта* — вдруге, а *Валентина, Олена* — втретє. На даному зрізі найкращі позиції зайняли перші два імені — 11, 12-те місце, найгірше — *Олена* — 22 ранг.

Менш привабливими стали три антропоніми: *Ольга, Людмила, Ганна*.

Тільки одна лексема істотно збільшила коло своїх прихильників — *Вікторія*. Вперше потрапивши в іменник у 1947 році як одиничне, воно повторилось через десятиліття — у 1956 році. Ще три імені є абсолютно новими — *Лілія, Романа, Руслана*. Усі вони збереглися в антропоніміконі міста до кінця століття, але мають неоднакову кількість найменованих і різний статус.

У 1971–1980 рр. група частотних онімів збільшилася на 5 імен, сягнувши відмітки 19. Із збільшенням питомої ваги досліджуваного угруповання лексем помічаємо зменшення концентрації імен першої десятки. Така тенденція збережеться в наступному періоді. До кінця століття група частотних онімів була найчисельнішою порівняно з трьома іншими.

Більшість лексем міцно укріпились в іменнику, тому на даному етапі аж 9 антропонімів підтвердили статус частотних: *Ольга, Вікторія, Руслана, Романа, Лілія* — вдруге, *Іванна, Уляна, Олена, Марта* — втретє. У 6 онімів авторитет збільшився. З рідковживаних на одну сходинку вище піднялися *Надія, Зоряна, Марина та Лариса*. Останній антропонім з'явився в репертуарі косівчан у 40-х роках. На даному

зрізі — це вершина його популярності, а з 1987 року не використовується зовсім. Найпізніше в іменник міста потрапила лексема *Марина* — 1961–1970 рр., але непогано тут укріпилася, займаючи виключно центральні позиції.

З одиничних до частотних відразу потрапили *Богдана* (ім'я було уже частотним у 1951–1960 рр.), *Инна* (цей онім можна віднести до антропонімічних неологізмів, бо тільки у 1969 році воно увійшло в іменник косівчан як одиничне). Обидві лексеми дуже полюбилися місцевому населенню і до цього часу вони залишаються частотними.

Наступні два імені — *Марія* і *Лідія* — демонструють зворотну динаміку. Вперше за обстежену історію розвитку іменника Косова і назавжди онім *Марія* полишив першу десятку. Однак у даній статистичній групі його позиція дуже міцна — 11-те місце, у 1981–1990 рр. — 14-те і на останньому хронологічному зрізі — 13-те. Сила традиції та релігійний фактор утримують і ще довго будуть утримувати це ім'я. Хоча антропонім *Лідія* не так давно потрапив до міського репертуару (у 40-ві роки), він дуже полюбився подружнім парам: два десятиліття входив до панівної десятки, а в інші часи був і залишається частотним аж до кінця ХХ ст.

Після незначної перерви в іменнику міста відродилася лексема *Анастасія*. Вперше до репертуару косівчан потрапляє слов'янський композит — *Дзвенислава*, зайнявши 24-ту позицію, його отримали 8 дівчаток (1,31 %). Двічі за десятиліття зазначений антропонім представлений офіційним варіантом *Звенислава*.

Частотний список імен 1981–1990 рр. характеризується найбільшою кількістю лексем за всі роки — 27, тоді як рідкісні та одиничні нараховують 13 і 21 позицію.

Якісний склад жіночого комплекту імен нижче першої десятки можна охарактеризувати наступним чином:

1) Імена, які є спільні з попереднім десятиріччям, їх найбільше — 14. З них аж 8 повторились поспіль вдруге: *Надія, Марія, Инна, Марина, Лідія, Зоряна, Богдана, Дзвенислава*; 3 — *Вікторія, Романа, Лілія* — втретє і навіть вчетверте підтвердили свій статус також 3 оніми — *Уляна, Марта, Олена*.

2) Імена, які покращили своє вживання: *Роксолана, Юлія, Олеся, Віра, Мирослава, Ганна, Діана, Инна*. Таких онімів 8, усі вони до цього часу перебували у групі рідковживаних лексем.

3) Імен, які знизили свою частотність, 4: *Світлана, Олександра, Любов, Леся*. Усі вони покинули десятку імен-фаворитів, але перші три оніми залишилися і надалі в центральній частині іменника. Антропонім *Леся*, який функціонує тут з 1961 року, поступово втрачає своїх шанувальників, сьогодні він у групі рідкісних імен.

На останньому хронологічному зрізі частотну групу репрезентують 24 оніми. Як і в минулому десятилітті, вона є найбільш чисельною. Дві третини імен успадковані з попереднього комплекту, загальною кількістю 16 одиниць.

Решта складників надійшла з десятки: *Мар'яна* — новий антропонім, вперше фіксується у 1977 році; *Галина* — частотним це ім'я було і в 1941–1950 рр.; *Людмила* також один раз входила до цієї групи (1961–1970 рр.). У даний період збільшилась кількість прихильників лексеми *Софія* (вперше піднялась з рідкісних, а в іменнику функціонує зовсім недавно, з 1980 року). Використання цього імені сьогодні активізується і має вже 8 носіїв. З одиничних зуміли вийти на поверхню два нових оніми — *Андріана*, має 10 ім'явжитків та *Яна* — вдвічі менше новонароджених отримали це ім'я — 5 (0,98%), воно завершує список частотних онімів.

Відродились і покращили свій статус *Віталія і Сніжана*. Долі цих двох лексем дуже схожі. Вони недавно використовуються в антропоніміконі міста. Вперше ім'я *Віталія* як рідкісне зафіксовано на 10 хронологічному зрізі (1971–1980 рр.), а далі воно виходить з ужитку. Антропонім *Сніжана* вперше зустрівся у 1978 році, мав двох носіїв, у наступному десятилітті також спостерігається вихід з іменного репертуару, відродження відбулося на останньому етапі. Обидва імені — і *Віталія*, і *Сніжана* — мають зараз по 5 носіїв. Не виключно, що популярність їх у майбутньому буде зростати.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що формування складу частотних після десятки лексем відбувалось такими ж шляхами, як і в чоловічому іменнику, але набуло при цьому своїх особливостей, зумовлених ширшим набором онімів жіночої підсистеми. Кількісні показники, безперечно, вплинули на концентрацію імен даної групи. Найменшу роль вона відігравала у кінці ХІХ- на початку ХХ ст., коли на її долю припадало від 1,28 % до 3,24 %. Помітне пожвавлення відбувається на V хронологічному зрізі (1921–1930 рр.): функціональне навантаження частотних імен збільшилося до 9,03 %. Кардинальне

зрушення рівня питомої ваги імен цього угруповання припадає на середину ХХ ст. і спостерігається по сьогодні: 1941–1950 рр. — 19,46 %, 1951–1960 рр. — 25,85 %, 1961–1970 рр. — 23,76 %, 1971–1980 рр. — 33,81 %, 1981–1990 рр. — 43,23 %, 1991–2000 рр. — 37,40 %. Цікаво, що майже така кількість імен (50) потрапляла в аналогічну групу м. Кіровограда впродовж ХХ ст. [16:12]. Шляхи надходження та якісна характеристика має також багато спільного з іменником м. Косова. А от у Центральній Донеччині з 1890 по 2009 р. група широковживаних онімів нараховує вже 70 жіночих онімів — 19,37 % [1:12]. Спільним у зазначених регіонах та м.Косові є те, що жіночий іменник більш різноманітний і мінливий, ніж чоловічий.

Список літератури

1. Буга Т. В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець ХІХ — початок ХХІ ст. Автореф. дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 2010.
2. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м.Донецька з 1890 по 1990-і роки: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
3. Медведєва О. Ю. Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Автореф. дис... канд. філол. наук. — Одеса, 2001.
4. Медведєва О. Ю. Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Дис... канд. філол. наук. — Одеса, 2001.
5. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
6. Остах Л. Р. Автохтонні та псевдоавтохтонні власні особові імена відапеллятивного походження в чехів й українців // Студії з ономастики та етимології. — К., 2002.
7. Павелко С. П. Динаміка жіночих особових імен м.Косова// Наукові записки. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2003. — Вип.1.
8. Свистун Н. О. Іменник м.Тернополя (за даними ЗАГСУ 1999 р.)// Наукові записки. Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2000. — Вип. II.
9. Свистун Н. О. Динаміка особових імен м.Тернополя// Наукові записки. — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип. 37.
10. Свистун Н. О. Динаміка антропонімікону м.Тернополя: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Чернівці, 2006.
11. Скорук І. Д. Динаміка антропонімікону м.Луцька в ХХ ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 1999.
12. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 2005.

13. Справочник личных имен народов РСФСР/ А. В. Суперанская и др. — М., 1989.
14. Трійняк І. І. Словник українських імен. — К., 2005.
15. Фаріон І. Д. Когнітивно-креативний аспект антропонімійної лексики// В просторстві філології. — Донецьк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2002.
16. Черноус О. В. Динаміка особових імен м.Кіровограда у ХХ ст. Автореф. дис... канд. філол. наук. — Кіровоград, 2011.

Павелко С. П.

КОЛИЧЕСТВЕННО-КАЧЕСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИМЕННИКА Г. КОСОВА

В статье анализируются частотные женские имена, которые функционировали в антропонимиконе г.Косова Ивано-Франковской обл. с 1880 по 2000 г. Материал, собранный путем сплошной выборки, позволил объективно проследить качественный и количественный состав этой группы антропонимов.

Ключевые слова: антропоним, функционирование, частотность, Косов.

Pavelko S. P.

QUANTITATIVE-QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF ANTHROPNYMICON OF KOSIV

The article is dedicated to the research of the frequently used female names which had functioned in the anthroponymical system of the town of Kosiv in the Ivano-Frankivsk region from 1880 till 1998. The material collected by means of continuous selection has permitted to follow objectively the qualitative and quantitative composition of this group of anthroponyms.

Key words: anthroponym, functioning, frequency, Kosiv.

УДК 811.111'373.22

Г. В. Ткаченко

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХРЕМАТОНІМІВ В І КОЛІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНІМНОГО ФРЕЙМУ

В статті розглядаються особливості репрезентації хремотонімів в картині світу англомовної спільноти, які було встановлено за результатами проведення вільного асоціативного ономастичного експерименту. Увагу приділено опису І кола індивідуального хремотонімного фрейму.

Ключові слова: хремотонім, фрейм, скрипт, І коло індивідуального хремотонімного фрейму.

Наступна стаття присвячена вивченню головних компонентів індивідуального хремотонімного фрейму, що репрезентують англійські хремотоніми в картині світу носія англійської мови.

Мета статті полягає в з'ясуванні когнітивної природи хремотонімів І кола індивідуального хремотонімного фрейму та особливостей їх існування у ментальному лексиконі носіїв англійської мови. Об'єктом нашого дослідження є хремотоніми, що становлять собою певний компонент картини світу.

Орієнтація сучасної ономастики на виділення та дослідження механізмів репрезентації знань [1:3], а також міждисциплінарний характер лінгвістичних студій [2:119] визначають актуальність порушеної проблеми.

Перше коло індивідуального хремотонімного фрейму охоплює усі найважливіші та найбільш знайомі хремотоніми для людини. Воно містить хремотоніми, які відіграють важливу роль у світосприйнятті людини, викликають найбільш потужні асоціації. Тут наявні хремотоніми, які стали частиною життя людини, залишили міцний відбиток в її пам'яті. У даному колі наявні реакції реципієнтів, які вказують на дещо індивідуальне, рідне, своє. Це свідчить про те, що ситуації, у яких респонденти зустрілися з цими власними назвами, ще й досі є важливими для них. Перше коло репрезентовано такими семантичними гештальтами: «спасіння», «християнський», «віра», «кінонагорода», «атрибут», «прапор» тощо і свідчить про те, що в центрі

хрематонімної картини світу англомовної спільноти знаходяться найсуттєвіші релігійні, державні та культурні надбання етносу, скеровані на відображення пріоритетів внутрішнього світу людини, її Я-буття, власного суб'єктивного досвіду. Тут присутні ті хрематоніми, на які реципієнти не дали жодної відмови, оскільки інформація про них і досі наявна у сховищі пам'яті.

У першому колі індивідуального хрематонімного фрейму виокремлено зони таких скриптів: узуально-сакральний — 47 %, узуальний — 26 %, сакральний — 20 % та віртуальний — 7 %. Реакції, які ідентифікують узуально-віртуальний скрипт, отримані не були.

До хрематонімів сакрального скрипту відносимо об'єкти, які мають відношення до богослужіння, зокрема, церковні регалії та релігійні феномени. Сакральні предмети протиставляють предметам об'єктивної реальності. Вони мають відношення до релігійного, духовного життя людини.

The Golden Apple of Discord 20/101/8/31/0. Даний онім містить СГАОП «проблема, сварка» і складає 36 % від отриманих на цей стимул реакцій та репрезентує сакральний скрипт у I колі індивідуального хрематонімного фрейма, реалізацію якого зумовлюють асоціації такого типу: *my mistake; my wife is the Golden Apple of Discord*. Сакральний чинник спостерігається у таких асоціаціях: *Greek mythology, mythological, euphemism, not existing*. Присутній негативний характер асоціатів (*lead to the Trojan War, core, spark, kernel, vanity-fueled dispute, fuel situation, small matter that could lead to a bigger dispute*).

The Noah's Ark 41/115/15/37/0. Серед загальної кількості реакцій виокремлюємо СГАОП «спасіння», який складає 43 %. Відносимо цей хрематонім до I кола індивідуального хрематонімного фрейму (*my faith in God, God saved us, my husband*), який реалізує сакральний скрипт і репрезентує релігійну картину світу майже всіх респондентів. За загальним характером відповідей стає зрозумілим, що події, які відображає хрематонім, добре зрозумілі респондентам: *saved animals, flood destroyed everything on the Earth, worldwide deluge, the name of the vessel*. ОЛ *God* використана 17 разів, майже у 42 % серед усіх онімних асоціатів, що свідчить про те, що цей хрематонім належить до системи вірувань більшості опитуваних.

Saint Grail 55/104/15/50/0 — СГАОП «чаша, християнський» 73 %. Найчастотнішими реакціями стали Ісус Христос, християнство, що

свідчить про ототожнення пошукового стимулу із релігійною картиною світу. Найбільш поширеною стала асоціація, яка зображує страждання Ісуса під час розп'яття. Такими показниками є наступні асоціати: *blood, gathering Christ's blood, murder, immorality, invocation*.

Іншими поширеними реакціями у респондентів стали асоціації, пов'язані із пошуками саме чаши, яка сприймається як священний об'єкт, предмет пошуків багатьох людей, легендарний міфічний таємничий артефакт, що дає вічне життя людині, яка знайшла його: *search, has miraculous powers, miracle, mystical artifact, the object to seek, thing for search, treasure of the nation*. Асоціації *Dan Brown, code, described in books, manuscript, Knights Templar* свідчить про те, що респонденти експерименту пов'язують хрематонім із відомим твором Д. Брауна «Код да Вінчі», в якому автор розповідає про таємничий Грааль.

Наявні антропоніми (*Christ, Jesus, Dan Brown*), ідеоніми (назва картини «*the Last Supper*»), топонім — *Oak Island*. Майже всі отримані асоціації вказують на реалізації сакрального скрипту. Не було отримано жодної відмови, деякі респонденти надавали більш ніж одну реакцію, що свідчить про добре володіння даними щодо поданого стимулу.

The True Cross 28/102/14/51/0 СГАОП «віра» складає 87 % серед загальної кількості реакцій і відносить онім до I кола індивідуального хрематонімного фрейму та реалізує сакральний скрипт. Зона сакральності актуалізується такими асоціатами, як *sacred object, belief, relic object, church, faith, holy object*. Наявні онімні реакції змальовують релігійну картину світу носіїв мови і відносять хрематонім до I кола: *Adam and Eve, Catholic Church, God saved all people in the Earth, God suffered for people, parts of the Holy Cross, my faith in God*.

The Spear of Destiny 28/102/13/65/0—55 % асоціацій належать до семантичного гешталту «страждання». Спис Долі є однією із найбільш відомих реліквій християнської церкви. Має й іншу назву — Спис Лонгіна, за ім'ям воїна, який устроїв спис у підбербер'я розп'ятого на Хресті Ісуса: *lance that pierced Jesus, bleeding spear, lance that pierced Jesus's side as he hung on the cross, Spear of Christ*. Згадування ОЛ Ісус Христос (28) свідчить про мисленневу операцію суміжності; присутня реакція, яка пов'язана з іншим стимулом нашого експерименту — *Saint Grail (14)*.

Наявність асоціацій, які свідчать про глибоку турботу, співчуття, переживання рееструють даний стимул у I колі сакрального скрипту:

suffering, passion, true humanity. Наявні антропніми (*Jesus, Jesus Christ*), урбаноніми (*Jerusalem, Vienna, Rome*), ідеоніми (*Bible*), інші хрема-тоніми (*Holy Lance, Spear of Longinus, St. Grail*). Такі асоціати як *Jesus Christ, church, miracle, relic, major holy relic, holy places of Jerusalem* ідентифікують даний стимул із духовним життям людини і відносять його до сакрального скрипту, а глибока турбота та співчуття вказує на розташування цього хрема-тоніма у I колі.

The Tree of Knowledge 31/105/11/35/0 — СГАОП «зрада, спокуса» 65 % пов'язуються респондентами нашого асоціативного ономастичного експерименту із гріхопадінням Адама і Єви: *fall of man, forbidden fruit, sin, ancestral sin, prohibition, God banished the couple from the garden, God forbade eating the fruit of this tree*. Глибоке знання історії про те, як змії спокусив Адама і Єву, свідчить про знайомство із Біблією, релігійність, духовне життя, віру у священне. Саме таке трактування даного стимулу реалізує сакральний скрипт і відносить його до I кола.

Наявні антропоніми (*Eve, Jesus, Adam*), хрема-тоніми (*Tree of Life, Tree of the Knowledge of Good and Evil*). Осудження людини, яка ослу-халась Бога, свідчить про емоційне сприйняття хрема-тоніма і спостерігається у такій групі асоціатів: негативні (*immortality, prohibition, disobedience*) і позитивні (*faith in the atonement, salvation*). На реалізацію сакрального скрипту вказують наступна група асоціатів: *Eve, fall of man, Jesus, Adam, Garden of Eden, knowledge, paradise*.

До хрема-тонімів віртуального скрипту відносимо хрема-тоніми, які зустрічаються у продуктах творчої діяльності людини: у літературних творах, кінофільмах, іграх. В нашому експерименті маємо тільки один хрема-тонім цієї зони дії скрипту.

Goblet of Fire 37/116/16/62/0 — превалює СГАОП «магічне змагання», який складає 44 %. Респонденти продукують реакції, які відносять хрема-тонім до I кола індивідуального хрема-тонімного фрейму: *my daughter's favorite film, I'm a fan*. Наявні дві паралельні тематики, що формують семантичний гештальт — магія (*magical tournament, chooses the participant, magic power*) і змагання (*tournament, compete in power*). Використання цього хрема-тоніму у художньому творі та кіноіндустрії відносить стимул до віртуального скрипту: «*Harry Potter and the Goblet of Fire*», *film based on the novel, Rupert Grint, the name of the magic object in books written by J. K. Rowling*. Наявні емоційні реакції негативного характеру (*as a result one of the participants died, bloody tournament, love*

saved the boy), який відбиває відношення реципієнтів до подій, що зображені в історії про хлопчика-чарівника.

Hogwarts Express 48/112/19/50/0 — містить СГАОП «чаклунство» і складає 40 %. ЛО вказують на фантастичні, нереальні події із чарівного світу: *fantasy, mystery, struggle between Good and Evil*. Наступна група асоціатів — *J. K. Rowling, interesting film, famous heroes* — репрезентує художню та кінематографічну тематику. Реалізація віртуального скрипту зумовлена використанням хремотоніма у художньому творі та в кінофільмах.

Knight Bus 36/107/8/2/0 СГАОП «магічний автобус» становить 50 %. Стимул відносимо до першого кола індивідуального фрейму через його загальну відомість, про що свідчать реакції, з яких стає зрозумілим, що респонденти знайомі з цим хремотонімом, читали книгу або бачили фільм: *I retell stories about Harry to my children at night before going to sleep, my favorite film, saw the film*. Велика кількість респондентів звернула увагу на загальні характеристики магічного автобусу, що говорить про близьке сприйняття цього оніма: *strange maneuvers, awful conductor, it s not a public transport, terrible driver, triple-decker bus, appears in early morning hours, blind driver, can jump out while riding*. Наявні онімні асоціати, що відносять хремотонім до віртуального скрипту, адже вилучені з художнього твору або з фільму: *J. Rowling* — прізвище автора, *Harry Potter* — ім'я головного героя (онім *Harry* використано 14 разів), *Hogwarts* — школа магії та чаклунства, *Muggle* — зневажлива назва людини.

Sorting Hat 31/106/14/42/0 СГАОП «магічний артефакт» сягає 51 % і відносить хремотонім до I кола індивідуального хремотонімного фрейму і реалізує зону дії віртуального скрипту завдяки екранізації книг Дж. К. Роулінг про хлопчика-чаклуна та магічний світ і завдяки широкій відомості творів автора. Найчастотнішими реакціями тут стали онімні асоціати, які скеровують дію віртуального скрипту: *J. K. Rowling, Emma Watson, Hogwarts, Dumbledore, Ron and Hermion are Harry's friends*.

Time-turner 45/119/16/55/0 СГАОП «час» складає 35 %. Респонденти відносять даний хремотонім до I кола індивідуального хремотонімного фрейму за асоціатами *I like the film, I'm looking forward to the next film, I've seen six films already, my kitty is Hermione*. Наявні онімні асоціати, які пов'язують хремотонім із вигаданим, віртуальним сві-

том: *H. Potter, the Dursleys — bad people, He-Who-Must-Not-Be-Named, Dark Wizard, the Ministry of Magic* — всі оніми зображують світ кіно та літератури; *D. Redcliffe, Emma, Rupert Grint as Ron* — всі антропоніми ідентифікують головних акторів, які брали участь у постановці фільму.

До хрематонімів узуального скрипту відносимо ті хрематоніми, які становлять собою історичні, реально існуючі предмети. Реальними предметами ми вважаємо ті, що дійсно існували або існують, які увійшли як знакові в історію та існування яких документально зафіксовано.

Big Ben 27/101/10/56/0 — на реалізацію узуальної зони дії скрипту вказують асоціати, які складають семантичний гештальт «час», що становить 42 %. Незважаючи на те, що Біг Бен — це власна назва дзвону, її частіше потрактовують як назву вежі із годинником, більша частина респондентів надала асоціації, які корелюють із концептом «час»: *clock, four-faced chiming clock, past, second, minute, to be in a rush*. Найвні онімні асоціації: топоніми (*London, England*), архітектуроніми (*Tower, Westminster Abbey, Houses of Parliament*), інші хрематоніми (*Clock Tower, Great Bell*).

Oscar 28/105/7/23/0 — превалює СГАОП «кінонагорода, номінація» 71 %. Даний хрематонім відносимо до I кола індивідуального хрематонімного фрейму через його загальну відомість. Мабуть, не знайдеться жодної людини, яка не знала б цієї власної назви. Отримані ОЛ вказують на акторів та на результати їх праці, зображують стиль життя, ідентифікують як престижний захід. Найвні інші розряди онімів: багато хрематонімів, які є синонімами до пошукового стимулу (*Academy Award, Academy Award of Merit*).

The Nobel Prize 27/106/6/15/0 — СГАОП «винахід» 64 %. Даний хрематонім пов'язують із нагородою, яку присуджують за видатні всевітньовідомі наукові дослідження, винаходи. Найчастотніші реакції належать до тематичної асоціативної групи «наука» і репрезентуються такими асоціатами: *brains, invention, science, modern technology*. Найвні інші розряди онімів: ергоніми (*Nobel Foundation*), антропоніми (*Alfred Nobel*), хрематоніми (*Nobel Prize*).

The Union Jack — СГАОП «англійський прапор» 85 %. Онім належить до I кола індивідуального хрематонімного фрейму та реалізує дію узуального скрипту. Серед ОЛ превалюють реакції, пов'язані із

Англією, англійськими традиціями, символами королівської влади у Великій Британії: *British, Commonwealth, England, government, kingdom, royalty, Union Flag*. Такі асоціації віддзеркалюють історичну хронологію формування атрибутів влади в Англії. Пошуковий стимул є представником узуального скрипту, про що свідчать асоціації, які відображають реалії англійської картини світу: *flag, flag of England, flag of the United Kingdom, official, symbol*.

Сакральнo-узуальний фрейм охоплює не лише сферу релігійного, але й широкий спектр уявлень людини про мирське, наприклад, про королівські атрибути влади — інсигнії. Королівські атрибути, які в свідомості англійців є показниками влади, становлять собою невід'ємну належність до духовної культури. Вони визначають порядок королівських ритуалів, а все ритуальне, у свою чергу, сприймається як відмінне від звичайних речей та уявлень. Таким чином, такі предмети характеризують як священні. Королівські регалії несуть відбиток духовної культури англійського соціуму, що автоматично підводить їх до рангу найвищого гатунку, робить їх центром світосприйняття. Хремотоніми цього скрипту є предметами земного буття і водночас буття незвичайного, небуденного, яке підпорядковано лише певним особам королівської крові. Саме таке сприйняття інсигній влади відносить королівських регалії до сакральнo-універсального скрипту, незважаючи на те, що вони є предметами матеріального світу. Дану тезу можемо підтвердити такими найчастотнішими реакціями: *tradition, attribute, authority, religion, church, saint, symbolic, sacred, relic* тощо. Вони зустрічаються у відповідях респондентів майже на кожний стимул даної категорії.

Coronation Chair 37/105/13/19/0 — СГАОП «коронаційний атрибут» складає 90 %. ОЛ дублюють СГАОП, наявні інші розряди онімів (19): антропоніми (*Queen Elizabeth II, King Henry VIII*), архітектуроніми (*Parliament, Westminster Abbey*), хремотоніми (*St. Edward's Chair*). Використання займенника першої особи присвійної форми (*my Queen*) свідчить про глибоке відображення даного хремотоніма у свідомості носіїв мови та сприймається як індивідуальне, своє, без якого нема Я-людини. Реакція присвоєння свідчить про те, що цей хремотонім завжди наявний у внутрішньому світі людини. Отже, таке сприймання стимулу відносить його до першого кола хремотонімного фрейму.

The Imperial State Crown 30/104/14/45/0 — СГАОП «символічний предмет, коронаційна регалія» складає 85 % та посідає провідне місце серед інших асоціатів. Семантичний гештальт репрезентує нерозривний зв'язок реальності і сакральності, отже, відносить цей стимул до зони дії сакрального-узуального скрипту. Представниками узувального характеру мішаного скрипту є така група асоціатів: *king, queen, royal, Britain*; сакрального — *regalia, sacred*.

Найчастотнішою реакцією стали онімні лексеми, пов'язані з коронацією: *monarchy, coronation, worn during the coronation*. Цей артефакт сприймається реципієнтами як символ королівської влади, без якого не може бути Королеви, Англії. Таке сприйняття відносить цей онім до духовної картини світу англійців, отже робить його сакральним. Присутні інші розряди онімів: топоніми (*Britain, Russia, England*), антропоніми (*Mother-of-Pearl, Edward the Confessor*), архітектуроніми (*Buckingham Palace, Jewel House in London, Tower of London*).

До хремотонімів сакрального-віртуального скрипту відносимо хремотоніми сакрального типу, які використані у творчій діяльності людини: у художніх творах, в кіноіндустрії тощо — власні назви священних предметів, які існують в уявній реальності у культурі індивіда.

Round Table 32/100/10/54/0. Хремотонім відносимо до I кола індивідуального хремотонімного фрейму згідно з отриманими реакціями респондентів, які співвідносять хремотонім з індивідуальними уявленнями про часи правління короля Артура та лицарів Круглого Столу: *I like knights, I like reading about old times, my name is Arthur*. Онім репрезентує два скрипти — сакральний та віртуальний і містить СГАОП «лицарство», що складає 73 % за такими характеристиками: *sacred, aspiration, oath, mystery* — ідентифікує хремотонім як сакральний; *Mythology of England* — репрезентує хремотонім як віртуальний. Наявні ОЛ свідчать про обізнаність носіїв мови про часи існування лицарів, героїв британського епосу та історичних прототипів: *King Arthur, King Arthur Camelot, Lancelot; M. Python*.

Подальшим напрямом нашої розвідки ми визначаємо аналіз особливостей існування хремотонімів в інших колах індивідуального хремотонімного фрейму у межах фреймової ономастики.

Список літератури

1. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: навчальний посібник / О. Ю. Карпенко. — Одеса: Фенікс, 2010. — 158 с.
2. Левицький А. Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу. — Вип. 23. — Ч. 2. — К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2007. — С. 119–127.
3. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.15 — загальне мовознавство / В. Ю. Неклесова. — Одеса, 2010. — 230 с.

Ткаченко А. В.

ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ХРЕМАТОНИМОВ I КРУГА ИНДИВИДУАЛЬНОГО ХРЕМАТОНИМНОГО ФРЕЙМА

В статье рассматриваются особенности репрезентации хремотонимов в англоязычной картине мира, которые были выявлены в результате проведения свободного ассоциативного ономастического эксперимента. Внимание уделено описанию I круга индивидуального хремотонимного фрейма.

Ключевые слова: хремотоним, фрейм, скрипт, I круг индивидуального хремотонимного фрейма.

Tkachenko A. V.

PECULIARITIES OF PROPER NAME REPRESENTATION OF THE FIRST CIRCLE OF THE INDIVIDUAL CHREMATONYMIC FRAME

The article deals with analysis of the peculiarities of proper name representation in the English world picture, which was formed according to the results of the free associative onomastic experiment. Attention is paid to the description of the first circle of the individual chrematonymic frame.

Key words: chrematonym, frame, script, the first circle of the individual chrematonymic frame.

УДК 81'38:070.41

С. В. Форманова

ЗВУКОВА ЕКСПРЕСІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню актуалізації звукового потенціалу власних назв у публіцистичному дискурсі. З'ясовано різні способи утворення звукової експресії онімів у ЗМІ («змішення» стилів, евфонія імен, залучення немилозвучних онімів тощо).

Ключові слова: *власна назва, звукова експресія, засоби масової інформації, оніми, апелятивна лексика.*

Актуалізація стилістичного потенціалу власних назв (ВН) у засобах масової інформації (ЗМІ) є одним з найважливіших мовностилістичних засобів публіцистики. Про те, якого значення журналісти та редактори надають експресії ВН, можна судити вже із заголовків газетних, журнальних публікацій, матеріалів у Інтернеті. Однак ці стилістичні можливості все ще залишаються поза увагою дослідників мови ЗМІ. Недостатньо описаними, попри численні класифікації і пояснення, «залишаються лінгвістичні доміанти стилю масової інформації, зокрема місце та функції онімів у текстах сучасних ЗМІ» [2: 46]. Цим фактором підсилюється актуальність представленої розвідки, метою якої було з'ясування особливостей звукової експресії різних видів реальних ВН у публіцистичному дискурсі — на сторінках періодичних видань, стрічках агентств та Інтернет-газет. Об'єктом дослідження стали реальні оніми, відонімні деривати, що функціонують у публіцистичних текстах. Предмет дослідження — фонетичні особливості ВН у мові ЗМІ, що актуалізують експресивні можливості імен. Зазначимо, що у ЗМІ, як і розмовному мовленні, реальні ВН можуть бути смішними, дивними, гучними, непоказними тощо.

Дослідницька практика показала неабиякий інтерес із боку науковців до аналізу функціонування в масово-комунікативному полі різних типів пропріальної лексики (роботи В. Ільченка, С. Доломан, Л. Петрової, О. Мітчук, Г. Шоповалової, Ю. Грушевської та ін.). Проте специфіка звукової форми імен, що відкриває широкі можливос-

ті для їх стилістичного використання, досліджена недостатньо, хоча дуже часто у мові ЗМІ саме звукова форма ВН створює додаткові конотації.

Феномен звукової експресії ВН у художній літературі певною мірою досліджено (роботи Ю. О. Карпенка, Е. Б. Магазаника, Т. В. Немировської, А. М. Бушуйта та ін.). Деякі імена, незалежно від семантики апелятивів, яка може бути затемнена, сприймаються як смішні, дивні, зловісні, благородні начебто на мовному рівні. Однак джерелом будь-якої звукової експресії виступає контекст. Саме він є асоціативним підґрунтям істотної експресивності звуків та звукосполучень «самих по собі». Хоча таким контекстом, на думку дослідників, може бути не лише окремий текст, а й уся конкретна мова загалом, тобто словник, морфематика мови. Зв'язки у свідомості носія мови за частковою подібністю — як матеріальною, так і семантичною та експресивною, — слів, морфем і становлять асоціативне підґрунтя звукової експресії.

За нашими спостереженнями, актуалізація звукового потенціалу онімів у ЗМІ здійснюється по-різному. Часто імена фонетично й морфологічно відділяються від апелятивної лексики, зокрема, за рахунок недостатньої асиміляції іншомовних компонентів. Шляхом «обігравання» таких імен створюється «ефект несумісності» [3: 164] — невідповідності «незвичного» імені лексичному оточенню.

«Ефект несумісності» досягається, зокрема, шляхом поєднання «чужих» імен з нашими реаліями, а також введення екзотичних онімів у контекст, який сприймається як «наш»: «Скоро уже рік буде, як Валерій Павлович розпочав виконання. Припустимо — мріяти і *Герберт Уеллс* собі дозволяв, — у 1999 оберуть Кучму на другий термін. *Герберт Уеллс* скривився б: занадто високий політ фантазії» [11], «Рішення *Міжнародного валютного фонду* — в життя!» [18: № 30]. Іноді українські реалії переносяться в «чуже» ономастичне поле: «Реве та стогне *Ніл* широкий» [18: № 31] (трансформація цитати Шевченка).

«Свої» імена, у свою чергу, дістають додаткове експресивне забарвлення, потрапляючи в «чуже» ономастичне оточення. Звукова форма імен актуалізується у своєрідних ономастичних колізіях: «*Лариса Скорик* поехала в *Израиль*. Правда, не навсегда» [7].

Як відомо, ономастична лексика, як і апелятивна, іноді отримує експресивно-емоційне забарвлення шляхом «змішання» стилів. Де-

які імена відповідно до їхньої звукової форми (часто з урахуванням енциклопедичного значення та семантичного наповнення відповідного апелятива) можуть асоціюватися з «високим» або «низьким» стилями. Такий «розподіл» ВН широко використовується в художній літературі для характеристики героїв, а також для створення комічного ефекту. У ЗМІ «зіткнення» різностильових елементів, серед яких реальні оніми, також спостерігається досить часто: «Французи «шиють справу» *Джорджу Соросу*» [8: № 46].

ВН іноді містять відповідні «високостильові» та «низькостильові» компоненти значень, котрі актуалізуються в конкретних мовленнєвих ситуаціях — при зіткненні з лексико-граматичними елементами «протилегного» стилю. Наприклад, до «низького» стилю потрапляють «непрестижні» товарні знаки (пор. народні анекдоти, побудовані на протиставленні автомобілів «*Запорожець*» та «*Мерседес-600*»), прізвища («У дивовижній країні *Пахла*, себто Азарова, таких як він нагороджують то орденом «За заслуги» III ступеня, то тим же орденом II ступеня, то орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира») [10] (у матеріалі кілька разів згадується, що відомий прем'єр-міністр Азаров змінив прізвище *Пахло* на прізвище дружини) і таке ін.

«Високостильовими» ознаками часто характеризуються «закордонні» топоніми («В загранпоездках у Путіна практически не бывает частной культурно-увеселительной программы: короче, по музеям и галереям в *Парижах-Лондонах* он не ходит, экономит время» [13]); імена іноземців, у тому числі фіктоніми («Подайте в суд і хай він приймає рішення. Нема впевненості, і шукають того, хто б довів потрібне. «Р'яно» взявся Піскун — великий *Шерлок Холмс*» [6] (іронія); назви престижних фірм та товарних знаків («Якщо МІГ-29 — це *Мерседес* в авіації, то чеський винишувач — *Запорожець*» [4]); біблійні назви, імена античних персонажів, історичних осіб («Схоже, це буде не зима, а якийсь *содом з гоморрою*». Вчорашня нарада в черкаській облдержадміністрації, на яку «зігнали» районне керівництво, підтвердила: тремтіти нам цієї зими як цуценятам, бо палива нема, газу нема, грошей нема, нічого нема» [4]).

Зі стилістичною метою використовується евфонія імен, яка актуалізується відповідним контекстом. Експресивного забарвлення можуть набувати немилозвучні оніми, імена з неприродним для мови поєднанням звуків, занадто «довгі» ВН: «На запитання судді, чому

саме його посилали на найбрудніші операції, підсудний цілком серйозно відповів: «Бо моє прізвище завжди на язичі крутиться — *Гомблійовський*, зроби те, *Гомблійовський*, зроби се!» [9]; «Чиї великі гроші перебувають на заощадженні в такій екзотичній для пересічного українці країні, як *Бруней?*» [9]. Милозвучність/немилозвучність онімів сама собою може нести заряд експресії, починаючи із заголовка газетної статті «*ФИФА ПРОТИВ «ПЕПСИ»*» [19] (актуалізується «неосвоєність», «невідмінюваність» ергонімів, які зближаються за цією ознакою),

Актуалізація звукової експресії в газетному заголовку може посилюватися іншими звуковими засобами — парономазією, римами, алітерацією тощо: «В НЕБЕ «*СТАЛКЕРЫ*», «*СТЕЛСЫ*» И «*СТУДЕНТЫ*»» [19] (порейоніми — назви дельтапланів — зближаються на основі алітерації та парономазії *ст-ст-ст*, *стал-стел*, *ы-ы-ы*); «*ТИХИЙ ЧАС В DOUBLE BASS*» [5: № 9] (*Double bass* — назва ресторану); «*НУУРИА MAKES HOULLIER HAPPY*» [21] (*Sami Nuuria*, *Gerald Houllier* — прізвища, відомі футбольним уболівальникам. Тут звукова експресія «немилозвучного» для англомовного читача імені *Nuuria* поєднується з алітерацією *h-h-h*, зближенням схожих за звучанням фіктивних фрагментів прізвищ *ia-ier* [1: 49–50] та парономазією *Nuuria* — *happu*). Може також експлуатуватися і «національний» компонент ВН: «Активно псевдонимизували вожди: Владимир Ленин — *Владимир Ульянов*, Лев Троцкий — *Лейба Бронштейн*, Коба Сталин — *Йосиф Джугашвили*, Адольф Гитлер — *Адик Шикльгубер*, Раиса и Михаил Горбачевы — *Рахиль и Моше Горбман*, Борис и Наина Ельцины — *Борух и Фаина Эльцер*, Ясир Арафат — *Изя Арафат*, Леонид и Людмила Кучма — *Лейба и Лейка Кучман*, Муамар Каддафи — *Муня-Марк Койфман*, Саддам Хусейн — *Цадик Хусман* и т. д.» [20]; «Борьба (змагання між столичними ресторанами за першість) была жестокой. В результате первый — «*Хуторок*» — обогнал «*Царское село*» всего на одно очко. Третьим стал не «*Козак Мамай*», не «*Тарас*» и не «*Диканька*», как вы могли подумать, а шинок «*УСени и Гоги*» с его развеселым меню» (у самій номінації використано патронімічну атракцію з метонімічним перенесенням «*УСени и Гоги*» — у *синагоги*) [5].

«Національний» компонент може актуалізуватися зі стилістичною метою шляхом передачі звучання оніма «мовою оригіналу». У цьому разі власні назви виступають в ролі екзотизмів: «Подейку-

ють, що *Ніколай Янович Пахло* все життя мріяв опанувати науки за курс середньої школи» [10].

ВН в ролі екзотизмів можуть передавати колорит описуваних країн, населених пунктів, островів тощо (зокрема в репортажах): «У східній частині великої південноамериканської пустелі Атакама на кордоні Аргентини й Чилі височить гора-вулкан з важковимовною для нас назвою *Льюльйлььяко*» [16: 5 липня]. Екзотичні імена іноді «глушачуться», перекладаються з мови оригіналу: «Заросло место соснами, каштанами, пальмами и цветами. Два западных района Лигурии так и называются — *Ривьера-пальм* (столица Алассио) и *Ривьера цветов* (столица Сан-Ремо)» [5: № 9].

Імена вживаються і в ролі варваризмів: «Слезоточивую *Flew Away*, срывающуюся на свинг *You Won't Get Tired*, привет фестивалю в Испании *Caella Psychobilly Meeting* и даже посвященные киевскому ботсаду *Spring in the Bushes* оценят не только в кабинетах владельца лейбла Гвидо Нойманна, с удовольствием уже выпускающего третий альбом *MH (Mad Heads)*» [5: № 9]. Поєднання незасвоєних мовою назв з іншою спеціальною лексикою робить текст близьким до аргю.

Актуалізація як звукової форми, так і значення оніма часто здійснюється за допомогою виокремлюваних та модальних зворотів і часток: *ніякий не, сам, аж, теж мені* тощо. Такі звороти використовуються, зокрема, для виділення певних елементів значення імені: «Скарга дійшла *аж до Києва*» [17] (тобто до столиці, де розміщені центральні органи влади), «Директор кївського ресторану Будинку кіно «Вавилон», Павло Багратович Маркаров, поскаржився: Доводилося виводити із залу Володимира Конкіна, який у нетверезому стані завжди кричав, що прийшов *сам Павка Корчагін*» [11].

Актуалізація різних компонентів значення та звукової форми може мати, так би мовити, автонімний характер: «*Піскун* звучить гучно» [17]; «*Лабух*» — це звучить гордо» [14] («Лабух-шоу 2002» — назва фестивалю весільної та вуличної музики).

Звуковий потенціал імен також нерідко реалізуються в різних стилістичних фігурах:

1. Повтор імені: «*Париж* як *Париж* — брудне європейське місто» [8: № 41], «*Українець* про *Україну* по-українськи» [12] (про роботи художника Олександра Бабака); «*Кирилович* туди, *Кирилович* сюди?» [12] (йдеться про Анатолія Кириловича Кінаха та Євгена Кириловича

Марчука; цей приклад також можна віднести до омонімічної атракції); «Пытались сорвать операцию «Ы», придуманную, чтобы накопить *кучминому* режиму денежек на выборы — для передачи власти *кучминому же режиму*» [10].

2. Нагромадження різних імен: «Ех, *Гоголя* нема на наші суди, *Щедріна* нема й *Дударя* нема!» [16: 31 травня], «Окрім вітчизняних дарів природи, столичні ринки цілий рік рясніють привізними товарами далеко не першої свіжості. А саме: *американсько-голландсько-іспансько-єгипетськими* яблуками, грушами, перцем, виноградом, ананасами, бананами, кокосами, авокадо та іншим непересічним мотлохом» [15], «В Польше культ Гомбровича, но культ какой-то странный, некультовый. Это не *Сенкевич*, не *Кохановский*, не *Словацкий* и даже не *Мицкевич*» [17], «Та ж він гігант! *Ейнштейн!* *Курчатов* з *Ціолковським!* Де ви, *Стругацькі* і *Тарковський?*» [10].

Таким чином, зверненість до функціонального ресурсу ВН у сучасному стилі масової інформації дозволяє інтерпретувати їх як компоненти лексичної системи, в іменах якої нерідко задіюються можливості звукової експресії імен у поєднанні зі створенням додаткових конотацій. Надання експресії ВН є одним з найпопулярніших засобів досягнення публіцистичності, особливо в період демократизації преси та активного розвитку ринку ЗМІ.

Список літератури

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания. (Ономастика) / А. А. Белецкий. — К. : Изд-во Киевского ун-та, 1972. — 211 с.
2. Дергач Д. В. Стилистика онімів в українських мас-медіа : [монографія] / Дмитро Валерійович Дергач. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. — 270 с.
3. Касім Ю. Ф. Словотворчі особливості прізвищ персонажів у творах українських радянських сатириків і гумористів / Юрій Федорович Касім // Питання сучасної ономастики. — К. : Наукова думка, 1976. — С. 163–166.

Список використаних джерел

4. Антенна. — 2001. — 4 октябрия.
5. Афиша. — 2002. — № 9, № 13.
6. Високий замок. — 2002. — 14 жовтня.
7. Всеукраинские ведомости. — 1997. — 29 ноября.
8. Галицькі контракти. — 2002. — № 41, № 46.

9. Грані. — 2001. — [Електронний ресурс] : http://www.grani.kiev.ua/2001/text/22_Matushuko22L_ukr.htm.
10. Грані плюс. — 2002. — 16–22 грудня.
11. День. — 1998. — 19 червня.
12. Дзеркало тижня. — 2002. — № 47.
13. Комсомольская правда. — 2002. — 19 сентября.
14. Львівська газета. — 2002. — 8 жовтня.
15. Політика і культура. — 2002. — № 18.
16. Сільські вісті. — 2002. — 31 травня, 5 липня.
17. Українська правда. — 2002. — 6 липня. — [Електронний ресурс] : <http://www.pravda.ua/archive/?2076>.
18. УНІАН-Бізнес. — 1995. — № 30, № 31.
19. Політика і культура. — 2002. — № 24.
20. [Електронний ресурс] : http://kimryg.narod.ru/25_wie.htm.
21. Evening Standart. — 2002. — 4 Apr.

Форманова С. В.

ЗВУКОВАЯ ЭКСПРЕССИЯ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В ЯЗЫКЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Статья посвящена исследованию актуализации звукового потенциала имен собственных в публицистическом дискурсе. Выявлены разные способы образования звуковой экспрессии онимов в СМИ («смешение» стилей, евфония имен, привлечения неблагозвучных онимов также).

Ключевые слова: *имя собственное, звуковая экспрессия, средства массовой информации, онимы, аппелятивная лексика.*

Formanova S. V.

SOUND EXPRESSION OF PROPER NAMES IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA

The article deals with updating the acoustic capabilities of proper names in journalistic discourse. Clarified are various methods of forming sound expression of names in the media («mixing» styles of names, euphony, employment of cacophonous names as well).

Key words: *proper name, sound expression, mass media, onyms, appellative vocabulary.*

УДК 811.161.2'373

Я. М. Шебештян

ПРОПРІАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМПРЕСІЇ ДРУКОВАНОГО МЕДІАМОВЛЕННЯ

У статті розглянуто пропріальні засоби компресії друкованого медіамовлення; схарактеризовано деякі онімійні особливості формального і формально-смыслового виявів стискування.

Ключові слова: *компресія, медіатекст, онім, пропріальні засоби.*

У сучасних українських ономастичних і журналістикознавчих (рівень мови ЗМІ) розвідках специфіка пропріальних одиниць у медіамовленні, окрім, можливо, культуромовного аспекту [1, 4, 5], поки що глибоко не досліджена і недостатньо врахована. А вона, як ми вже намагалися довести [9], виявляється і на якісно-кількісному, і на функціональному рівнях. Хоча праці таких провідних вчених, як В. М. Калінкін, Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, М. І. Сюсько, П. П. Чучка та ін., і дають надійне теоретико-концептуальне підґрунтя та містять універсальний інструментарій для вивчення онімів у будь-якому середовищі, в т. ч. у мові сучасних періодичних видань, однак, на наше переконання, варто зосередити більшу увагу на функціональних особливостях власних найменувань у медіатексті з огляду ще й на потребу аналізу ономапростору в усіх його проявах і з урахуванням важливості проблеми ефективного використання мовних, зокрема онімійних, ресурсів у процесі журналістського осмислення дійсності.

Широкий і різноманітний функціональний спектр власних найменувань у медіатексті (щонайменше — це *номінативна, дейктична, емоційно-експресивна, дескриптивна, ідеологічна, архітектонічна функції* тощо), зумовлений самою природою імені, квалітативно-квантитативним багатством онімії, по суті, безмежністю відкритої динамічної ономасистеми та виявляється у синтезі можливостей реального та літературно-художнього ономастиконів, усі елементи яких можуть вводитися у текст як у первинному, так і в трансформованому вигляді [9, с. 177–178], включає, на нашу думку, і роль оніма як *засобу компресії*. А однією з виразних рис мовлення ЗМІ, зо-

крема преси, можна вважати тяжіння до стискання, тобто до економії мовних ресурсів, продиктоване об'єктивною потребою досягти максимальної інформативної насиченості мінімальною кількістю засобів.

Оскільки власне найменування є важливим елементом майже усіх структур медіатвору — тематичної, інформаційної, фактичної, емоційно-експресивної, психологічної, комунікативної — та як одиниця мови підпорядковане її законам, закономірностям і тенденціям, його можна розглядати у контексті «*прагматичного принципу пріоритету*», тобто коли вибір у конфліктній ситуації чи ситуації невизначеності (процедура вибору одного з багатьох дозволених правилами варіантів) здійснюється на користь максимально пріоритетної альтернативи, котрий, своєю чергою, тісно пов'язаний з *принципом економії*, «запозиченим мовою з мовленнєвої практики, і, ширше, мисленнєвої діяльності та демонструє онтологічний зв'язок мови і мовлення» [3, с. 606].

Опрацювання інвентарю фактів, дібраного з медіаторів суспільно-політичних періодичних видань «*Дзеркало тижня*» (Дз.т.), «*Експрес*» (Е.), «*Post-Поступ*» (П.), «*Коментарі*» (К.), «*Український тиждень*» (У.т.) за 2012/13 рр., дає змогу висловити кілька міркувань:

по-перше, явище компресії у газетно-журнальному тексті так чи інакше (нерівнозначно / нерівномірно) стосується як реальних, так і літературно-художніх одиниць багатьох онімних полів (за класифікацією М. М. Торчинського [7, с. 120–121]): вітонімів (з абсолютною перевагою тут антропонімів), топонімів, прагматонімів, идеонімів, ергонімів, космонімів;

по-друге, найпоширенішим результатом компресії у медіатексті є актуалізація стандартизованих і нестандартизованих абревіатур різного типу; пріоритетне використання мінімально можливих моделей для ідентифікації об'єкта офіційних і неофіційних найменувань, а також одиниць, що постали на основі метонімії та метафоризації;

по-третє, у сфері журналістського ономавжитку, куди входять переважно узуальні пропріативи, можна виокремити формальний (неускладнений додатковим смислом і стилістичним навантаженням) і формально-смысловий (ускладнений, що супроводжується іншими виражально-зображальними функціями) вияви компресії.

Отже, одним з ефективних і поширених засобів формального стискання друкованого медіамовлення вважаємо *абревіатури* різних

типів, з-поміж яких більшість належить до ініціальних і звукових. Тут високу частотність виявляють *топоніми* — найменування країн, окремі з яких, хоча й належать до стандартизованих одиниць, потребують розшифрувань (їх, як правило, і подають у газетно-журнальних текстах): АНДР (Алжирська Народна Демократична Республіка), АРЕ (Арабська Республіка Єгипет), ДРК (Демократична республіка Конго), ЄАР (Єменська Арабська Республіка), ЗУНР (Західноукраїнська Народна Республіка), ІРІ (Ісламська Республіка Іран), КНР, КНДР, ЛНДР (Лаоська Народно-Демократична Республіка), НДРЄ (Народна Демократична Республіка Ємен), ОАЕ, ПАР, РА (Республіка Албанія), РБ (Республіка Болгарія), РК (Республіка Конго), РП (Республіка Польща), РФ, САР (Сирійська Арабська Республіка), СДР (Сомалійська Демократична Республіка), СРСР, СРВ (Соціалістична Республіка В'єтнам), США, УНР (Українська Народна Республіка), ФРН, ЦАР (Центрально-Африканська Республіка) та ін.

Суттєво дозволяє економити мовні засоби й застосування *ергонімів* у формі офіційних скорочень різноманітних вітчизняних і міжнародних об'єднань, організацій, установ тощо на зразок ВКУ (Всесвітній конгрес українців), ВЛМ (Всесвітня ліга мусульман) ЕКОСОП ООН (Економічна і соціальна рада Організації Об'єднаних Націй), ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку), ЄС, МВФ, МЛПЛ (Міжнародна ліга прав людини), ООН, ОУН, ПАРЕ (Парламентська Асамблея Ради Європи), РЕ (Рада Європи), СНД та багато інших, серед яких простежуємо й запозичення, напр.: Бі-Бі-Сі (BBC — *British Broadcasting Corporation*), ОПЕК (ОПЕС — *Organization of the Petroleum Exporting Countries*), НАТО (NATO — *North Atlantic Treaty Organization*), ЮНЕСКО (UNESCO — *United Nations Education, Scientific and Cultural Organization*).

Необхідність докладного опрацювання журналістом перш за все українських реалій зумовлює актуалізацію у медіатекстах сотень компактних найменувань вітчизняних партій, установ, керівних органів, як-от: АУБ (Асоціація українських банків), ВРУ/ВР (Верховна Рада України), ВСУ/ВС (Верховний суд України), НАМНУ (Національна академія медичних наук України), НТШ, ПР (Партія регіонів), КПУ, СБУ, УКАБ (Український клуб аграрного бізнесу) тощо. Деякі з подібних одиниць уживаються без розшифрування і, як переконуємося, можуть ускладнювати ідентифікацію поймаєного об'єкта: ГУ МВСУ, СГЗ

МВСУ, ТУ МНС України (Е. — № 5 (6756). — 2013. — С.14), *ЄСВ Міндоходів, КМІС, МО РФ, QS* (Дз. т. — № 1 (98). — 2013. — С.1), *АКОВ, ОВДП, РВ ЛМУ ГУМВСУ* (У.т. — № 1–2 (270) — 2013. — С.9, 28, 31).

У зв'язку з тим, що аббревіація як спосіб деривації звичайно не характерна для сфери антропонімії, то і в медіамовленні відповідних прикладів обмаль (поодинокі скорочення на зразок *ВВП* (*Владімір Владімірович Путін*) чи *ВФ* (*Віктор Федорович*) все ж трапляються). Тут варто згадати про графічні скорочення антропонімоформул, які не є результатом словотворення, однак близькі до аббревіатур за візуальним образом слова і доволі поширені в друкованому тексті, зокрема для окреслень спілкувальників під час діалогу чи поєднання міркувань різних людей; напр.: *С. Борійчук, О. Жолудь, Є. Пецак* та под.

Як пропріальні засоби компресії медіамовлення можна кваліфікувати й *мінімальні* (необхідні та достатні для чіткої ідентифікації), здебільшого одно- і дволексемні, *моделі* складених одиниць. Так, наприклад, у сфері антропонімії спостерігаємо тенденцію до пріоритетного використання у газетно-журнальних творах прізвищ (*Арбузов, Обама, Янукович, Яценюк*), зрідка імен (*Вітя, Інна, Юля*) чи імен по батькові (*Федорович, Янович / Янич*), тобто однокомпонентних антропонімів та одиниць, що відповідають формулі «ім'я + прізвище» (*Барак Обама*, а не *Барак Хусейн Обама, Муаммар Каддафі*, а не *Муаммар бен Мухамед Абу Меньяр Абдель Салям бен Хамід аль-Каддафі*) і рідше — «ім'я + ім'я по батькові» (*Віктор Андрійович, Віктор Федорович*). А на рівні застосування прізвиस्क (*Ахмет-заде, Богохульська, Дон, Завгар, Кривосіся, НіколЯнович, Цицерон, Фельдик*), гіпокористиків (*Ганя, Діма, Ляня, Шуф*) і квалітативів (*Вітюня, Гандзуня, Ганця, Юлька, Юрік*) виявляється не стільки намір автора висловитися стисло, скільки прагнення оцінити, схарактеризувати об'єкт номінації (формально-смілова компресія).

Чим відоміший об'єкт номінації (зокрема особистість), чим стійкіше асоціативне поле має його ім'я, тим менше мовних ідентифікаційних засобів він потребує. Пор.: «*Бандеру відправили в Заксенгаузен (...), братів Бандери (...)* замордували в іншому «санаторії» *Аушвіці (Освенцим)*» (Е. — № 18 (6631). — 2012. — С. 19), «*Всі слухали Вищоцкого (...)* й розповідали анекдоти про *Брежнєва*» (У.т. — № 1–2 (270) — 2013. — С.12), «Є листи, в яких *Ленін* вимагав винищення російського народу (...). Писав він досить брутально. *Бердяєв* називав

його генієм лайливої мови. Ось кілька рядків з листа *Леніна Сталіну і Каменєву (...)*» (П. — 1 (62). — 2012. — С.13), «Собор *Предтечі* святкують після *Богоявлення*» (Е. — № 5 (6756). — 2013. — С.11), «Вже те одне, що у будинку Репніних не давалися взнаки соціальні забобони, що недавній кріпак *Шевченко* міг так швидко стати своєю людиною (...), характеризує простоту і порядність, які панували там» (П. — № 6 (67) — 2012. — С.25), «хоча «ставлеником» *Вашингтона Піночет* не був» (К. — № 1/11–2013. — С.29); «В епоху *Вольтера* (...) виникали різноманітні постаті інтелектуалів (...)» (У.т. — № 4 (272) — 2013. — С.25).

Мінімальні нестандартизовані, тобто не ті взірцеві форми топонімів-назв держав, котрі зафіксовані в лексикографічних джерелах та офіційних документах, також стали типовими в газетно-журнальному мовленні, увійшовши в стереотипний словник українських авторів. Пор.: *Америка / Штати / Сполучені Штати — Сполучені Штати Америки, Бразилія — Сполучені Штати Бразилії; Європа — усі країни Європи, крім пострадянських, країни Європейського Союзу; Емірати — Об'єднані Арабські Емірати; Єгипет — Арабська Республіка Єгипет; Йорданія — Йорданське Хашимітське Королівство, Конго — Демократична Республіка Конго, Мікронезія — Федеративні Штати Мікронезії, Швейцарія — Швейцарська Конфедерація.*

Актуалізація деяких зі спрощених варіантів назв держав, державних об'єднань, на нашу думку, не зовсім виправдана й недостатньо вмотивована. Так, наприклад, онімне значення лексеми *Америка* ширше, ніж внутрішній план сполуки *Сполучені Штати Америки, Англія* — вужче, ніж *Велика Британія*, чи *Об'єднане Королівство Великої Британії та Північних Островів*, лексема *Кіпр* не може точно окреслити країну, оскільки «острів *Кіпр* розділений на три частини: 60 % території контролює влада *Республіки Кіпр*, 38 % — *Турецька Республіка Північного Кіпру*, 2 % — британські збройні сили (військові бази *Акротірі* і *Декелія*)» (К. — № 1/11–2013. — С.17), *Європа* — це все-таки частина континенту *Євразія*, на якому розташована й Україна, тому висловлювання на кшталт «*Україна йде в Європу*», «наш шлях до *Європи*» чи «*Європа* вимагає від *України* конкретних кроків» дещо некоректні, нелогічні, неоднозначні, а тому й породжують протиріччя сприйняття змісту та ще й латентно засвідчують меншовартість і самоприниження.

Інша річ, коли самі одиниці мови містять своєрідні нелогічні повори, уникнути яких практично неможливо. До таких онімів, як нам здається, можна зарахувати стандартизовані найменування країн, у структуру яких входять компоненти *народна*, *демократична* (грец. *dēmokratia* — народовладдя < *dēmos* — народ і *kratos* — влада), *республіка* (лат. *respublica* < *res* — справа і *publica* — суспільний, всенародний) у різних комбінаціях. Звідси, наприклад, «тричі народні» — *Алжирська Народна Демократична Республіка (АНДР)*, *Корейська Народна Демократична Республіка (КНДР)*, *Лаоська Народна Демократична Республіка (ЛНДР)*, *Народна Демократична Республіка Ємен (НДРЕ)*, «двічі народні» — *Китайська Народна Республіка (КНР)*, *Сомалійська Демократична Республіка (СДР)* тощо.

Компресійна роль топонімів у медіамовленні реалізується також на основі метонімії (столиця або будівля, місце, де працює уряд, — уряд / влада відповідної держави): «Не меншим, ніж *Делі*, помічником *Кабула* з відновлення економіки виступає *Тегеран*», «У Польщі, яка (...) вже не так задивляється у бік *Вашингтона*», «*Варшава* вважає наміри *Москви* (...)», «*Будапешт* не тільки звернувся по фінансову допомогу (...)», «Цей геополітичний шпагат *Києва* на руку тільки *Кремлю* (...). Тому *Москва* у відносинах з *Києвом* робить ставку на візантійщину, вкорінюючи на *Печерські пагорби* своїх агентів впливу» (К. — № 1/11–2013. — С.41–42). Крім зазначених, у тій же ролі використовують й інші одиниці — *Амман* (влада *Йорданії*), *Делі* (влада *Індії*), *Ер-Ріяд* (влада *Саудівської Аравії*), *Ісламабад* (влада *Пакистану*), *Пекін* (влада *Китаю*) і т. ін.

У складі неофіційних окреслень держав, як і серед інших розрядів онімів, трапляються й оригінальні витвори, що постали на основі метафоризації та за своїм навантаженням наближаються до літературно-художніх одиниць. Напр., *Тітка Мері* — *Сполучені Штати Америки*. Добре розуміючи, що мотиваційне підґрунтя так само важливе для читача, як і для нього самого, автор подає розлоге пояснення, обіграє ім'я у тексті: «Капітал номер один — акціонерний. Це — капітал *тітки Мері* (...). Вона купує або не купує на свої сотеньки баксів акції такої-то компанії — і та процвітає або розоряється, а в підсумку тріумфує або зазнає поразки певний політичний курс, та або інша партія. Те ж із культурною продукцією. Усе вирішує *тітка Мері* (...). Чому *тітка Мері*, а не, скажімо, *тітка Галька* з *Коростеня*? Тому

що *тітка Мері* — це США, найбільш працьовита, найбільш творча й тому найзаможніша й найсильніша країна в світі. У цьому значенні таки-так, світом рулить Америка — Америка через *тітку Мері* й, звісна річ, *дядька Сема*, бо ж яка *тітка Мері* без *дядька Сема!*» (Стріляний А. Править *тітка Мері* // К. — № 1/11—2013. — С.3).

Своєрідними конденсаторами змісту друкованого медіамовлення виступають поширені в українській мові, хоч і різні з походження, загальновідомі промовисті найменування на зразок *Антей*, *Ареонаг*, *Бахус*, *Брут*, *Вавилон*, *Гамлет*, *Герострат*, *Гідра*, *Гіменей*, *Гобсек*, *Голгофа*, *Дон-Кіхот*, *Едем*, *Ельдорадо*, *Ескулап*, *Євангеліє*, *Калитка*, *Китайський мур*, *Колумб*, *Крез*, *Мекка*, *Месія*, *Мойсей*, *Нарцис*, *Парнас*, *Пегас*, *Плюшкін*, *Содом і Гоморра*, *Стікс*, *Феміда*, *Фортуна*, *Цербер*, *Шерлок Холмс*, *Юда* тощо, які, звичайно, увиразнюють, прикрашають, поглиблюють смисловий план міркування, створюють підтекст і т. д. Можливо, запропонований перелік можуть уже доповнити нові промовисті онімні одиниці на кшталт *Майдан*, *Межигір'я*, *Нова Європа*, *«Русській мір»*, *«Сім'я»*, *Чорнобиль*. Загалом слід визнати, що «крилаті» слова в медіамовленні застосовуються рідко (найвищу частотність у різних контекстах і сполуках, за нашими спостереженнями, має всього кілька — *Гіменей*, *Ескулап*, *Мойсей*, *Феміда* та деякі інші), а їх активніше уведення у мовну журналістську практику могло б, крім усього іншого, сприяти й інтелектуалізації читацької аудиторії.

Здавалося б, зв'язок структури оніма з його потенціалом як засобу компресії безпосередній і доволі однозначний — чим компактніша одиниця, тим ефективніша її роль. Однак, як переконаємося, не все так просто. Уживання щонайкомпактніших одиниць мотивоване в багатьох випадках (особливо у журналістських творах аналітичного спрямування) не лише і не стільки потребою висловитися лаконічно, скільки авторським завданням віднайти найбільш ефективні мовні ресурси, зокрема онімійні, осмислення й інтерпретації буття. Тут, імовірно, маємо ще одне підтвердження тези — «чим простіше об'єкт (тобто чим безпосередніше його структура відображає його функції), тим складніше його пізнати» [3, с. 606]. Загалом складна і до кінця не пізнана природа імені (власні імена не можуть бути беззмістовними, бо «слова, позбавлені будь-яких значень, нічого не означають» [6, с.8]) зумовлює й непрості зв'язки, що виникають у мовленні, в тому числі професійному журналістському. Так, явище компресії у медіатворах

часто супроводжується *одноіменністю*. Різноманітні узуальні й оказіональні найменування одного об'єкта фігурують і навіть «конкурують» в одному текстовому середовищі, як-от: *Доктор Пі / Слюсарчук / Андрій Слюсарчук; Інна / Інна Бе / Інна Богохульська; майор Мельниченко / Головний Майор України / ГМУ; Предтеча / Іван Предтеча / Іван Хреститель / Хреститель Господній Іван; Азіона / СНД / пострадянські країни; КНР / Китай / Піднебесна / Піднебесна Імперія / Азійський Тигр; Японія / Країна Сонця, що Сходить; Біблія / Святе Письмо / Книга Книг; Центавра / Альфа-Центавра / сузір'я Альфа-Центавра.*

Непослідовність співвідношення «один денотат — одне ім'я» пояснюємо антиномією: з одного боку, усвідомлена необхідність об'єктивної інтерпретації реалій життя, з іншого, — неможливість абсолютної об'єктивності, оскільки зміст тексту — це завжди суб'єктивна картина об'єктивного світу. Тому-то зрозумілим є й авторське бажання конкретизувати міркування, увиразнити, урізноманітнити мовлення, що своєю чергою зумовлює й варіювання різних за внутрішнім і зовнішнім планом онімів.

Так, до прикладу, один і той самий текст *Хартії Вільної Людини*, серед авторів котрого кардинал Любомир Гузар, філософ Мирослав Попович, правозахисник Семен Глузман та ін., під час журналістської інтерпретації набуває різноманітних окреслень. Пор.: « (...) ця своєрідна *«Біблія українця»* повинна дати поштовх до об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні й поза нею» (*Біблія українця* // Е. — № 139 (6716). — 2012. — С. 19); «Доки наші моральні авторитети (...) пурхають у небесах і сиплють на наші голови разом зі сніжинками гарні й розумні слова, які знаходять відгук винятково у таких самих мудрих головах, але не доходять до маси, можна спати спокійно. Не мені — владі. / Бо що у тій *Хартії Вільної Людини* сказано такого, що могло б не сподобатися владі? (...) про цього (не елітарного — Я. Ш.) українця і про його упосліджені права є бодай слово у тій *ХВЛ?*» (Винничук Ю. *Велика беззуба Хартія* // П. — № 10 (71) — 2012. — С. 1); «Обережні обережники. Інакше творців *Хартії Вільної Людини* важко назвати. (...) / «Бути відкритим суспільством, — повчає нас *ХВЛ*, — означає вгамувати агресію (...) При цих словах за помахом Четова звучать тривалі оплески. Саме так — жодної агресії. Жодних мітингів, протестів, страйків. / І більше трьох не сабірається!» (Юзьо Осерватор. *Національні обсервації* // П. — № 10 (71) — 2012. — С. 5),

« Минулого тижня «моральні авторитети» видали *Українську Хартію Вільної Людини* (...) не буду вдаватися у зміст положень *Хартії* (...) Що таке *Хартія Вільної Людини* без урахування цих речей (права людини, громадянські свободи та ін. — Я. Ш.)? Це *Хартія Страуса* або папірчик для галочки, імітація діяльності, що задовольняє всіх. І владу (...) У нашій *ХВЛ* навіть нема такого словосполучення — «права людини!» (Бондар А. *Хартія Страуса* // П. — № 10 (71) — 2012. — С. 1).

На рівні *найменувань газетно-журнальних творів* явище компресії також не можна тлумачити однозначно, оскільки у структурі заголовкових комплексів діють дві протилежні тенденції (згортання і розгортання макротем). Хоча для заголовків — обов'язкових і суттєвих архітектонічних темовидільних компонентів змісту всього тексту — характерна мінімальна неускладнена форма, вони у більшості випадків супроводжуються ще й розлогими підзаголовками. Пор.: «*Стрази почали драгувати / Інтереси московської «золотої» молоді все помітніше виходять за межі гламурного раю. Наша воліє в ньому залишатися*» (К. — № 3. — 2013. — С. 8), «*Між Сходом і Заходом / Києву потрібно позбутися ілюзій щодо можливості гри на два боки*» (У.т. — № 4 (272). — 2013. — С. 16), «*А розум — від мами / Виявляється, інтелектуальні здібності передаються дітям по жіночій лінії*» (Е. — № 5 (6756). — 2013. — С. 2), «*Секрети Йорданського короля / Абдалла II розпочав реформи, щоб запобігти революції*» (Дз. т. — № 1 (98). — С. 5).

Протириччя, що виникають і на рівні онімії медіатексту (взаємодія тенденцій стискання та розширення), не виняток, а відображення фундаментальної особливості об'єктивної дійсності, ілюстрація закономірності самосуперечливості усього сутнього. «Ще Геракліт помітив, що все в світі складається з протилежностей. Їхня боротьба і визначає сенс будь-якої речі, процесу. Діючи одночасно, ці протилежності утворюють напружений стан, котрим і визначається внутрішня гармонія речі» [8, с. 218].

Роль оніма як засобу компресії медіамовлення, що виявляється у формальному і формально-смысловому стисканні та супроводжується у кожному окремому творі іншими явищами (перосмислення, формування латентного змісту, емоційного забарвлення тощо), лише одна з багатьох у функціональній палітрі власних назв. Її, крім запропонованих уже аспектів, можна розглядати ще й крізь призму тематичної та жанрової специфіки медіатекстів, індивідуально-

авторської манери, світоглядних позицій мовця та у зв'язку з різноманітними іншими особливостями ономавжитку й ономавторчості, зокрема, значенням пропріальних одинць у вербальній об'єктивізації дійсності (надання правдоподібності, переконливості тексту) тощо.

Не можемо не погодитися з міркуванням Ю. О. Карпенка: «Якщо власних назв більше, то загальні назви для мови, без сумніву, важливіші. Тому текст, як правило, складається з загальних назв, серед яких лише де-не-де трапляються власні» [2, с. 103]. Однак зауважимо: у журналістському творі як індивідуальному вияві мови (хоч і завжди цілеспрямованому творчому відображенні дійсності) правдивість, реалістичність, конкретність змісту є обов'язковими. А ці обов'язкові ознаки забезпечують перш за все оніми. Саме власні назви надають медіатексту, смислове ядро якого орієнтоване на реальні суб'єкт, об'єкт, обставини дії (тому-то найвиразніше, ширше, повніше компресія виявляється саме на рівні антропонімії, топонімії й ергонімії), конкретику, достовірність та інформативну повноцінність: без індивідуальних найменувань журналістський текст втрачає зв'язок з конкретним реальним фрагментом буття, тобто свою цінність.

Список літератури

1. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування / А. О. Капелюшний. — Львів: ПАІС, 2002. — 575 с.
2. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю. О. Карпенко. — Одеса: Либідь, 1991. — 280 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М.: Советская Энциклопедия, 1990. — 685 с.
4. Пономарів О. Д. Норми літературної мови в засобах масової інформації // Особливості мови і стилю засобів масової інформації / [А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пінчук та ін.]. — К.: Вища школа, 1983. — С. 50–62.
5. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради / Олександр Пономарів. — К.: Либідь, 1999. — 240 с.
6. Сюсько М. І. Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апелятиви) в українській мові / М. І. Сюсько. — Ужгород, 1985. — 63 с.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія / М. М. Торчинський. — Хмельницький: Авіст, 2008. — 548 с.
8. Філософія: навч. посіб. / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного]. — К.: Вікар, 2006. — 534 с.

9. Шебештян Я. Функціональний потенціал ономазасобів у медіатексті / Ярослава Шебештян // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. — Ужгород, 2011. — Вип. 25. — С. 177–181.

Шебештян Я. М.

ПРОПРИАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА КОМПРЕССИИ ПЕЧАТНОЙ МЕДИА-РЕЧИ

В статье рассмотрены проприальные средства компрессии печатной медиаречи; охарактеризованы отдельные онимические особенности формального и формально-смыслового проявлений сжатия.

Ключевые слова: *компрессия, медиатекст, оним, проприальные средства.*

Shebeshtyan Y. M.

PROPRIAL MEANS OF COMPRESSION IN PRINTED MEDIA LANGUAGE

This article describes propriial means of printed media language compression; characterizes certain onymic features of formal and formal semantic manifestations of compression.

Key words: *compression, mediatext, onym, propriial means.*

УДК 811.161.2'373.2:821

Г. В. Шевченко

СПЕЦИФІКА ЧОЛОВІЧИХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО «ОГЛЯНЬСЯ З ОСЕНІ»

Статтю присвячено розгляду особливостей називання осіб чоловічої статі на матеріалі роману В. О. Яворівського «Оглянься з осені».

Ключові слова: антропонім, ім'я, семантика, етимологія, антропоформа, апелятив, химерна проза.

Питання про літературну антропонімію є складною теоретичною проблемою лінгвістики, яка вимагає ретельного аналізу «співвідношення імені із реального ономастикону і імен, створених письменником» [10: 71]. Дослідник Лучик В. В. зазначає, що «людина як допитлива істота завжди прагнула пізнати природу слова, зокрема власних назв, їхню мотиваційну семантику, походження» [4: 128]. Літературна ономастика як одна з галузей ономастики давно посіла чільне місце в колі мовознавчих досліджень. Матеріалом її вивчення ставала й химерна проза в працях А. В. Соколової та Л. Д. Шестопалової [9; 10; 11].

Мета цієї статті — дослідити особливості вживання деяких антропонімів на позначення осіб чоловічої статі в романі «Оглянься з осені» В. Яворівського. Взагалі у творі поіменовано 35 персонажів, 22 з яких — особи чоловічої статі. Можемо виокремити 8 провідних персонажів твору: це голова колгоспу Маркіян Тадейович Підкова, його шофер Іван Капшук, міліціонер Сашко Тур, колгоспний бухгалтер Санько Барвінський, вчитель-українець монгольського походження Мусій Федотович Дзіндра, музика-комбайнер Богдан Гусяр, одноногий технічний майстер Гринь Перепада, старий тракторист Тиміш Гонта. Кожен із цих персонажів є індивідуальним, вагомо-значущим для свого середовища й цікавим для читача. Велике значення в розкритті характерів героїв мають їхні імена, адже саме вони сприймаються людиною як ознака неповторності, особливості та несхожості з іншими людьми, «підкреслює головну рису поведінки або характеру персонажа» [9: 69].

Події твору розгортаються в подільському селі Городищах над Бугом. Читач стає свідком невпинного, прекрасного руху життя, у якому розкриваються характери дійових осіб. Цей роман — приклад химерної прози, він є оригінальним за сюжетом, який не дозволяє виокремити саме головних героїв, оскільки змальовує життя багатьох сільських мешканців: «*Весь цей химерний, зухвалий навіть посеред будня, впертий і велемудрий у своїй впертості (може, тому і — незнищений!) ковчег пливе із минулого в майбутнє, бо куди ж йому іще пливати?*» [12: 214].

Називаючи дійових осіб, письменник враховував етимологію самого імені з метою ідентифікації героїв й розкриття їх характеру яскраво та творчо. Не останньою заслугою автора є й те, що жоден антропонім не повторюється: кожен персонаж має своє ім'я. Це дає можливість чіткіше розкрити характер героя та ідентифікувати його, вирізнявши серед інших. Виняток становить лише два варіанти імені Олександр, яке належить різним героям. Проте в романі кожен іменується по-своєму: один — Санько, а другий — Сашко.

Обсяг статті не дозволяє проаналізувати всі антропоніми на позначення осіб чоловічої статі, які діють у романі, тому ми обрали для цього дослідження найчастотніші імена, які найповніше й найяскравіше характеризують героїв, формуючи їх цілісний та всеосяжний образ. Саме тому чоловічі імена героїв розглянуто у двох аспектах: із боку структури та з боку семантики.

Деяких персонажів роману автор найчастіше називає не тільки на ім'я, а й на ім'я та прізвище або на ім'я та по батькові. До них належить голова колгоспу **Маркіян Тадейович Підкова**, який іменується двочленними формулами (*Маркіян Тадейович*, 55 разів або *Маркіян Підкова*, 10 разів), а також одночленною формулою (*Підкова*, 142 рази або, рідше, *Маркіян*, 12 разів). Особливість використання останньої формули — це звертання самого до себе. Звернімося до семантики цього антропоніма. Ім'я **Маркіян** має латинське походження, воно є присвійним прикметником до римського родового імені **Марцій** і буквально означає *належний Маркові* [8: 75]. На думку Ю. А. Ісат, ім'я Марко наділяє його власника практичним, твердим розумом, розважливістю, урівноваженим, твердим характером [3: 364]. Його ім'я по батькові — **Тадейович** — утворене від давньоєврейського *Tadde*, що означає *'хвала'* [8: 101]. Саме воно підсилює двочленну антропофор-

мулу *ім'я* + *по батькові* або навіть форму повного імені, виражаючи тим самим подвійну пошану односельців: «*Сам голова колгоспу Усти-ма Кармалюка Маркіян Тадейович Підкова*» [12: 22]. Його прізвище є промовистим, бо походить від апелювання *підкова*, яке у слов'ян ще з давніх часів було символом благополуччя, везіння та щастя. Тому не дивно, що саме Маркіян Тадейович обіймає посаду голови колгоспу в Городищах і є впливовою, навіть «незамінною» особою в селі: «*Він (Підкова) тепер весь час ходив пішки. Твердо вирішив, що головує останній рік, хоч у районі його тепер за милу душу просять залишитись, бо заміни йому так і не знайшли... Підкова переконаний, що без нього світ не перевернеться, сорок років відголював у колгоспі — то й досить*» [12: 22].

Інший герой твору — учитель **Мусій Федотович Дзиндра** іменується в романі так: *Мусій Федотович* (45 разів), *Дзиндра* (43 рази), *Мусій Федотович Дзиндра* (6 разів), *Мусій* (8 разів). Остання одночленна формула уживана тоді, коли йдеться про молодість героя. Шкільний вчитель історії має монгольське коріння, він учений чоловік, «*якого в селі не тільки люблять, але й бояться*» [12:7], це поважана людина серед односельців. Його батько був простим городищенським гончарем, котрий «... *кілька десятиліть закидав своїми глечиками, горщиками та макітрами весь подільський південь ...*» і «*помер якраз тоді, коли в нього народився первісток Мусій*» [12: 7]. Саме ці рядки доводять те, що автор влучно використовував антропоніми: ім'я **Мусій** є скороченою формою від **Мойсей**, що в перекладі з давньоєврейської означає *син, дитина* [8:80]. Етимологія прізвища **Дзиндра** є складнішою. Саме слово має білоруське походження й, очевидно, означає «*засіб для виготовлення свинцю*». На нашу думку, таке не зовсім наукове тлумачення є найбільш вдалим, адже «металевим» і є характер героя: «... *історія, либонь, єдина царина, де він може вгамувати свій шалений, розкручений, як чортове колесо, характер, у якому бродить давня, кочівна монгольська сваволя та слов'янська мрійливість*» [12: 8].

Іван Капшук згадується в романі чи не найпершим з усіх осіб чоловічої статі. Він іменується за допомогою двочленної формули *ім'я* + *прізвище* (19 разів) або одночленної формули: на прізвище *Капшук* (14 разів) або на ім'я *Іван* (27 разів). Саме ім'я має особливу етимологію: *Ягве (Бог) змилосердився, Ягве помилував* (буквально: *Божа благодать, дар богів*) [7:61]. Однак саме такого особливого впливу на характер

або на долю персонажа цей антропонім не має, окрім, мабуть, майже «священного» спокою, який притаманний Іванові, бо *«все його єство постійно випромінює ледачкувату змору і спокій, причому такий глибокий (щоб не сказати — дрімучий) спокій, який би пасував людині будь-якого попереднього століття, тільки не нашого»* [12: 12]. Шофер голови колгоспу Маркіяна Тадейовича за професією і найкращий майстер розгадування кросвордів та в'язання спицями за сумісництвом, Іван був людиною простою й навіть дещо опосередкованою. Його прізвище походить від слова *капшук*, яке словник тлумачить як *‘малий, підліток’ (ірон., жарт., розм..)* [1: 522]. Герой насправді має дещо дитячий образ мислення і деякі дитячі звички: *«Майже усе Іванове обійстя викладено із старих гумових шин ... та й сам він схожий на святкову гумову кульку, а коли добре придивитися — на автомобільну камеру»* [12:12]. І все ж таки всі ці особливості не тільки не заважають, а навіть підкреслюють Іванову індивідуальність, дитячу безпосередність.

Богдан Гусяр — *«сорокап'ятирічний парубок, музика, який навчився грати на всьому, що здатне звучати (навіть на ключах від комбайна ...), найкращий комбайнер району, одне слово, чоловік знаменитий»* [12:13]. Не дивно, що для нього автор обрав чи не найвдаліше серед усіх героїв поєднання імені та прізвища, які влучно характеризують його особистість. Ім'я **Богдан** — це слов'янська калька грецького імені *Theodotos* — *даний богами* [8: 42]. І насправді, очікуваний своїми вже померлими батьками, Богдан має ще й різні таланти «від Бога» та деякі анатомічні особливості: *«Якийсь городищенський любитель перебільшень років з десять тому (очевидно, викупавшись у лазні з Богданом) пустив чутку про визначальну чоловічу ознаку Гусяра — тепер цей факт обріс легендою, яку не в змозі заперечити і сам Богдан»* [12: 13]. Його прізвище **Гусяр** є асоціативно-характеризуючим і походить від апелятива *гусяр* — *‘той, хто грає на гусях’* [1: 267], тобто музика-гусяр. Літературний антропонім має прозору семантику. Загальна назва могла бути прізвиськом когось із прашурів, тому це прізвище має професійне спрямування. В. Яворівський використовує цей антропонім, з прямим значенням. Він підкреслює головні риси поведінки, уподобання та вміння персонажа. Трапляється й найменування персонажа у формі *ім'я + прізвище* (19 разів), у формі імені або прізвища окремо (64 рази та 6 разів відповідно), а іноді у пестливих варіантах: *Богдась* (6 разів), *Богданчик*, *Богдасик* (по 1 разу) з вуст його сестри Марти та

коханки Дзвінки. В. Яворівський послуговується офіційними антропоформулами, а в репліках близьких обирає пестливі форми імені.

Залежно від ситуації мовлення імена можуть виступати в найрізноманітніших видозмінах. Поряд з офіційними повними документальними іменами існують розмовно-побутові (усічені, здрібніло-пестливі та згрубіло-зневажливі варіанти [8: 9]. Так, **Санько Барвінський** — ще один із провідних персонажів твору. Його ім'я — варіант імені Олександр. Ім'я цього героя використовується саме у формі Санько й лише один раз у формі *Олександр* Барвінський, коли описуються події війни та присвоєння йому ордена Червоного Прапора. Це типова іменна форма сільського функціонування.

Ім'я **Олександр** грецького походження й буквально перекладається як *‘мужній охоронець, захисник людей’* [8: 84]. Л. Д. Шестопалова у своїй статті «Повість В. Г. Дрозда «Балада про Сластьона»: ономастичні спостереження» зазначає, що переважання «знижено-фамільярної форми» над повним іменем має «від’ємно-емоційний характер» [11: 73]. Тому такий дещо жартівливий варіант імені підкреслює те, що тепер Санько може «захищати» лише папери в колгоспі імені Устима Кармалюка, бо працює там колгоспним бухгалтером. Проте в романі все ж таки згадується той факт, що Іван був на війні, а значить, насправді мужньо захищав людей: *«Все своє життя Санько мріє навчитися їздити на мотоциклі і таки проїхав на ньому в загальній сумі метрів з триста, встигнувши двічі вивихнути і раз переламати свою прострілену на війні ногу»* [12: 10]. Прізвище **Барвінський** є давньослов'янським і походить, очевидно, від слова *барва*. Саме таким і є образ бухгалтера: барвистим, яскравим і легким. Ужито в тексті роману у двочленній формулі *Санько Барвінський* (20 разів), у формі імені *Санько* (48 разів), тільки на прізвище (18 разів) і по одному разу як *Саня* у звертанні жінки Катрі та *Олександр* у згаданому вище випадку.

Таке саме ім'я має ще один герой, але автор його називає **Сашко Тур** (26 разів) або просто *Сашко* чи *Тур* (30 та 17 разів відповідно) і лише одного разу як *Олександр Порфирівич* в устах Романи Лебедин, молодшої лікарки. Варіант імені *Сашко* дещо протиставляється формі *Санько* як більш серйозний, поважніший, але все ж таки буденний та звичний порівняно з повною формою. Такий варіант імені доречний тому, що Тур — досить молодий чоловік. Та й семантика імені в цьому

випадку відповідає ситуації: Сашко насправді є захисником людей, бо за професією він міліціонер: «У війну Сашко чотирирічною дитиною прибився у Городища, які великодушно дали йому хліба та тепла, парубком він зник кудись, а через кілька років знову з'явився на Сарматському горбі у міліцейській шинелі на старому мотоциклі без заглушувача» [12: 20]. Прізвище *Тур* походить від назви вимерлого дикого бика — *тура*, який вважався священним у слов'ян. Можливо, саме тому це слово набуло і іншого значення: *прудкий, швидкий, великий* [1: 1486]. Завжди швидкий на своєму мотоциклі, з великим авторитетом та щирою повагою серед односельців, Сашко Тур повністю відповідає своєму імені та прізвищеві. Захисник людей має бути сильним, як тур. У народній поезії тур — символ, утілення велетенської сили й хоробрості.

Як зауважує Л. Г. Скрипник «зростання культурного рівня народу, посилення зв'язків міста і села сприяють нівеляції діалектних особливостей у сфері найменування, унормуванню загальнонаціонального репертуару імен» [8: 9]. Проте ім'я іншого героя роману зберігає вказівку на сільське походження. Це **Гринь Перепада**, городищенський технічний майстер, який «бездоганно ремонтує і телевізори, і електробритви, і холодильники, і транзисторні радіоприймачі — зрештою, все, що може підлягати ремонту, і навіть те, що можна давно було викинути й забути» [12: 14], має фізичну ваду, «бо повернувся з війни на одній нозі, та і вона не дуже міцна в коліні» [12: 14]. Варіант *Гринь* є усіченням імені Григорій, яке у свою чергу походить з грецької мови і буквально перекладається як *той, хто не спить, пильнує* [8: 53]. На війні, звісно, доводилося недосипати, не втрачати пильності. А саме прізвище *Перепада*, очевидно, вказує на те, що Гриневі дещо «перепало» у житті. На нашу думку, за допомогою семантики антропоніма автор підкреслює той факт, що, незважаючи на значне каліцтво, Гринь Перепада залишився людиною доброю, веселою, яка не перестає уважно стежити за невпинним рухом життя. Антропонім уживається у формі імені (94 рази), прізвища (14 разів) або у двочленній формі (15 разів).

Тиміш Гонта — ще один персонаж роману «Оглянься з осені». Примітно, що варіант імені *Тимофій*, яке з грецької перекладається буквально як *той, хто шанує Бога, богобоязливий* [8: 102], трапляється ще й в одночленних формулах: *Тиміш*, частіше у звертанні до са-

мого себе (168 разів), *Тимко* (7 разів), *Гонта* (26 разів). Ім'я *Тиміш* відповідає характерові героя. Він богобоязливий, незлопам'ятний та неквапливий: «*Тиміш ніколи нікуди не поспішає, він, либонь, і народився з переконанням, що спішити людині нікуди, бо, зрештою, всі закінчують однаково — маленьким горбком біля підніжжя Сарматського горбу*» [12: 68]. Використовуючи зменшено-пестливу форму імені, автор підкреслює віковий статус персонажа. Роблячи ретроспективний огляд подій, письменник називає свого героя *Тимко*: «... ще хлопчаком *Тиміш* гайнув на донецькі шахти, щоб заробити грошей. Його шістнадцятирічній практичності міг позаздрити і хазяйновитий дядько, що знає ціну копійці та людським взаєминам. Скупий *Тимко Гонта* продавав у школі не лише хліб, який йому давала мама на сніданок, а й спійманих хрущів, пташок, ховрашків, за плату ходив на руках по шкільному коридору» [12: 81].

Антропонім **Гонта**, який є складником повного найменування героя, має дуже великий характеристичний потенціал. Щодо цього, то дослідниця Мельник М. Р. вдало зазначає, що «...зростання українського онімічного простору є зрозумілим і закономірним процесом» [6:77]. У прізвища давня історія. Іван Гонта був найвідомішим керівником гайдамацького руху, одним із провідників Коліївщини — повстання проти релігійного, національного та соціального гніту, яке вибухнуло 1768 року. Це був відважний та сміливий сотник, який не зрікся своєї ідеї навіть під страшними тортурами. Іван Гонта згадується й у Шевченка в його славнозвісній поемі «Гайдамаки», де він був одним із головних героїв [2]. Багато дослідників стверджує, що використання відомого імені персонажа безпосередньо відбивається на рисах характеру героя. Але на думку Ю. О. Карпенка «для набуття іменем символічної значущості зовсім не обов'язковою є загальна відомість його носія» [5:66]. На жаль чи на щастя, герой роману *Тиміш Гонта* не був такою відважною та відданою ідеї людиною. Давніша історія цього прізвища свідчить про те, що воно пов'язане зі словом *гонт* — це 'дощечки, якими настилали дах' [1:253], яке, можливо, як прізвисько отримував покрівельник. Така семантика прізвища «підходить» для образу Тимоша, адже визначною подією в романі є завалення Тимошевої хати: «*Стара, ще батьківська, Гонтина хата раптом заворушилася на затиллі, заворушила бляшаним дахом, наче чоловік на-сунув на чоло кашкета, щоб почухати впрілу потилицю, перехилилася до*

порога і — репнула надвоє... Однак цього було достатньо, щоб хата колгоспного тракториста Тимоша Гонти з Городищ на Поділлі повторила фінал Помпеї» [12:69]. Така невідповідність прізвиська та образу героя створює колорит гумору.

Видобувані з надр народної пам'яті дотепні слова та звороти, цікавий опис життя звичайного села, химерний сюжет та влучно використані антропоніми свідчать про дотепність, жартівливість та ерудицію автора. Антропоніми, які дає письменник героям, — це не просто звичайне найменування конкретних осіб, героїв твору, а відбиток особливого семантичного наповнення і виразного стилістичного забарвлення. Тричленна антропоформула, притаманна українцям, уживається в романі тільки для іменування 3 персонажів. Повні офіційні імена мають 4 персонажі, скорочені та пестливі варіанти — 4 дійові особи. Значення їх, формула називання осіб, варіанти імені у В. Яворівського, як правило, відповідають характерові, соціальному статусові, віковим особливостям, поведінці героїв. Невідповідність імені власникові, його характерові, вчинкам створює іронічний колорит роману. Для найменування 8 дійових осіб Володимир Яворівський використав 19 антропонімів у 964 онімовжитках.

У наступних розвідках схарактеризуємо інші чоловічі антропоніми, звернемо увагу на специфіку та частотність їх уживання залежно від комунікативних настанов автора.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. — К.; Ірпінь: Перун, 2005. — 1728 с.
2. Іван Гонти. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/vpu/part2/006.htm>
3. Ісат Ю. А. 2500. Чоловічі та жіночі імена : Походження, значення, вибір. — Донецьк: БАО, 2006. — 560 с.
4. Лучик В. В. Актуальні напрями української ономастики / В. В. Лучик // Записки з ономастики: зб. наук. праць. / відп. ред. О. Ю. Карпенко. — Вип. 14. — Одеса: Астропринт, 2011. — С. 126–129.
5. Карпенко Ю. О. Про антропонімію роману «Берестечко» Ліни Костенко / Ю. О. Карпенко // Записки з ономастики: зб. наук. праць. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 5. — С. 62–67.
6. Мельник М. Р. Ономастика віршів Ліни Костенко: «Сад нетанучих скульптур» / М. Р. Мельник // Записки з ономастики: зб. наук. праць.

- / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 2. — С. 76–83.
7. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен / Н. А. Петровский. — 3-е изд. — М., 1984.
  8. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / за ред. В. М. Русанівського. — К.: Наукова думка, 1986. — 311 с.
  9. Соколова А. В. Іменування головних героїв роману Г. Тютюнника «Вир» / А. В. Соколова // Записки з ономастики: зб. наук. праць. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 2. — С. 64–71.
  10. Шестопалова Л. Д. Антропонімія в оповіданні В. Г. Дрозда «Повернення Йоськи» / Л. Д. Шестопалова // Записки з ономастики: зб. наук. праць. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 1999. — Вип. 2. — С. 71–76
  11. Шестопалова Л. Д. Повість В. Г. Дрозда «Балада про Сластьона»: ономастичні спостереження / Л. Д. Шестопалова // Записки з ономастики: зб. наук. праць. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. — Одеса: Астропринт, 2001. — Вип. 5. — С. 68–74.
  12. Яворівський В. Оглянься з осені. Роман / В. Яворівський. — К.: Молодь, 1979. — 215 с.

Шевченко А. В.

СПЕЦИФИКА МУЖСКИХ АНТРОПОНИМОВ В РОМАНЕ В. ЯВОРИВСКОГО «ОГЛЯНИСЬ С ОСЕНИ»

Статья посвящена изучению особенностей называния лиц мужского рода на материале романа В. А. Яворивского «Оглянься с осени».

Ключевые слова: антропоним, имя, семантика, этимология, антропоформула, апеллатив, причудливая проза.

Shevchenko A. V.

THE SPECIFICS OF MALE ANTHROPONIMS IN THE NOVEL «LOOK BACK IN FALL» BY V. YAVORIVSKIY

The article is dedicated to the naming of male persons on the material of the novel «Look Back in Fall» by V. Yavorivskiy.

Key words: anthroponym, name, semantics, etymology, anthropoformula, appellative, whimsical prose.

ХРОНІКА

НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА КАРПЕНКА (ПЕРШІ КАРПЕНКІВСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ)

Юрій Олександрович Карпенко (29.09.1929, м. Малин — 10.12.2009, м. Одеса), визначний український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України пішов із життя невдовзі після відзначення 80-річчя від дня народження. В його особі національна лінгвістика втратила талановитого вченого, ім'я якого відоме в Україні та далеко за її межами, дослідника проблем українського, слов'янського й загального мовознавства, космічної та літературної ономастики, одного з фундаторів і провідних фахівців сучасної української ономастики, автора оригінальної мовознавчої концепції власної назви.

На відзначення пам'яті видатного дослідника в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова 7-9 жовтня 2010 р. були проведені наукові читання, організовані на базі кафедри загального і слов'янського мовознавства з ініціативи тодішнього її завідувача проф. М. І. Зубова — одного із численних учнів Юрія Олександровича.

До оргкомітету Наукових читань надійшли заявки від 93 учених із України та зарубіжжя, а безпосередньо в роботі цього наукового зібрання взяли участь понад 60 учасників, серед яких було 17 докторів наук і 34 кандидати наук. Окрім Одеси тут були представлені такі міста України, як Дніпродзержинськ, Ізмаїл, Київ, Кіровоград, Луцьк, Львів, Сімферополь, Чернівці. Зарубіжжя представляли Росія (Москва), Білорусь (Гомель), Польща (Люблін).

Відкриваючи Наукові читання, декан філологічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова проф. Є. М. Черноіваненко сказав про Ю. О. Карпенка, зокрема, наступне: «Він був самодостатнім, тому що працював заради науки і викладання. Йому судилося стати мудрим

учителем для багатьох. І він спромігся залишити свій неповторний слід на землі, залишити після себе світлу пам'ять. Ми вдячні долі за те, що в історії нашої науки, в історії нашого університету і факультету, а також у житті кожного з нас була присутня така особистість, як Юрій Олександрович Карпенко».

На пленарному засіданні у своїй програмній доповіді «Актуальні напрями ономастичних досліджень» *В. В. Лучик* (Київ) нагадав, що 1959 року мала місце значна подія — у Києві відбулася перша республіканська ономастична нарада, від якої починається відлік усіх ономастичних конференцій, що проводилися в Україні. Дуже часто піонером тут була Одеська ономастична школа, понад сорок років очолювана Ю. О. Карпенком. На даний час серед першорядних завдань української ономастики бачиться створення теоретичної бази для відродження історичних назв у топонімії різних регіонів і вивільнення власних назв від надлишкової ідеологізації. Упоратися з цим має допомогти чітка система наукових принципів і критеріїв, скоординована із законодавчою базою. Зробити це необхідно ще й тому, що дуже часто розумні ініціативи вчених наражаються на бездумний та неаргументований спротив чиновників. Серед інших першорядних завдань *В. В. Лучик* назвав видання наукової літератури: підсумком регіональних (а по тому й загальнонаціональних) досліджень має стати видання етимологічних словників топонімів України. Це завдання стоїть перед ономастикою вже не менше як півстоліття, тоді як результатів його вирішення нагально потребує все слов'янське мовознавство.

У доповіді *М. І. Зубова* и *Л. Ф. Фоміної* «Ю. О. Карпенко та етапи розвитку Одеської ономастичної школи» ішлося про формування і розвиток ономастичних поглядів, ідей та інтересів Ю. О. Карпенка і його наукового оточення. Одеська ономастична школа від самого початку характеризувалася багатовекторністю й широтою охоплення класів пропріальної лексики. Яскраво заявивши себе на терені досліджень топонімії, одеські ономасти креативно, як це прийнято говорити сьогодні, перейшли до освоєння нових ділянок ономастичної сфери — антропонімії, літературної ономастики, космонімії, теонімії, зоонімії, ономастичної лексикографії тощо. У кожному з цих напрямів з'явилися провідні науковці, вирощені Ю. О. Карпенком. Дуже важливим для науки є те, що Ю. О. Карпенко започаткував сімейну

династію: поруч із ним все своє життя в науці пройшла його дружина М. В. Карпенко, а сьогодні справу своїх батьків достойно продовжує їх донька, відомий доктор наук у галузі ономастики О. Ю. Карпенко. Тепер сходить наукова зірка талановитого онука Юрія Олександровича М. Ю. Карпенка.

Особливими гостями Наукових читань стала делегація представників Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича на чолі з *Л. О. Ткач*. Вона у своїй пленарній доповіді «Внесок Ю. О. Карпенка в дослідження української літературної мови на Буковині» показала, наскільки плідними залишаються ідеї цього вченого там, де розпочиналась його науково-викладацька діяльність: до сих пір значна частина кандидатських і докторських дисертацій, що стосуються слов'янської мовознавчої проблематики, виконується в руслі проблем, визначених Ю. О. Карпенком.

Оригінальний погляд на науковий спадок Ю. О. Карпенка запропонували *Л. І. Шевченко* і *Д. В. Дергач* (Київ) у пленарній доповіді «Лексико-семантичний потенціал слова в науковому діалозі українських філологів: Ю. О. Карпенко — Л. А. Лисиченко», показавши, що в інтерпретації семантичної еволюції слова ці два безумовні лідери двох провідних мовознавчих шкіл України — Одеської і Харківської — своєрідно та по-різному відображають ідеї, що йдуть ще від О. О. Потебні.

Зворушливо-людяною була вступна частина до доповіді *Р. М. Козлової* (Гомель), яка поділилася з присутніми спогадами, як колись давно Ю. О. Карпенко помітив одну з її ранніх публікацій і позитивно відгукнувся на неї в науковому виданні. Цей відгук визначив всю наукову долю дослідниці. Сама її доповідь — «Античні древності сарматсько-іранського пограниччя» — також була присвячена ономастичній проблематиці, а науковий пафос доповіді був спрямований на обґрунтування слов'янської приналежності цілого гнізда етнімічної та суміжної лексики, пов'язаної з відомим ще античним джерелам прикаспійським племенем під назвою *марди*.

Подальша робота Наукових читань була організована в рамках наступних секцій: ономастична; загальномовознавча; історія мови; лінгвостилістики; літературознавства і фольклористики. У кожній із цих областей Ю. О. Карпенко залишив яскравий і самобутній слід свого наукового таланту.

Ономастична секція була представлена двадцятьма заявленими у програмі Наукових читань доповідями, такими напрямками і темами, як ономастика художньої літератури (*В. М. Калінкін, Т. І. Крупеньова, Н. М. Бербер, В. В. Горбань, И. В. Мурадян, М. Р. Мельник, Г. М. Мельник*), класи власних назв (*О. Л. Кирилюк*), топоніміка (*С. О. Вербич, Н. Н. Головач, В. О. Колесник*), антропоніміка (*В. О. Горпинич, С. І. Герогієва*), етніміка (*К. Б. Зайцева*), правосуб'єктна інформативність власних назв (*С. Т. Лавриненко*), власні назви в рекламному тексті (*Е. В. Босва, Н. Г. Іванова, Т. Ф. Шумаріна*) тощо.

Слід наголосити, що ономастична проблематика була включеною також і в тематику інших секцій. Наприклад, доповіді *О. І. Грищенка* (Москва) «Експресивність етноніма *жидовинь* (*жидь*) у давньоруській книжності (на матеріалі Палєї Толкової)» або *О. М. Склярєнко* (Одеса) «Гумористично-конотативні найменування в антропонімічній сфері України, Великобританії та Франції», що знайшли місце відповідно в секції історії мови і в секції лінгвостилістики, цілком закономірно могли б бути включеними до ономастичної секції.

Рішення заключного пленарного засідання Наукових читань наводиться нижче цілком.

Р і ш е н н я
учасників Наукових читань
пам'яті члена-кореспондента НАН України
Юрія Олександровича Карпенка (1929–2009)
(7–9 жовтня 2010 року, Одеса)

Констатуючи, що Наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка відбулися успішно та на високому організаційному рівні, колектив цього міжнародного наукового форуму постановляє наступне.

Наукові читання вважати *Першими Карпенківськими науковими читаннями* і надалі заснувати традицію їх регулярного проведення.

1. Доцільно проводити Карпенківські наукові читання по черзі на базі тих мовознавчих кафедр ОНУ ім. І. І. Мечникова, які у свій час послідовно очолював проф. Ю. О. Карпенко.

2. Звернутися до колег з Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича з пропозицією, щоб одні із таких мемо-

ріальних наукових читань були проведені також на базі цього університету, з якого почався науковий шлях Ю. О. Карпенка і в якому він залишив яскраву пам'ять про себе як про талановитого науковця та як про непересічну особистість.

3. Звернутися до Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України з пропозицією, щоб одна з наступних ономастичних конференцій була проведена на базі філологічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова, де Ю. О. Карпенко сформував Одеську ономастичну школу.

4. Схвалити і підтримати ініціативу філологічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова про запровадження іменної студентської стипендії імені члена-кореспондента НАН України Ю. О. Карпенка.

5. Першу таку стипендію доцільно було б присудити одному з найкращих студентів, що спеціалізуються при кафедрі загального і слов'янського мовознавства ОНУ ім. І. І. Мечникова, засновником якої був проф. Ю. О. Карпенко.

6. Висловити подяку Оргкомітету Наукових читань та всьому колективу філологічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова на чолі з його деканом проф. Є. М. Черноіваненком, а також зокрема членам кафедри загального і слов'янського мовознавства разом із її очільником проф. М. І. Зубовим за велику і плідну організаційну роботу з проведення Наукових читань пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка.

М. І. Зубов

II НАУЧНЫЕ ЧТЕНИЯ ПАМЯТИ ЧЛЕНА-КОРРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАИНЫ ЮРИЯ АЛЕКСАНДРОВИЧА КАРПЕНКО

13–14 октября 2011 года на филологическом факультете Одесского национального университета им. И. И. Мечникова прошли Вторые научные чтения памяти члена-корреспондента НАН Украины Юрия Александровича Карпенко (1929–2009).

Чтения были организованы кафедрой русского языка при участии Института языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины, Украин-

ского комитета славистов и Украинской ассоциации преподавателей русского языка и литературы

Открывая конференцию, присутствующие стоя аплодисментами почтили память Ю. А. Карпенко — ученого, исследования которого обогатили разные направления отечественной лингвистики, создателя украинской ономастической школы; учителя, давшего путевку в жизнь многим лингвистам; мудрого руководителя, в разное время заведовавшего тремя кафедрами (кафедрой общего языкознания, кафедрой русского языка и кафедрой украинского языка).

С приветственным словом в адрес конференции выступили проректор по учебной работе А. В. Запороженко; заместитель руководителя Представительства Россотрудничества в Украине, консул Генерального консульства Российской Федерации в Одессе Ю. Ю. Диденко; декан филологического факультета, профессор Е. М. Черноиваненко. Все они отметили большой вклад ученого в развитие общего языкознания, русской и украинской ономастики.

Ю. А. Карпенко передал свои знания и интерес к лингвистике не только многим студентам и аспирантам, но и самым близким ему людям. Его дело продолжают дочь Елена Юрьевна Карпенко, доктор филологических наук, профессор, зав. кафедрой грамматики английского языка ОНУ, и внук Максим Карпенко, студент факультета романо-германской филологии, которые были активными участниками чтений.

Пленарное заседание открыл профессор Д. С. Ищенко, перенявший от Ю. А. Карпенко эстафету на посту заведующего кафедрой русского языка и возглавлявший ее 17 лет. Он подробно рассказал о научной деятельности ученого. Живой рассказ об аспирантских и более зрелых годах Юрия Александровича сопровождался демонстрацией профессиональных и любительских фотографий из семейного альбома.

Интересными были выступления профессора Н. И. Зубова, который является не только учеником Ю. А. Карпенко, но и инициатором проведения этой конференции, представившего доклад на тему «*К вопросу об исследовании общеславянских германизмов*», профессора А. В. Петрова (г. Архангельск, Россия) с докладом «*Система именных форм безличности в русском языке*», профессора А. К. Каиржанова (г. Астана, Казахстан) с докладом «*Древние тюрки и славяне: аспект*

аккультурації». Особенности функціонування болгарського антропонімікона в Бессарабії осветила професор, зав. кафедрою болгарської філології ОНУ В. А. Колесник, також учениця Ю. А. Карпенко.

Робота конференції продовжалась в п'яти секціях: «Актуальні питання сучасної ономастології», «Проблеми мовної категоризації та концептуалізації дійсності», «Мовна семантика, лексика та фразеологія в системному та функціональному аспектах», «Проблеми граматики, прагматики та методики викладання мови», «Проблеми тексту та дискурсу в синхронії та діахронії», в яких прийняли участь більше ста представителів різних лінгвістических шкіл та напрямів з України, Росії, Казахстану, Білорусії та Ірану. Однак всіх учасників об'єднували теплі спогади про дослідницький талант Юрія Александровича Карпенка.

На заключительному пленарному засіданні було прийнято рішення звернутися в виконком Одеського горсовета з пропозицією про встановлення пам'ятної дошки на будинку по Французькому бульвару, 53, де проживав Ю. А. Карпенко.

14 жовтня колеги та учні в знак пам'яті та пошани поклали на могилу друга та вчителя живі квіти.

Л. А. Петрова

ІІІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ ЮРІЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА КАРПЕНКА

16–17 жовтня 2012 року в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відбулися ІІІ наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Александровича Карпенка. На пленарному засіданні з вітальним словом до учасників читань звернувся ректор університету д.п.н., проф. Коваль І. М. декан філологічного факультету д.ф.н., проф. Черноіваненко Є. М. та завідувач кафедри граматики англійської мови д.ф.н., проф. Карпенко О. Ю. З ґрунтовними доповідями виступили знані науковці, серед яких директор Інституту української мови НАН України д.ф.н., проф.

Гриценко П. Ю., д.ф.н., професор кафедри тюркології Євразійського національного університету імені Л. Гумільова Каіржанов А. К., д.ф.н., професор кафедри української мови ОНУ імені І. І. Мечникова Бондар О. І. та к.ф.н., професор кафедри російської мови цього ж університету Іщенко Д. С.

У межах наукових читань працювали три секції: «Ономастичні дослідження» (керівник секції — д.ф.н., проф. Карпенко О. Ю.), «Когнітивна, комунікативні, сугестивна лінгвістика і дискурсологія» (керівник секції — д.ф.н., проф. Ковалевська Т. Ю.), «Лексикологія, граматики, діалектологія, історія мови» (керівник секції — к.ф.н., доц. Хрустик Н. М.). Всього в Карпенківських читаннях взяли участь понад 80 науковців, серед яких — представники філологічного факультету та факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Одеського державного аграрного університету, Одеської державної академії будівництва та архітектури, Одеського національного медичного університету, Одеської національної морської академії, Одеського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, а також учені з Національної академії наук України, дослідники з Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Криворізького національного університету, Кримського інженерно-педагогічного університету, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені І. Франка, Миколаївського національного педагогічного університету імені В. Сухомлинського, Сумського державного університету, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Хмельницького національного університету тощо. В доповідях висвітлювалися проблеми сучасного мовознавства — від його класичних напрямів до найновітніших лінгвістичних галузей. Наукові читання закінчилися обговоренням доповідей та рекомендаціями щодо проведення наступних наукових читань пам'яті видатного українського мовознавця, доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка.

Т. Ю. Ковалевська

НАШІ АВТОРИ

АБРАМОВ РОМАН АНАТОЛІЙОВИЧ — магістр Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка

БОЄВА ЕВЕЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

БЕРБЕР НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА — аспірантка кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ДЕРІК ІЛОНА МОРИСІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ДІДУР ЮЛІЯ ІГОРЕВНА — викладач кафедри іноземних мов Одеського національного економічного університету

ЗУБОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ — доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

КАЛІНКІН ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ — доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства й історії мови Донецького національного університету

КАРПЕНКО ОЛЕНА ЮРІЇВНА — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КАРПЕНКО МАКСИМ ЮРІЙОВИЧ — аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

КОВАЛЕВСЬКА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

КОСТЯНКО ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА — аспірант кафедри російської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

КРУПЕНЬОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання

фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ЛИХАЧОВА ОЛЕСЯ АНАТОЛІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

НЕКЛЕСОВА ВАЛЕРІЯ ЮРІВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

НЕМИРОВСЬКА ОЛЕКСАНДРА ФЕДОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ПАВЕЛКО СВІТЛАНА ПЕТРІВНА — старший викладач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПЕТРОВА ЛУЇЗА ОЛЕКСАНДРІВНА — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

ПОПІК ІРИНА ПЕТРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

ТКАЧЕНКО ГАННА ВОЛОДИМИРІВНА — кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТХОР НЕОНІЛА МАКСИМІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

ФОРМАНОВА СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

ШЕБЕШТЯН ЯРОСЛАВА МИХАЙЛІВНА — кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики філологічного факультету Ужгородського національного університету

ШЕВЧЕНКО ГАННА В'ЯЧЕСЛАВІВНА — викладач юридичного коледжу Одеської національною юридичною академії

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Карпенко Олена Юріївна

Телефон: 067 98 158 96

Електронна пошта: elena_karpenko@ukr.net

Адреса: Одеса, 65058, Французький бульвар, 24/26, каб. 131, 132,
кафедра граматики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Збірник розміщується на сайті електронних видань
бібліотеки імені В. І. Вернадського:

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zzo_

Збірник розміщується на сайті електронних видань бібліотеки імені Вернадського: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zzo , на сайті Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в електронному архіві-репозитарії: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/1779> , на сайті www.karpenko.in.ua .

ЗМІСТ

Калинкин В. М.

С точки зрення Ю. А. Карпенко. II. Восхождение
(1981–1986 гг.) 5

Абрамов Р. А.

Міжонімна омонімія (омонімія власних назв) в сучасній
українській мові 18

Бербер Н. М.

Семантико-стилістичні доміанти антропоетонімікону
оповідання «Дванадцять службів» Марії Матіос 24

Босва Е. В.

Темпоральна лексика як засіб створення художнього часу
в «малій прозі» Б. Грінченка 33

Дерік І. М.

Інтерпретація авторського антропонімікону в літературному
перекладі художніх текстів 42

Дідур Ю. І.

Мотиваційна структура ергонімікону 51

Карпенко М. Ю.

Структурна класифікація сайтонімів 60

Карпенко О. Ю., Попік І. П., Тхор Н. М.

Концептуальне навантаження ідеонімів у романі А. Левіна
«Дитина Розмарі» 73

Костянко Ю. О.

Концепты-топонимы *Петербург* и *Москва* в творчестве
А. С. Пушкина 78

Крупеньова Т. І.

Особливості апеллятивних номінацій у художньому дискурсі 88

Лихачова О. А.

Символіка загальних назв у новелі Гр.Пютюнника «Три зозулі с поклоном» 97

Неклесова В. Ю.

Онімний ландшафт китайськомовного Інтернету: ергонімне коло 102

Немировська О. Ф.

Фонові оніми як засіб утворення алюзії (на матеріалі роману О. Ю. Кобилянської «Апостол черні») 108

Павелко С. П.

Кількісно-якісна характеристика іменника м. Косова 120

Ткаченко Г. В.

Особливості репрезентації хремотонімів в І колі індивідуального хремотонімного фрейму 130

Форманова С. В.

Звукова експресія власних назв у мові засобів масової інформації 139

Шебештян Я. М.

Пропріальні засоби компресії друкованого медіамовлення 146

Шевченко Г. В.

Специфіка чоловічих антропонімів у романі Володимира Яворівського «Оглянься з осені» 157

ХРОНІКА

Наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (Перші Карпенківські наукові читання) 166

II Научные чтения памяти члена-кореспондента НАН Украины Юрия Александровича Карпенко 170

III Наукові читання пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка	172
<i>Наші автори</i>	174
<i>Контактна інформація</i>	176

Записки з ономастики = Opera in onomastica : збірник
З-324 наукових праць / ред. кол. : О. Ю. Карпенко (відп. ред.) [та
ін.]. — Одеса : Астропринт, 2013. — Вип. 16 = Fascicullum 16. —
180 с.

УДК 801.311/.313(066)
ББК 81.031.4я5

Наукове видання

Записки з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 16

Збірник зареєстровано в Державному комітеті
телебачення і радіомовлення України 05.07.2004 р.
Свідоцтво: серія КВ № 8934

*Українською, російською, болгарською,
англійською, польською, чеською мовами*

Тираж 300 прим. Зам. № 543.

Адреса редакційної колегії:
Одеса, 65058, Французький бульвар, 24/26, каб. 131, 132,
кафедра граматики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.